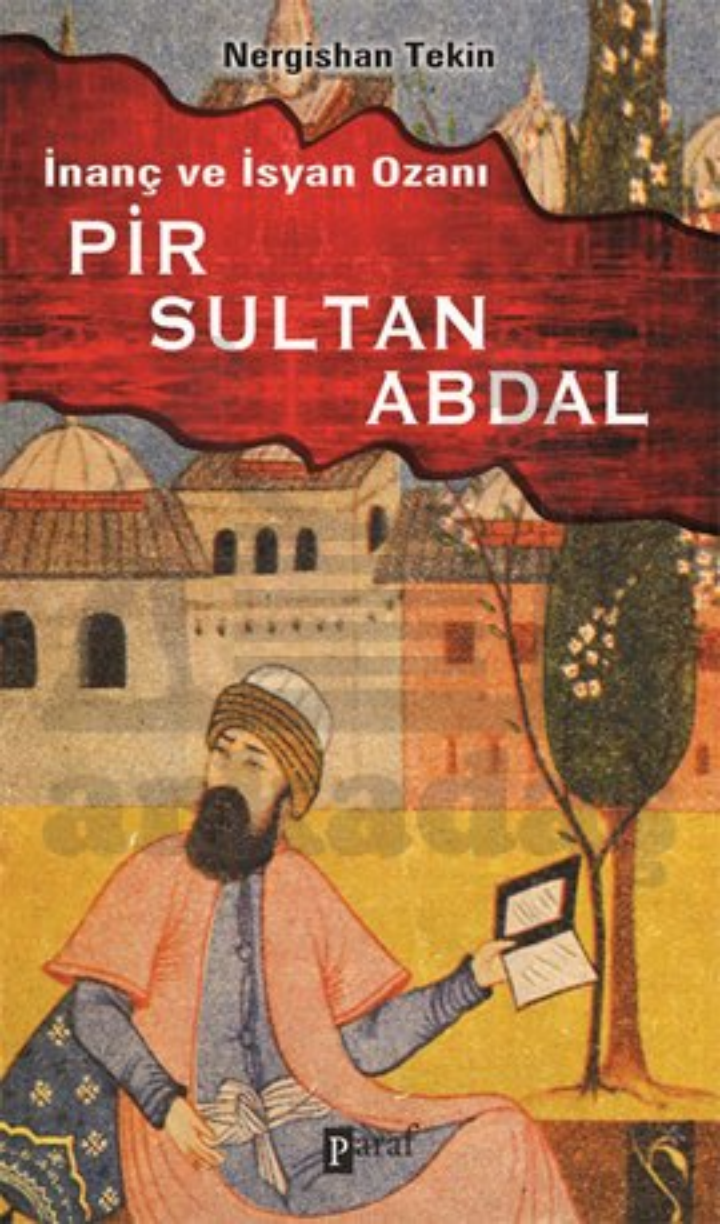
Nergishan Tekin

İnanç ve İsyan Ozanı

PİR SULTAN ABDAL

Paraf

İnanç ve İsyan Ozanı
PİR SULTAN ABDAL

PARAF YAYINLARI

PARAF YAYINLARI: 230
Araştırma: 3

Eser: İnanç ve İsyan Ozanı Pir Sultan Abdal
Yazar: Nergishan Tekin

Yayın Koordinatörü: Ahmet Üzümcüoğlu
Editör: Burak Fazıl Çabuk
Kapak Tasarım: Ali Koca
İç Tasarım: Ali Koca
Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık
Maltepe Cad. Orta Mah. Fatin Rüştü Sok.
No: 1-3A Bayrampaşa / İstanbul
Tel: 0(212) 612 95 59

1. Basım: Kasım 2013

© Neslihan Tekin
© Paraf Yayınları

Bu kitabın her türlü basım hakları Paraf Yayınları'na aittir... Yazarın, çevirmenin, derleyenin, hazırlayanın veya yayınevinin yazılı ve resmî izni olmadan basılamaz, yayınlanamaz, kopyalanamaz ve dijital kopyalar dahil çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Paraf Yayınları
Mareşal Çakmak Mah. Soğanlı Cad. Can Sok. No: 5-A
Güngören İstanbul
Tel: 0212 483 47 96
Faks: 0212 483 47 97
web: www.parafyayinlari.com
e-posta: info@parafyayinlari.com

İnanç ve İsyan Ozanı
PİR SULTAN ABDAL

Nergishan Tekin

Paraf

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ / 7

YEDİ BÜYÜK ŞAİRDEN BİRİ: PİR SULTAN / 9

PİR SULTAN VE HIZIR PAŞA HİKAYESİ / 13

FARKLI PİR SULTAN ABDALLAR / 37

PİR SULTAN ABDAL'IN OLMAYAN ŞİİRLER / 41

PİR SULTAN ABDAL ÜZERİNE YAYINLAR / 57

ALEVİLİK KAVRAMI / 59

PİR SULTAN'DA ŞAH / 63

PİR SULTAN'DA KERAMET / 67

PİR SULTAN'DA İKİ ZIT DÜNYA / 71

MUHALİF PİR SULTAN / 75

PİR SULTAN ABDAL'DA ESKİ TÜRK İNANIŞ İZLERİ / 87

PİR SULTAN ABDAL VE NEVRUZ / 109

PİR SULTAN ABDAL'DA İSLAMİ TEMA / 111

PİR SULTAN ABDAL'IN İBADET VE TANRI ANLAYIŞI / 121

PİR SULTAN ABDAL'DA HZ. ALİ'Yİ TANRILAŞTIRMA / 147
PİR SULTAN ABDAL'DA HZ. ALİ'NİN VELAYETİ / 157
PİR SULTAN ABDAL'DA PEYGAMBER ALGISI / 161
PİR SULTAN ABDAL VE KUL HİMMET / 167
PİR SULTAN ABDAL: İNANÇ VE İSYANIN BAŞI / 171
ŞİİRLERİ / 175
KAYNAKLAR / 235

ÖN SÖZ

Türk Halk Edebiyatı'nın ana unsuru Alevi ozanlardır. Bu ozanlar içinde çağımızda öne çıkan/çıkarılan ozan ise Pir Sultan Abdal'dır. Pir Sultan'ın bir Osmanlı paşası tarafından asılması, yaşadığı zamanda, Aleviler üzerine devlet politikası olarak uygulanan baskı, bir özdeşlik, bir benzerlik, bir yanlılık ortaya çıkarmıştır.

Tasavvufi anlayış, 13., 14. ve 15. yüzyıllarda Anadolu'da çok yaygındı. Ahi Evren, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre ve Şeyh Bedreddin başlı başına ekollerdi diyebiliriz.

16. yüzyıldan itibaren ise durağanlık görülür. Bu yüzyılda ortaya çıktığı düşünülen Pir Sultan'ın şiirlerinin ana temasını da tasavvufi algıdan uzak tutmak mümkün değildir.

Pir Sultan'a ait 131 şiir tespit edilebilmektedir. Bu şiirlerin ise sadece dokuzu "din dışı" gösterilmektedir. Bu şiirlerin yanı sıra, Pir Sultan, Pir Sultan Abdal, Sultan Pir Abdal mahlaslarıyla en az yedi Pir Sultan'dan bahsedebiliriz.

Bizim konumuz olan, asılan Banazlı Pir Sultan, bir başka Pir Sultan Abdal'ın adını mı almıştır, yoksa gerçek Pir Sultan Abdal odur ve onunla kendilerini özdeşleştirenler deyişlerini ona mı mâl etmişlerdir? Pir Sultan asıldığı için, Türk geleneğinde görüldüğü üzerine, -zamanımızın ağıtlarında da karşımıza çıkar- "ölen kişi"nin ağzından şiirler söylenmiştir. Bu şiirleri, teknik ayırıma tabi tutsak bile bir "dava" peşinde olduğu için Pir Sultan üzerinden topluma yansıtmak mahzurlu görülmemiştir. Aynı mahlasla söylenmiş şiirlerin sayısı 450'yi bulur.

Kitabımızda, son araştırmaların ışığında Pir Sultan Abdal'ı bir yere mâl etmeden, bir "ozan" olarak ortaya koymaya çalıştık. Yine, çağının meselelerinden uzak olmadığı hususları vurgulamaktan da geri kalmadık. Çünkü bu vurguyla zamanımızla örtüşen tarafları da işaret etmiş olduk.

Nergishan Tekin

YEDİ BÜYÜK ŞAİRDEN BİRİ: PİR SULTAN

Pir Sultan Abdal, Türk edebiyatının önde gelen bir şairidir ve Alevi-Bektaşi edebiyatının yedi büyük şairinden biri kabul edilir.

Pir Sultan Abdal'ın hayatı ve şiirlerine dair elimizdeki bütün bilgi, hayatı etrafında oluşmuş efsane ve rivayetlerle, bir kısmı cönklerden ve bir kısmı da halkın sözlü olarak aktardığı şiir ve sözlerden çıkarılmıştır.

Pir Sultan Abdal'ın hem hayatı, hem de şiirleriyle ilgili bilgi ve belgenin yetersizliği yüzünden, aynı adla ve farklı yüzyıllarda ortaya çıkmış şairleri, tıpkı Yunus Emre'de olduğu gibi ayırmak güçleşmektedir.

Doç. Dr. Nerin Köse, Pir Sultan Abdal hakkında şu değerlendirmede bulunur:

"Alevi-Bektaşi Edebiyatı'nın en önemli siması, en lirik şairi kuskusuz Pir Sultan'dır. Şiirlerinde bu inancı yaymaya çalışmasına, bu uğurda hayatından olmasına rağmen tasavvuf, pek önemli bir yere sahip değildir. Beklentileri, yaşayışı ve hayatı, yol vermeyen dağlar te-

peler, sık ağaçlı ormanlar, çiçekler, bağlar, bahçeler, hayvanlar, dünya ve ölüm, insan sevgisi vb. kısacası her şey onun şiirlerinde kendilerine yer edinmişlerdir. Ayrıca Dede Korkut'tan Kaygusuz'a, Yunus'tan Hayati'ye kadar pek çok ustanın etkisi açıkça görülen Pir Sultan; Dadaloğlu, Köroğlu, Kerem, Sefil Ali, Derviş Ali, Kul Mustafa, Gevheri gibi diğer Alevi şairlerini etkilemekte gecikmemiştir. Hem kendi, hem de daha sonraki çağların Alevi şairleri Pir Sultan tarzında söylemeye çalışmışlar; hatta kendisiyle aynı adı taşıyan beş şair daha ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Pir Sultan'ın olmayan ancak onun gibi gösterilen pek çok nefes tespit edilmiştir. Kısacası Tasavvufi Halk Edebiyatı için Yunus ne ise, Alevi-Bektaşi Edebiyatı için de Pir Sultan odur.

Pir Sultan hayatı boyunca Alevilik'in en güçlü savunucularından olmuş; bütün nefeslerinde bu inanca ait erkan ve usülleri, Hz. Ali'ye ve Şah İsmal'e bağlılıklarını dile getirmiş; hükümetin yıllar boyu Alevilere baskı uygulaması hatta öldürtülmesi onu bu yolundan alıkoyamamıştır." (Nerin Köse, "Pir Sultan ve Hızır Paşa" Hikayesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IV, 2000).

***

Pir Sultan Abdal, asıl adı Haydar'dır. Hayatı menkıbelerle doludur. Yıldızeli'nin Banaz köyünde doğmuş, çocukluğu bu köyde geçmiştir. 15 yaşına gelince Banaz'dan ayrılıp Elmalı (Antalya'nın Elmalı ilçesi, Çorum merkez Elmalı Köyü yahut İskilip'e bağlı Elmalı köyü) ve Çorum'daki Bektaşi dergahlarında eğitim görmüş; daha sonra sipahi olmuş; Osmanlı ordusunda Belgrat Seferi'ne katılmış ve Budin Kalesi'nin fethinde bulunmuştur. Seferden sonra Çorum'a dönüp, tekrar dergaha girmiş; bir süre sonra da vekil olarak Sivas'ta Pîr'in postuna (makamına) oturmuştur. Pir Sultan dergaha kapanıp kalmamış; etrafıyla ilgilenmeye başlamıştır. Dergah, kısa sürede çevreden gelen sıkıntılı ziyaretçilerle dolup taşmaya başlamıştır. Sivas Valisi Hızır Paşa tarafından bu durum, tehlike olarak değerlendirilmiş ve önce Şeyh Haydar hapse atılmış; sonra da astırılmıştır. Mezarı söylentiye göre bugün Sivas'ta Kepçeli mevkiinde, taş yığını görünümünde imiş.

Bu taş yığını, asılması sırasında, Hızır Paşa'nın emriyle atılan taşlardan oluşmuş. Ölmeden önce, 1574'te ölen musahibi Ali Baba'ya şiir söylediğine göre, bu tarihten önce asıldığını söyleyebiliriz.

Seyyit Ali (Pir Ali), Pir Muhammed, Pir Gaib Abdal ve Senem adlarında çocukları vardır. Bunların da şair oldukları bilinmektedir. Ancak bunlardan Pir Muhammed'in Tokatlı olan ve 18.-19. yüzyıllarda yaşayan Pir Sultan'ın oğlu olduğu ispatlanmıştır.

PİR SULTAN VE HIZIR PAŞA HİKAYESİ

Pir Sultan Abdal, Hızır Paşa ile birlikte anılır.

I. Ahmet döneminde Sivas valisi olan Hızır Paşa'nın Pir Sultan'ın hayatında ayrı ve önemli bir yeri vardır. Fikrini değiştirmediği, üstelik vazgeçmeye niyetli olmadığını açıkça söylemekten çekinmediği için onun tarafından hapse attırılmış ve idam edilmiş; diğer Pir Sultan Abdallar ise sanki kendi başlarından geçmiş gibi bu olayı anlatan şiirler söylemişlerdir. Bunların sonunda Pir Sultan'ın hayatı destanlaşmış; bazı olayların etrafında efsaneler teşekkül etmiştir. (İbrahim Aslanoğlu, *Pîr Sultan Abdallar*, 1984).

Doç. Dr. Nerin Köse, Sivaslı âşıklardan "Kul İzzet" mahlaslı Ali İzzet İçli'den dinlediği "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikayesi"ni nakleder:

Horasan erenlerinden Kul Fakı ve eşi Bahar Çiçek'in (Cemile olarak da geçer) yedi yıldır evli olmalarına rağmen çocukları olmamıştır. Günlerden bir gün, yavrularını arayan ancak bir türlü bulamayan bir kazın "Yetiş Allah!" diyerek dileğine kavuştuğunu gören

Kul Fakı, evine dönünce olanları karısına anlatır ve sabaha kadar kendilerine bir evlat vermesi için Allah'a dua ederler.

Gel zaman, git zaman Cemile Hatun'un uzun saçlı, badem tenli bir oğlu olur. Kul Fakı sevincinden ne yapacağını bilemez; sofralar kurdurur, müjdeciye de bir ak koç hediye eder.

Bir hikmet gösterene kadar adı konulmayan çocuk kısa zamanda "dört kapı kırk makam"ın sırrına vakıf olur ve yedi yaşında iken de erenler sohbetine girer. Orada Banaz'ın usta aşığı Kul Himmet'in ulu kişisi Seyid Necmettin'in önünde söylediği bir dörtlükle hikmetini gösterir ve Kul Fakı oğluna Haydar adını koyar. Usta ozan da sazıyla birlikte oradan gider; bir daha da görünmez.

Giderek nefesinin ve sazının kerameti her yere yayılan Haydar, babasının evini dergah edinir ve etrafı müridleriyle dolar, taşar. Bunların içinde Tokat'tan gelen Hızır isimli abdestsiz namaza duran, destursuz dergaha gelen müridini ise Pir Haydar'ın "Sarı Kadı" ve "Kara Kadı" adlı köpekleri bile sevmezler.

Bu arada amca kızı Balım Sultan'la evlenen Pir Haydar, halktan ağır vergiler alan ve onlara zulmeden Sivas Valisi Ayvaz Paşa'nın huzuruna çıkarak "yaptıklarının utanç verici olduğunu" söyler. Duyduklarına çok sinirlenen paşa ona kırk değnek vurdurup ellerini zincirletir ve katırına ters bindirerek Banaz'a yollar.

Bunlar yetmezmiş gibi Hızır, "İstanbul'a gidip medrese okuyarak Sivas'ta adaletin temsilcisi olmayı düşündüğünü" belirtmiştir. Haydar ona "yol verir" ve "eline, beline, sahip olmasını" söyler.

Gel zaman git zaman İstanbul'da tahsilini tamamlayan ve Sivas'a vali tayin edilen Hızır, Banaz köyünden haracını alamayınca Pir Sultan'ı ayağına çağırır. Pir Sultan bu davete cevap vermezse de elikolu zincirlenir ve sürüye sürüye konağa getirilir. Durum çok ağrına giden Pir Sultan, Hızır'ın olayı bilmezden gelmesi üzerine hiddetlenir ve "yaptıklarının kötü olduğunu" söyler. Bunu gören Hızır, Pir Sultan'a "Sivas'a girmesinin yasak olduğunu" ifade eder ve onu kovar.

Uzun süre ilden ile dolaşan Pir Sultan, vatan hasretine dayanamayıp geri geldiğinde Banaz'da taş taş üstünde kalmamıştır. Hızır Paşa'dan hesap sorar ve ondan "Banazlılar bana itaat etmedi, haram yediler." cevabını alınca, "O halde iki helal, iki haram yemek pişirir. Göreceksiniz benim itlerim yemeyecekler, seninkilerse yiyecekler." teklifini yapar. Hızır Paşa söylenileni yapar ve Pir Sultan'ın dedikleri aynen gerçekleşir. Bunu gören Hızır Paşa daha da hiddetlenir ve Pir Sultan'a "İçinde şah kelimesi geçmeyen bir şiir söyle, seni affedeyim, yoksa asarım." der. Ancak Pir Sultan'ın "Yıkılın kapılar Şah'a gidelim" redifli deyişi, onun sonunu hazırlar ve Hızır Paşa, halkın gözü önünde asılır. (Nerin Köse, "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikayesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*).

Nerin Köse, "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikayesi"nin bu varyantı üzerine şu açıklamalarda bulunur:

Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikayesi"nde Alevi-Bektaşi Edebiyatı'na ait terimlerin ve özelliklerin çokluğu, hemen dikkati çekmektedir…

Alevi-Bektaşi şairlerinin hepsi kendilerine 'kul', 'abdal', 'pir', 'derviş', 'miskin' gibi adlar verirler: Pir Sultan'ın müridi Kul Himmet, XIV-XV. yy. şairlerinden Kaygusuz Abdal örneklerinde olduğu gibi Pir Sultan'da "pir" ve "sultan" terimlerinin birlikte görülmesi babası Fakı'nın adına "kul" eklenmesi de tamamen bu edebiyatın geleneklerinden biri olmasındandır." (Nerin Köse, "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikayesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*).

***

Prof. Dr. Doğan Kaya, Pir Sultan Abdal hakkında bilhassa Sivas yöresinde anlatılan pek çok menkıbeden en çok anlatılan iki menkıbeyi verir:

Hızır Paşa Sivas'la Hafik arasındaki Sofular köyündenmiş. Bu köy eskiden Alevi köyü imiş; sonra ahalisi azmış. Hızır Paşa, köyünden Banaz'a gelmiş, Pir Sultan'ın 'azab'ı, sonra da müridi olarak bir zaman Banaz'da kalmış. Pir Sultan'a demiş ki:

"Pirim, bana himmet ver de bir makama geçeyim, büyük adam olayım." Pir Sultan da:

"Ulan Hızır, ben dua ederim, sen büyük adam olursun, paşa, vezir olursun, gelir beni asarsın." demiş. Hasılı Pir Sultan'ın himmetiyle, Hızır İstanbul'a gitmiş, orada terakki etmiş, nihayet paşa olmuş ve Sivas'a vali gelmiş. İlk işi, Pir Sultan'ı Sivas'a, huzuruna çağırmak olmuş. Hızır Paşa eski şeyhine hürmette kusur etmemiş; nefis yemekler ikram etmiş. Pir Sultan bunları yememiş. Paşa bunun sebebini sorunca, Pir Sultan:

"Sen zina ettin, haram yedin, yetimlerin ahını aldın, haram para ile yapılmış yemeklerini ben değil, köpeklerim bile yemez.' demiş.

Paşa hiddet etmiş. Pir Sultan, Sivas'tan, paşanın konağından Banaz'daki iki köpeğine seslenmiş, köpekler gelmişler; önlerine Pir Sultan yemek tepsisini sürmüş, köpekler dokunmamışlar bile... Bu hakarete paşa çok kızmış, Pir Sultan'ı Sivas'ın Toprakkale'sine hapsetmiş. Lakin yine ne olsa, eski şeyhine kıymak istememiş, ona haber göndermiş, huzura çağırtmış.

"Eğer içinde Şah'ın adı geçmeyen üç deme söylersen seni affedeceğim." demiş.

Pir Sultan "Peki." demiş ama söylediği üç deyişin içinde de 'Şah' sözü geçmiş Bunlar:

"Açılın kapılar Şah'a gidelim."

"Katip ahvalimi Şah'a böyle yaz." ve

"Ben de bu yayladan Şah'a giderim." ayaklı şiirlerdir. Pir Sultan'ın böyle meydan okuması Hızır Paşa'yı büsbütün gazaba getirmiş; Pir Sultan'ın asılmasını emretmiş. Bir gece Pir Sultan'ı asmaya götürmüşler. O da;

Bize de Banaz'da Pir Sultan derler

Bizi kem kişi de bellemesinler…

diye başlayan altı haneli bir şiir söylemiş.

Ertesi sabah kahvede ahali toplaşmış, konuşuyorlarmış. Biri demiş ki: 'Bu gece Pir Sultan'ı Hızır Paşa astırdı.' Başka biri atılmış: 'İmkanı yok,' demiş, 'çünkü ben bu sabah onu Koçhisar yolunda Seyfebeli'nde gördüm.' Diğer bir adam: 'Senin yanlışın var, ben onu Malatya yolunda Kardeşlergediği'nde gördüm.' Bir üçüncüsü: 'Yeni-Han yolunda, Şahnagediği'nde gördüm.' Bir dördüncüsü de: 'Ben Tavraboğazı'nda gördüm.' demiş. Herkes şaşırmış. Darağacının olduğu yere gitmişler, bakmışlar ki Pir Sultan, hırkasını darağacına asmış, kendi kaybolmuş. Darağacından inip yola düzülen Pir Sultan'ın peşine kasas(ases)lar düşmüş, onu yakalamak istemişler. O sırada Pir Sultan, Kızılırmak üstündeki köprünün öte başına geçmiş bulunuyormuş; 'Eğil köprü' demiş, köprü eğilmiş, suya batmış. Aseler köprünün beri yanında şaşakalmışlar ve bu kerameti gördükten sonra daha bir yapacakları kalmamış, dönmüşler.

***

Pir Sultan hakkında anlatılan bir başka menkıbe:

"Sivas'ta bir Kara Kadı, bir de Sarı Kadı varmış. Pir Sultan Abdal'ın da iki köpeği varmış. Birinin adını Kara Kadı, ötekinin adını da Sarı Kadı koymuş. 'Gel Kara-Kadı, git Sarı-Kadı' diye köpekleri çağırırmış. Bunu bir gün Pir Sultan'ın düşmanları duymuşlar, gidip Kara Kadı'ya, Sarı-Kadı'ya 'Pir Sultan Abdal, kapısındaki köpeklere sizin adınızı koydu.' demişler. Hemen kadılar Pir Sultan'ı çağırıp muhakemeye başlamışlar. Pir Sultan: 'Evet, köpeklerime sizin adlarınızı koydum, demiş, lakin benim köpeklerim haram yemez!' Kadılar: 'Nerden biliyorsun?' diye sormuşlar. Pir Sultan cevap vermiş: 'İsterseniz tecrübe edelim.' demiş. Birkaç hoca ve hacı da gelmişler, köpekleri getirmişler. Hocalar, hacılar; gizlice bir kap haram yemek, bir kap da helal yemek yapmışlar, her ikisine belli birer işaret koymuşlar. Sarı Kadı ile Kara Kadı oturmuşlar, haram yemekleri yemeye başlamışlar. Hocalar ve hacılar haram yemeği kadıların yediğini gözleriyle görmüşler. Köpekleri getirmişler. Yine bir kap haram yemek, bir kap da helal yemek koymuşlar. Köpekler haram

yemeği yememiş, helal yemeği yemeye başlamışlar. Hocalar, hacılar böylece kadıların haram yediklerini bilmişler, 'İyi köpek kötü kadıdan efdaldir.' demişler."

***

"Pir Sultan kızını çok severmiş, her zaman dizine oturtup onu severmiş. Çevresinin geleneğine uymayan sözler söylermiş. Şunun bunun aleyhinde atıp tutarmış. Bu yüzden Sivas'ta Hızır Paşa tarafından asılmış ve şimdiki Jandarma Dairesi'nin bulunduğu yere gömülmüş.

Pir Sultan darağacında iken Hak tarafından bir köpek gönderilmiş. O da köpeğin üstüne basıp kendi ipini çözmüş ve yerine köpeği bağlamış. Sabahleyin kalkanlar bir de ne görsün; darda Pir Sultan yerine köpek asılı...

Pir Sultan, şaha gitmek için İran yolunu tutmuş. Adını: değiştirip 'Kanberoğlu' koymuş. Çamlıbel'e gelince, İstanbul'dan Sivas'a musahip olarak gelen bir efendiyle karşılaşmış. Musahip kim olduğunu sormuş, o da kendini tanıtmış fakat adamcağız inanmamış. Çünkü geçtiği yollarda Pir Sultan'ın asıldığı ve Sivas'ta ateşlerin yanmadığı söyleniyormuş. Musahip: 'Eğer sen Pir Sultan isen bana bir nefes oku.' demiş. O da bir nefes okuyup Sivas'ta ateşlerin yanmadığını ve kazan kaynamadığını anlatmış. Arkasından bir nefes daha... Onda da Hızır Paşa'nın köpeğin dübüründen üfürürse ateşleri yanacağını açıklamış.

Bunun üzerine musahip, Sivas'a gidip gördüklerini ve duyduklarını Hızır Paşa'ya anlatmış. Paşa köpeği dardan indirip dübüründen üfürmüş. Birinci üfleyişte köpek dile gelip bağırmış: 'Pir Sultan', ikinci üfürüşte 'Can Sultan' üçüncü üfürüşte 'Ya Sultan' demiş, bütün ateşler yanmış.

Pir Sultan doğruca şahın yanına gitmiş. Ona seyis olmuş. Aradan epeyce zaman geçmiş. Şahın Sanem adında çok güzel bir kızı varmış. Kız, Kanberoğlu'na âşık olmuş. Babasına anlatmış. Fakat

babası; 'Kızım, o büyük adamdır, seninle meşgul olmaz.' diyerek razı olmamış. Lakin kızını kandıramamış. Neticede evlenmişler. Nice yıllar sonra, Pir Sultan memleketini arzulamış. Meseleyi şahaa açmış. Önce razı olmamışsa da sonra ısrarına dayanamayıp izin vermiş. Sanem ile Pir Sultan Sivas'a gelmiş. Çarşıda pazarda yan yana dolaşırlarmış. Herkesin nazar-ı dikkatini celb edecek işler yapmışlar. Vaziyet Hızır Paşa'ya anlatılmış. Paşa onları çağırtmış. Kız, paşayı görünce içi gıcıklanmış. Genç ve yakışıklı paşa hoşuna gitmiş. Paşa kıza; 'Bu adam senin neyin?' diye sorunca, kız; 'Benim bir şeyim değil, zorla kaçırdı.' diye yalan söylemiş. Pir Sultan; 'Karımdır.' demişse de kimseyi inandıramamış. Paşa ile kız evlenmişler. Kanberoğlu'nun da Pir Sultan olduğunu anlatmış. Paşa korkmuş. Pir Sultan'ı tutup öldürtmüş ve kanlı öküz postuna sarmış ama Paşa, öldüğüne bir türlü inanamamış. 'Bir defa astık, köpek donuna girdi, şimdi kim bilir ne donuna girer?' diye günlerce beklemiş. Nihayet yıkayıp gömmek istemişler fakat deri bir türlü açılmamış. 'Bunu ancak Sanem açabilir, sırrına o vakıftır.' demişler. Sanem yanına gidip: 'Açıl, Pir Sultan açıl' demiş. Deri 'şak' diye ortadan ikiye bölünmüş. Yıkayıp gömmüşler. Üstüne taş, kaya yığmışlar. Bir daha dirilip çıkamamış." (Doğan Kaya, "Pir Sultan Abdal ve Sivas Kaynaklı Cönklerde Bazı Şiirleri", *Hayat Ağacı*, S. 10, Bahar 2008).

***

Asım Bezirci, Pir Sultan'ın efsanevi hayatına dair şunları yazar:

"Pir Sultan'ın öz adı Haydar'mış. Sivas'ın Banaz Köyü'nde doğmuş. Soyu Yemen'miş. Hazreti Ali'nin torunlarından İmam Zeynel-Abidin'e kadar uzanıyormuş.

Evinin önünde büyük bir söğüt ağacı varmış. Altında değirmen taşı gibi ortası delik kocaman bir taş dururmuş. Bu taşı Pir Sultan, sopasının ucuna takarak Horasan'dan getirmiş. Taşın üstüne oturur, yakınlarıyla sohbet edermiş.

Haydar yedi yaşına geldiğinde, kırda babasının koyunlarını otlatmaya başlamış. Bir gün Yıldız Dağı'nda sürüyü güderken uyuya-

kalmış. Düşünde ak sakallı bir ihtiyar görmüş. Bir elinde dolu, diğer elinde elma tutuyormuş. Haydar ilkin doluyu içmiş, ardından elmaya uzanmış. İhtiyarın avucuna bakmış, parıldayan yeşil bir ben varmış. Karşısındakinin Hacı Bektaş Veli olduğunu anlamış, hemen sarılıp elini öpmüş. Hacı Bektaş, ona 'Pir Sultan' adını vermiş, ününün dört bir yana yayılmasını, sazının üstüne saz, sözünün üstüne söz gelmemesini, Âl'u evladın hakkını alması için çalışmasını dilemiş. 'Tanrı yardımcın olsun!' demiş. Sonra gözden silinmiş.

Uyanınca, Haydar'ın cangözü açılmış. Pir Sultan adıyla saz çalıp söylemeye başlamış. Piri için şu demeyi söylemiş:

Arzuladım size geldim
Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Eşiğine yüzüm sürdüm
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Pir elinden dolu iştim
Doğdum elinize düştüm
Ak cenneti gördüm geçtim
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Güvercin donunda duran
Cümle eksikler bitiren
Beş taşı şahit getiren
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Kırk Budak'ta şem'a yanar
Dolusun içinler kanar

Âşıklann semâ döner
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Bahçende gördüm gülünü
Erenler sürsün demini
İmam Rıza'nın torunu
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Balım Sultan er köçeği
Keser kılıncı bıçağı
Cümle erenler gerçeği
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Pir Sultan'ım gerçek veli
Erenlerden çekmem eli
On İki İmam'ın yolu
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Pir Sultan'ın ünü git gide her yana yayılmış. Kendi erenlerin arasına karışmış. Sayılan, sevilen bir pir olmuş. Her cuma, canlar bölük bölük gelirler, el bağlayıp dâra dururlar, ondan nasip alırlarmış. Kapısında koçlar tığlanır, açlar doyar, çıplaklar giyinip giderlermiş...

Hızır Paşa, Sivas ile Hafik arasında bulunan Sofular Köyü'ndenmiş. Pir Sultan'ın adını duymuş, Banaz'a gelmiş, ondan nasip almış. İlkin onun azâbı, sonra da müridi olmuş. Yedi yıl kapısında hizmet görmüş. Edep erkan öğrenmiş. Bir gün demiş ki:

"Pirim, bana himmet edin de bir makama geçeyim, büyük adam olayım."

Pir Sultan elini başına koymuş, düşünmüş, demiş ki:

"Hızır, ben sana ruhsat veririm, dua ederim, gider büyük adam olursun, paşa, vezir olursun, ama sonra da gelip beni asarsın!"

Hızır izin alıp İstanbul'a gitmiş. Padişahın sarayına girmiş. Pir Sultan'ın himmetiyle ilerlemiş, paşa olmuş. Sivas valiliğine verilmiş fakat git gide düşkün olup ikrarını unutmuş. Fakir fukaraya zulmetmeye, haram yemeye başlamış. Namus gözetmez, hak aramaz olmuş. Hızır Paşa'nın iki kadısı varmış. Birinin adı Kara Kadı, öbürünün adı Sarı Kadı imiş. Rüşvet yer, haksızı haklı çıkarırlarmış. Çok canlar yakmış, ocaklar söndürmüşler.

Pir Sultan'ın da iki köpeği varmış. Birinin adını Kara Kadı, öbürünün adını Sarı Kadı koymuş. Onlara 'Gel Kara Kadı, Git Kara Kadı!' diye seslenirmiş.

Pir Sultan'ın düşmanlarından biri bunu duymuş. Hemen koşup kadılara haber vermiş. Kadılar küplere binmişler. Adamlarını gönderip Pir Sultan'ı kolları bağlı getirmişler. Yargılamaya başlamışlar. Pir Sultan:

"Tanrı'nın bildiğini kuldan ne saklayayım, evet köpeklerime sizin adlarınızı koydum," demiş; "ama onlar sizden iyidir, siz haram yersiniz, onlar yemez."

Kadılar:

"Nerden biliyorsun?" diye sormuşlar.

Pir Sultan:

"İsterseniz deneyelim." demiş.

Bunun üzerine, kentin hacıları ile hocaları gizlice bir kap haram, bir kap helal yemek hazırlamışlar, işaretleyerek kadıların önüne koymuşlar. Kara Kadı ile San Kadı oturup haram yemeği yemişler. Hacılar ile hocalar bunu gözleriyle görmüşler. Sonra köpekler getirilmiş. Önlerine yine bir kap haram, bir kap helal yemek konulmuş. Hayvanlar kapları koklamış, helal yemeği yemeye girişmişler. Böylece,

hacılar ile hocalar kadıların haram yediğini öğrenmişler. "İyi köpek, kötü kadıdan efdaldir." demişler. Pir Sultan kalkmış, köpeklerin gözlerinden öpmüş. Almış sazı eline, aşağıdaki demeyi söylemiş:

Koca başlı koca kadı
Sende hiç din iman var mı
Haramı helali yedi
Sende hiç din iman var mı

Fetva verir yalan yulan
Domuz gibi dağı dolan
Sırtına vururum palan
Senin gibi hayvan var mı

İman eder amel etmez
Hakk'ın buyruğuna gitmez
Kadılar yaş yere yatmaz
Hiç böyle kör şeytan var mı

Pir Sultan'ım zatlarımız
Gerçektir şöhretlerimiz
Haram yemez itlerimiz
Bu sözümde yalan var mı

Kadılar bu sözleri duyunca başlarını yere eğmişler. Kimsenin yüzüne bakamaz olmuşlar. Pir Sultan'ı salıvermişler.

***

Gel zaman git zaman, günlerden bir gün, Hızır Paşa, Karakaşlı Kör Müftü'ye bir fetva yazdırmış: "Şahın adını anmak yasaktır. Kim onun adını ağzına alırsa, dili kesilip öldürülecektir."

Fetva alanlarda okunmuş. Kimse İran şahının adını açıktan anamaz olmuş. Pir Sultan, eski müridinin ettiğini duyunca üzülmüş, kızmış. Fetvaya uymamış. Her gittiği yerde inadına şahı övmüş, Hızır Paşa'yı yermiş:

Fetva vermiş koca başlı Kör Müftü
Şah diyenin dilin keseyim deyü
Satır yaptırmış Allah'ın laneti
Ali'yi seveni keseyim deyü

Şer kulların örükünü uzatmış
Müminlerin baharını güz etmiş
On İkiler bir arada söz etmiş
Âşıkların yayın yasayım deyü

Hakk'ı seven âşık geçmez mi candan
Korkarım Allah'tan korkum yok senden
Ferman almış Hıdır Paşa Sultan'dan
Pir Sultan Abdal'ı asayım deyü

Münafıklar varıp bunu Hızır Paşa'ya iletmişler. Hızır Paşa haber salıp Pir Sultan'ı çağırtmış. Pir Sultan, Hızır Paşa'nın katına çıkmış, Hızır Paşa ayağa kalkmış, eski pirine saygı göstermiş, izzette ikramda bulunmuş, önüne türlü çeşit yemekler koydurtmuş. Fakat Pir Sultan hiçbirine elini sürmemiş. Paşa merak edip nedenini sormuş. Pir Sultan:

"Sen düşkünün birisin, yoldan çıktın, haram yedin, yetimlerin ahını aldın. Bu haram yemekleri, değil ben, köpeklerim bile yemez." demiş. Pencereden seslenip köpeklerini çağırmış. Ta Banaz'dan hayvanlar koşarak gelmişler. Yemekleri onlar da yememişler.

Buna içerleyen Hızır Paşa, Pir Sultan'ı Sivas'taki Toprak Kale'ye hapsettirmiş. Fakat içi de rahat etmemiş. Eski pirine kıyamamış, bir süre sonra onu huzuruna getirtmiş. İçinde şahın adı geçmeyen üç şiir söylerse, kendisini bağışlayacağını bildirmiş. Sazını eline vermiş. Pir Sultan birinci demeyi söylemiş:

Hızır Paşa bizi berdâr etmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Siyaset günleri gelip yetmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Gönül çıkmak ister Şah'ın köşküne
Can boyanmak ister Ali müşküne
Pirim Ali On'ki İmam aşkına
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Her nereye gitsem yolum dumandır
Bizi böyle kılan ahd ü amandır
Zincir boynum sıktı halim yamandır
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Yaz selleri gibi akar çağlarım
Hançer aldım ciğerciğim dağlarım

Garip kaldım şu arada ağlarım
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Ilgıt ılgıt eser seher yelleri
Yâre selâm eylen Urum erleri
Bize peyik geldi Şah bülbülleri
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Biz [bir] taze sevgidir yeni beğendim
Anam atam yoktur vere öğüdüm
Kıyman beyler kıyman ben genç yiğidim
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Pir Sultan'ım eydür mürvetli Şah'ım
Yaram baş verdi sızlar ciğergâhım
Arşa direk direk olmuştur ahım
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Şiiri dinleyen Hızır Paşa kızmış, Pir Sultan'ı uyarmış:

"Pirim, yanlış tezene vuruyorsun, dikkat eyle, iki adımın kaldı, ayağını denk al!"

Pir Sultan aldırmamış. İkinci, üçüncü demelerinde de yine şahın adını anmış.

[Asım Bezirci'nin bahsettiği halde vermediği demeler şunlardır:

Kul olayım kalem tutan eline
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz
Şekerler ezeyim şirin diline
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Allahı seversen kâtip böyle yaz
Dün ü gün ol Şah'a eylerim niyaz
Umarım yıkısın şu kanlı Sivas
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Sivas illerinde zilim çalınır
Çamlı beller bölük bölük bölünür
Ben dosttan ayrıldım bağrım delinir
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Münafıkın her dediği oluyor
Gül benzimiz sararuban soluyor
Gidi Mervan sâd oluban gülüyor
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Pir Sultan Abdal'ım ey Hızır Paşa
Gör ki neler gelir sağ olan başa
Hasret koydu bizi kavim kardaşa
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

***

Karşıdan görünen ne güzel yayla
Bir dem süremedin, giderim böyle
Ala gözlü pirim sen himmet eyle
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Eğer göverüben bostan olursam
Şu halkın diline destan olursam
Kara toprak senden üstün olursam
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Bir bölük turnaya sökün dediler
Yürekteki derdi dökün dediler
Yayladan ötesi yakın dediler
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Dost elinden dolu içmiş deliyim
Üstü kan köpüklü meşe seliyim
Ben bir yol oğluyum yol sefiliyim
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Alınmış [alırım] abdestim aldırırlarsa
Kılınmış [kılarım] namazın kıldırırlarsa
Sizde Şah diyeni öldürürlerse
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Pir Sultan Abdal´ım, dünya durulmaz
Gitti giden ömür, geri dönülmez
Gözlerim de şah yolundan ayrılmaz
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

(Cahit Öztelli, Pir Sultan Abdal, 1974; Haydar Deligöz, *Pir Sultan'ın Şiirlerinin Tahlili ve Dayandığı Temeller*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2007)

Çevresindekiler şaşkınlıkla Hızır Paşa'ya bakmışlar. 'Bir Kızılbaş parçası seni dinlemedi, yazık olsun senin paşalığına!' demişler.

Hızır Paşa'nın tepesi atmış. Öfkeli bir sesle adamlarına bağırmış:

"Günah benden gitti, atın şunu içeriye! Yarın sabah asarsınız!"

Pir Sultan yeniden zindana tıkılmış. Bütün gece şah yoluna dua etmiş. Tanrı'ya yalvarıp yakarmış. Sabahleyin, kuşluk vakti Hızır Paşa'nın adamları gelmişler. Onu alıp Keçibulan'a götürmüşler. Alana bir darağacı kurmuşlar.

Pir Sultan, asılmaya giderken bir deme söylemiş, çoluk çocuğundan yas tutmamasını dilemiş:

Bize de Banaz'da Pir Sultan derler
Bizi kem kişi de bellemesinler
Paşa huddamına tenbih eylesin
Kolum çekip elim bağlamasınlar

Hüseyn Gazi binse gelse atına
Dayanılmaz çarh-ı felek zâtına
Benden selâm olsun ev külfetine
Çıkıp ele karşı ağlamasınlar

Ala gözlüm zülfün kelep eylesin
Döksün mah yüzüne nikap eylesin
Ali Baba Hak'tan dilek dilesin
Bizi dâr dibinde eğlemesinler

Eğer Ali Baba söze uyarsa
Ferman büyük yerden beyler kıyarsa
Ala gözlü yavrularım duyarsa
Al'ın çözüp kara bağlamasınlar

Surrum işlemedi kaddim büküldü
Beyaz vücudumun bendi söküldü
Önüm sıra Kırklar Şah'a çekildi
Daha beyler bizi dillemesinler

Pir Sultan Abdal'ım coşkun akarım
Akar akar dost yoluna bakarım
Pirim aldım seyrangâha çıkarım
Yıldızdağı seni yaylamasınlar

Pir Sultan, asılırken taşlansın diye Hızır Paşa'dan buyruk çıkmış. Taşlamayanlar cezalandırılacakmış. Bu yüzden herkes eline bir taş alıp atmış. Fakat taşların hiçbiri Pir Sultan'a dokunmuyormuş. Musahibi, tarikat arkadaşı Ali Baba da oradaymış. Taş atmaya bir türlü eli varmıyormuş. Bir gülü gizlice ona doğru fırlatmış. Pir Sultan onu görmüş, pek üzülmüş. Şu demeyi söylemiş:

Şu kanlı zâlimin ettiği işler
Garip bülbül gibi zâreler beni
Yağmur gibi yağar başıma taşlar
Dostun bir fiskesi pareler beni

Dar günümde dost düşmanım bell'oldu
On derdim var ise şimdi ell'oldu
Ecel fermanı boynuma takıldı
Gerek asa gerek vuralar beni

Pir Sultan Abdal'ım can göğe ağmaz
Hak'tan emrolmazsa irahmet yağmaz
Şu ellerin taşı hiç bana değmez
İlle dostun gülü yaralar beni

Pir Sultan bunu söyleyince, 'Bu adam hâlâ dilini tutmaz!' demişler, ipi boynuna geçirmişler.

Kalabalık çekildikten sonra Ali Baba, Pir Sultan'ın yanına varmış, ayaklarına yüz sürüp ağlamış. Gözlerinden kanlı yaşlar akıtmış.

Banaz'a kara haber ulaşınca hane halkı ile konu komşu, talipler ile rehberler yüzlerini yerlere sürüp ağlamışlar. Kızı Sanem saçını başını yolmuş. Sazı eline alıp şu ağıtı yakmış:

Dün gece seyrimde coştuydu dağlar
Seyrim ağlar ağlar Pir Sultan deyü
Gündüz hayalimde gece düşümde
Düş de ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Uzundu usuldu dedemin boyu
Yıldız'dır yaylası Banaz'dır köyü
Yaz bahar ayında bulanır suyu
Çaylar ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Pir Sultan kızıydım ben de Banaz'da
Kanlı yaş akıttım baharda yazda
Koç babamı kurban verdim Sivas'da
Darağacı ağlar Pir Sultan deyü

Kemendimi attım dâra dolaştı
Kâfirlerin eli kana bulaştı
Koyun geldi kuzuları meleşti
Koçlar ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Pir Sultan Abdal'ım yücedir şanın
Kudretten çekilmiş bir [pir?] senin hunun
Hakk'a teslim ettin ol şirin canın
Dostlar ağlar ağlar Pir Sultan deyü

(Bir söylentiye göre) Pir Sultan darağacında iken Hak tarafından kendisine bir köpek gönderilmiş. Köpek gelip tam altında durmuş. Pir Sultan onun üstüne basarak ipini çözmüş, yerine köpeği bağlamış. Sabahleyin kalkanlar bakmışlar ki darağacında Pir Sultan'ın yerinde bir köpek asılı duruyor...

(Bir başka söylentiye göre de) Asılışının ertesi günü halk kahvede toplanmış konuşuyormuş. İçlerinden biri demiş ki:

"Duydunuz mu? Bu gece Hızır Paşa, Pir Sultan'ı astırmış..."

Bir başkası hemen karşı çıkmış ona:

"Olamaz! Ben onu sabahleyin Koçhisar yolunda, Seyfebeli'nde gördüm."

İkincisi:

"Senin yanlışın var," demiş, "ben onu gün ışırken Malatya yolunda Kardeşler Gediği'nde gördüm."

Üçüncüsü:

"Yeni Han yolunda, Şahna Gediği'nde gördüm."

Dördüncüsü:

"Ben Tavra Boğazı'nda gördüm..."

Dinleyenler şaşırmış. Kalkıp birlikte darağacının bulunduğu yere gitmişler. Bakmışlar ki darağacında Pir Sultan'ın hırkası asılı, kendisi ortada yok.

Meğer Pir Sultan darağacından inip yola düzülmüş. Bunu duyan kasaslar ardına düşmüşler, onu yakalamak isterlermiş fakat yetişememişler. Pir Sultan çabucak Kızılırmak Köprüsü'nün öte başına geçmiş. Kasasların yaklaştığını görünce:

"Eğil köprü, eğil!" demiş.

Köprü eğilip suya batmış. Kasaslar karşı yakada şaşakalmışlar, Pir Sultan'ın kerametli bir kişi olduğunu anlayıp geri dönmüşler.

Pir Sultan, şahaa gitmek için İran yolunu tutmuş. Adını 'Kanberoğlu' diye değiştirmiş. Yolda İstanbul'dan gelen bir musahiple karşılaşmış. Musahip ona kim olduğunu sormuş. Pir Sultan da kendini tanıtmış ama adamı inandıramamış. Çünkü musahip, Pir Sultan'ın asıldığını duymuş; bu yüzden Sivas'ta ateşlerin yanmadığı, kazanların kaynamadığı söyleniyormuş. Musahip:

"Sen Pir Sultan isen bana bir nefes oku." demiş. Pir Sultan birkaç nefes okumuş. En sonunda da eğer Hızır Paşa, asılı köpeğin dübüründen üfürürse ateşlerin yanacağını açıklamış.

Sivas'a varan musahip duyduklarını gidip Hızır Paşa'ya anlatmış. Paşa, köpeği darağacından indirip dübüründen üfürmüş. Birinci üfleyişte köpek dile gelmiş: 'Pir Sultan' diye bağırmış. İkinci üfürüşte 'Can Sultan', üçüncü üfürüşte 'Yan Sultan' deyince bütün ateşler yanmış...

Pir Sultan gide gide Horasan'a varmış. Şahın katına çıkmış. 'Neye geldin Urum Sofusu?' diye sormuşlar. O da almış sazı eline, şu karşılığı vermiş:

Zahir bâtın On'ki İmam aşkına
Aman Şah'ım mürüvvet deyü geldim
Pirim nazar eyle şu ben düşküne
Aman Şah'ım mürüvvet deyü geldim

Bakmaz mısın cesedimin nârına
Elim ermez oldu cihan kârına
Yüzüm yerde geldim durdum dârına
Aman Şah'ım mürüvvet deyü geldim

Hacı Bektaş oğlun günahkâr gördüm
Aradım isyanı özümde buldum
Yüzümün karasın elime aldım
Aman Şah'ım mürüvvet deyü geldim

Erenler yolundan bir taş kaldırdım
Gönül bahçesinde gülün soldurdum

Bugün eksikliğim nefsi öldürdüm
Aman Şah'ım mürüvvet deyü geldim

Pir Sultan'ım eydür karşımda durma
Gidip münkirlere yol erkân kurma
Alnımın karasın yüzüme vurma
Aman Şah'ım mürüvvet deyü geldim

Pir Sultan, az sonra Horasan'dan ayrılıp Erdebil'e gitmiş. Erdebil'de ölmüş. Oraya gömülmüş. (Asım Bezirci, *Pir Sultan*, 1995)

FARKLI PİR SULTAN ABDALLAR

Alevi-Bektaşi inançlarından ve Pir Sultan'a duyulan sevgiden dolayı pek çok şair aynı adı kullanmıştır.

İbrahim Aslanoğlu bugüne kadar edebiyatımızda altı Pir Sultan'ın var olduğunu tespit etmiştir:

1. Banazlı şairin tapsırması 'Pir Sultan'dır.

2. Merzifon veya Çorum yöresinden olduğunu tahmin ettiğim şairinki 'Pir Sultan'ım Haydar',

3. Artova'nın Daduk köyünden olup Pir Muhammed'in 'babam' dediği 'Abdal Pir Sultan',

4. Aruz ölçüsüyle yazılmış deyişlerin sahibi 'Pir Sultan Abdal',

5. Pir Sultan'dan sonra yaşayıp onun asılmasına dair deyişler söyleyen 'Pir Sultan Abdal',

6. Bir de asıl adının Halil İbrahim olduğunu belirten 'Pir Sultan Abdal'.

Bu sayı eksilmez, daha da çoğalabilir. (İbrahim Aslanoğlu, *Pir Sultan Abdallar*).

Çok bilinen şu şiir Artova'nın Daduk köyünden Abdal Pir Sultan'ındır; Banazlı Pir Sultan'a mâl edilmiştir:

Gel seninle ahd ü peyman edelim
Ne sen beni unut ne de ben seni
İkimiz de bir ikrarı güdelim
Ne sen beni unut ne de ben seni

Aman kaşı keman elinden aman
Sürdük sefasını etmedik tamam
Ehl-i irfan içre olduğum zaman
Ne sen beni unut ne de ben seni

Hem saza mailim hem de sohbete
Hem sana mailim hem de devlete
Aşkın ile düştüm diyar gurbete
Ne sen beni unut ne de ben seni

Yârimin cemali güneşte mâhı
Sana âşık olan çekmez mi ahı
Getir ant içelim Kelâmullahı
Ne sen beni unut ne de ben seni

Gitme dilber gitme yüzün göreyim
Al yanaklarına kurban olayım

Bir emanetim var sana vereyim
Ne sen beni unut ne de ben seni

Abdal Pir Sultan'ım çektiler dara
Düşmüşüm aşkına yanarım nara
Bakın ey erenler şu giden yara
Ne sen beni unut ne de ben seni

Araştırmacı, Gülseren Özdemir, Jung'a dayanarak şu tespitte bulunur:

"Hakkında anlatılan efsaneler ve söylenen deyişler Pir Sultan'ın yaşamaya ve şekillenmeye devam edeceğini göstermektedir. Bu da gerçekte var olan Pir Sultan Abdal'(lar)la halkın kolektif bilincinin oluşturduğu Pir Sultan'ın bütünleştiği ve bir kişiye dönüştüğü anlamına gelir. Asıl önemli olansa bu kolektif bilincin yarattığı dinî kimliğin ve sanatçı kişiliğin tespit edilmesidir. Bir din ulusu olan, deyişlerinde bir zalimler ve mazlumlar kafilesi bulunan Pir Sultan iyiliğin, güzelliğin, adaletin sembolü; her şeyden önce bozulmuş düzene karşı özlediği dünyayı dile getiren ezilen, sömürülen halkın sesidir. Bu yüzden şiirlerini bir şahsa bağlamak doğru olmadığı gibi, yalnızca bir duruma bağlamak da doğru değildir. Çünkü halk, onun deyişlerini geçen zaman içerisinde yeni durumlara uydurmuş, bu da tek bir deyişin bile farklı çeşitlemelerle ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla halkın birikimi ve ortak ruhunun ürünü olan Pir Sultan adıyla söylenen deyişler, kolektif bir bilincin sonucudur. İşte Pir Sultan geleneği, ilk şeklini Pir Sultan'ın verdiği ama zamanla değişen ve çoğalan deyişleri içine alır." (Gülseren Özdemir, "İki Devlet Karşısında Pir Sultan Abdal", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu (21-25 Mayıs 2007)*

PİR SULTAN ABDAL'IN OLMAYAN ŞİİRLER

Pir Sultan Abdal üzerine ayrıntılı bir doktora çalışması yapan Haydar Deligöz "Pir Sultan'a ait kabul edilen ancak Pir Sultan'ın asılmasını anlatan şiirler de Pir Sultan'ın olamaz." diyerek şu açıklamada bulunur:

"Tutuklanırken ne olacağı bilinmeyen bir kişinin tutuklanmadan önce bu türlü şiirleri söylemesi mantık dışıdır. Tutuklandıktan sonra veya zindanda ise o günün idaresinin bu çevrelere, bu türlü şiirlere, hatta 'saz'a şiddetle karşı olduğu dikkate alındığında böyle şiirleri söyletmelerine, söyleseler bile halka yaymalarına imkan yoktur. Bilindiği gibi bu şiirler "yazılmıyor"; söyleniyordu. Yani sözlü olarak icra edilip yaşatılıyordu. Pir Sultan'ın kendi ağzından kendisinin asılmasını anlatan şiirler kesinlikle ona ait olamaz. Bunların hepsi Pir Sultan'dan sonra yaşamış âşıklara ait olmalıdır."

(Haydar Deligöz, *Pir Sultan'ın Şiirlerinin Tahlili ve Dayandığı Temeller*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2007).

Araştırıcı İbrahim Aslanoğlu Pir Sultan'la Pir Sultan Abdal'ın ayrı âşıklar olduğunu, Pir Sultan Abdal'ın, asılan Pir Sultan'ı şiirlerle anlattığını ileri sürerken de şöyle der:

"Hızır Paşa'nın huzurunda söylediği iddia edilen üç deyişten ikisi bu şairin. Pir Sultan zindanda iken söylediği deyişler bu şairin. Biz o deyişleri Pir Sultan'ın söylediğine kani değiliz. Bir an için onun söylediğini kabul edelim; kim dinlemiş, kim not etmiş? Sonra bunu kim dışarıya çıkarmış da ağızdan ağıza yaymış? Nöbetçiden başka orada kimse yok ki. Onun da yapması olanak dışı.

O deyişleri, zindandaki durumunu öğrendikten ve biraz da tahayyül ettikten sonra Pir Sultan Abdal dizip koştu."

(İbrahim Arslanoğlu, *Pir Sultan Abdallar*).

Haydar Deligöz, Banazlı Pir Sultan ile asıl deyişleri söylediği belirtilen Pir Sultan Abdal'ı kıyaslar:

"Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinin şekil ve muhteva olarak diğer Pir Sultanlar'ın şiirlerinden daha güzel, âhenkli, akıcı ve mükemmel[dir]. Bu özellikler itibariyle Pir Sultan'ın şiirlerinden de önde olduğunu söyleyebiliriz. Pir Sultan'ın şiirleri bile Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinin yanında daha sönük ve didaktik kalmaktadır. Bu bakımdan bir benzetme yapmak gerekirse Pir Sultan, Ahmet Yesevî'ye, Pir Sultan Abdal da Yunus Emre'ye benzemektedir. Bunlardan birinci sıradakilerde ögreticilik, dolayısıyla kurululuk; ikinci sıradakilerde ise öğreticilik ile sanat hâkimdir."

(Haydar Deligöz, *Pir Sultan'ın Şiirlerinin Tahlili ve Dayandığı Temeller*).

Dr. Haydar Deligöz, İbrahim Aslanoğlu'na dayanarak Pir Sultan Abdal'a ait kabul edilen asılan Banazlı Pir Sultan'la ilgili şiirlerin kavuştaklarını verir:

Dost senin derdinden ben yana yana
Çıkar muhannetin acı sözleri
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Açılın zindanlar pire gidelim
Ben de bu yayladan Şah'a giderim
Erler himmet edin ben gidiyorum
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan
Kalsın benim davam divana kalsın
Kolum çekip elim bağlamasınlar
Duysun canlar deyü bizi asarlar
Benim arkam kalem bir Allah'ım var
Canıma yetişsin gelsin ha n'olur
Ali'yi seveni keseyim deyü
Düş de ağlar ağlar Pir Sultan deyü
Canlar da ağlaşır Pir Sultan deyü
Hiçbir ikrarında ahdi bulunmaz
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Pir Sultan'ın şiirlerini diğer Pir Sultanlardan ayrı tutmak, teknik olarak artık mümkün ancak hissiyat olarak birbirinin yerine geçiş okuyucu için fark etmiyor. Asılan, zamanımızda "inancın ve isyanın ozanı" olarak bilinen Pir Sultan'a mâl edilmiş şiirler halk nazarında birbirinden ayrılmamaktadır. Şu şiirlerin Pir Sultan'ın olmadığını söylemek, araştırıcıların dışındakiler için fazla bir anlam taşımıyor:

Ötme bülbül ötme şen değil bağım
Dost senin derdinden ben yana yana

Tükendi fitilim eridi yağım
Dost senin derdinden ben yana yana

Deryadan bölünmüş sellere döndüm
Ateşi kararmış küllere döndüm
Vakitsiz açılmış güllere döndüm
Dost senin derdinden ben yana yana

Haberim duyarsın peyikler ile
Yaramı sarsınlar şehidler ile
Kırk yıl dağda gezdim geyikler ile
Dost senin derdinden ben yana yana

Abdal Pir Sultan'ım, doldum eksildim
Yemeden içmeden sudan kesildim
Zülfün kemendine kondum asıldım
Dost senin derdinden ben yana yana

***

Sinem üstü ateş oldu od oldu
Yakar muhannetin acı sözleri
Hızır Paşa'nın ettiği derd oldu
Çıkar muhannetin acı sözleri

Seni şekva edem Urum Beyine
Bakmıyon mu şu sinemin dağına
Hançer oldu yüreğimin bağına
Kakar mahannetin acı sözleri

Engel geldi aramızda dolaşır
Yusam çıkmaz kara olmuş bulaşır
Top top olmuş mah yüzünde dolaşır
Takar muhannetin acı sözleri

Muhannet elinden halim pek şaşkın
Deli gönül gah bulanık gah taşkın
Gönlümün sarayın kalbimin köşkün
Yıkar mahannetin acı sözleri

Pir Sultan Abdal'ım vadem yeterse
Şah'ım gelir salacamdan tutarsa
Karış karış üstümde ot biterse
Çıkar muhannetin acı sözleri

***

Hızır Paşa bizi berdar eyledi
Kesti kollarımı kızak bağladı
İşiten muhipler hep kan ağladı
Açılın zindanlar pire gidelim

Kalenin kapısı taştan demirden
Yanlarım çürüdü yaştan yağmurdan
Bir kimsem de yok ki dellal çağırtam
Açılın zindanlar pire gidelim

Kalenin kapısı taştan çıkılmaz
Penceresi yüce Şah'a bakılmaz
Bir ben ölmeyinen cihan yıkılmaz
Açılın zindanlar pire gidelim

Çıkarım bakarım kale başına
Mümin müslim olan gider işine
Bir ben mi düşmüşüm can telaşına
Açılın zindanlar pire gidelim

İlimi sorarsan köyümdür Banaz
Yakılsın yıkılsın ol kanlı Sivas
Bir ben ölmeyinen cihan yıkılmaz
Açılın zindanlar pire gidelim

Pir Sultan Abdal'ım hey Hızır Paşa
Yazılanlar gelir sağ olan başa
Hasret koydun beni kavim kardaşa
Açılın zindanlar pire gidelim

***

Banaz'dan sürdüler bizi Sivas'a
Erler himmet edin ben gidiyorum
Garipçe canıma kıldılar cefa
Erler himmet edin ben gidiyorum

Gidi kafir gelir dedim imana
Kuzular ağlıyor hem yana yana
Getirip de haps ettiler zindana
Erler himmet edin ben gidiyorum

Gidi gideceğim yoldan kalmadı
Güzel Şah'a gelir dedim gelmedi
Pirimizden bize himmet olmadı
Erler himmet edin ben gidiyorum

Urganım çekildi sığındım dara
Üstüme döküldü ağ ile kara
Muhbirim üstünde çıralar yara
Erler himmet edin ben gidiyorum

Pir Sultan Abdal'ım kolum büküldü
Aktı gözüm yaşı yere döküldü
Ahir urgan boğazıma takıldı
Erler himmet edin ben gidiyorum

***

Padişah katlime ferman dilese
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan
Cellatlar karşımda satır bilese
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

On yedi yerimden vursalar yara
Cerrahlar derdime kılmasa çare
Kemendi bend ile çekseler dara
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

Karadır kaşları benzer kömüre
Münafıklar zarar verir ömüre
İk'ellerim bağlasalar demire
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

Eğer beni katsa kervan göçüne
Götürseler Hindistan'a Maçin'e
Urganım atsalar dar ağacına
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

Ahiri katlime ferman yazılsa
Çıksam teneşire tabut düzülse
Kefenim biçilse mezar kazılsa
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

Pir Sultan Abdal'ım derim vallahi
Ölsem terk eylemem piri billahi
Huzur-ı mahşerde dilerim Şah'ı
Yine geçmem ala gözlü şah'ımdan

***

Ben de şu dünyaya geldim giderim
Kalsın benim davam divana kalsın
Muhammed Ali'dir benim vekilim
Kalsın benim davam divana kalsın

Yorulan yorulsun ben yorulmazam
Derviş makamından ben ayrılmazam
Dünya kadısından ben sorulmazam
Kalsın benim davam divana kalsın

Ben de vekil ettim Bari Hüda'mı
O da kulu gibi zulüm ede mi
Orda söyletirler bir bir adamı
Kalsın benim davam divana kalsın

Mümin müslim düşürür de cem olur
Anda sınık yaralara em olur
Kara taş erir de safi mum olur
Kalsın benim davam divana kalsın

Pir Sultan Abdal'ım dünya kovandır
Gitti adil beyler kalan avamdır
Muhammed divanı ulu divandır
Kalsın benim davam divana kalsın

***

Bize de Banaz'da Pir Sultan derler
Bizi de kem kişi bellemesinler
Paşa hamenine tembih eylesin
Kolum çekip elim bağlamasınlar

Hüseyin Gazi Sultan binsin atına
Dayanılmaz çarh-ı felek zatına
Bizden selâm söylen ev külfetine
Çıkıp ele karşı ağlamasınlar

Ala gözlüm zülfün kelep eylesin
Döksün mah yüzüne nikap eylesin
Ali Baba Hak'tan dilek dilesin
Bizi dâr dibinde eğlemesinler

Ali Baba eğer söze uyarsa
Emir Hüdâ'nındır, beyler kıyarsa
Ala gözlü yavrularım duyarsa
Alı çözüp kara bağlamasınlar

Surum işlemedi, kaddim büküldü
Beyaz vücudumun bendi söküldü
Önüm sıra kırklar pirler çekildi
Daha beyler bizi dillemesinler

Pir Sultan Abdal'ım coşkun akarım
Akar akar dost yoluna bakarım
Pirim aldım seyrangâha çıkarım
Daha Yıldız Dağı'n yaylamasınlar

***

Yeşil başlı ördek göllere uçtu
Duysun canlar deyü bizi asarlar
Bir taş oynamasın yerli yerinden
Duysun canlar deyü bizi asarlar

Çıkardılar ağ bedenden atmaya
Şimdi indirdiler yine dahmeye
Kanrıldım çevrildim baktım zahmaya
Duysun canlar deyü bizi asarlar

Varlığın çevresi dopdolu incir
Severim demeye canım zarıncır
Elimde kelepçe boynumda zincir
Duysun canlar deyü bizi asarlar

İlimi sorarsan köyümdür Banaz
Dilerim onmasın ol kanlı Sivas
Bir ben ölmeyinen âlem yıkılmaz
Duysun canlar deyü bizi asarlar

Pir Sultan Abdal'ım kaddim büküldü
Gözümün gevheri yere döküldü
Kendir kement boğazıma takıldı
Duysun canlar deyü bizi asarlar

Hızır Paşa gibi zalim var ise
Ne yapayım benim de bir ahım var
Senin tuğlu padişahın var ise
Benim arkam kalem bir Allah'ım var

Şol icra Tanrı'sız yatmaz uyumaz
Kimsenin hakkını kimseye komaz
Hünkar sağır olmuş, ünümü duymaz
Masumlar boğdurur padişahım var

Gönül verdim ikrar verdim Haydar'a
Geçmem beni etseler pare pare
Irafızı diye çektiler dara
Acep benim bunda ne günahım var

Pir Sultan Abdal'ım yed-ullahımız
Batına hükmeder padişahımız
Sahip çıkar miskin kul'Allah'ımız
Şefaat edecek güzel Şah'ım var

***

Kurtulamadık yezitler zulmünden
Dağlar da ağlaşır pir sultan deyü
Aramışlar dünyasını bulmuşlar
Canlar da ağlaşır pir sultan deyü

Asmağa götürdüler pirin ikisin
Anlar da çekerdi Hakkın korkusun
Arifler de söylerdi kaygusun
Arifler de söyleşir pir sultan deyü

Cellatların eli kana bulaşır
Can cesetten çıkar Hakka ulaşır
Koyunlar kuzular bile meleşir
Koçlar da ağlaşır pir sultan deyü

Uzundur uzundur o Şah'ın boyu
Yakılsın kalmasın yezidin soyu
Eridi akar Yıldız Dağın suyu
Sular da ağlaşır pir sultan deyü

Pir Sultan'ım eydür ey yüce Gani
Üstümüze biçildi şehit donu
On İki İmam'a karıştı kanı
İmamlar ağlaşır pir sultan deyü

***

Çıktım yücesine seyran eyledim
Gönül eğlencesi küstü bulunmaz
Dostlar bizden muhabbeti kaldırmış
Hiçbir ikrarında ahdi bulunmaz

Zülüflerin top top olmuş cığalı
Rakiplerin Hak'tan olsun zevali
Bir günahkar oldum doğdum doğalı
Günahkar kulun dostu bulunmaz

Kanı benim ile lokma yiyenler
Başı canı dost yoluna koyanlar
Sen ölmeden ben ölürüm diyenler
Dostlarda geriye kaçtı bulunmaz

Yine kırçalandı dağların başı
Durmadan akıyor gözümün yaşı
Vefasız münafık naşıdır naşı
Hakikat deminde desti bulunmaz

Bizde gezer idik irfanda sazda
Biz de bulunurduk cemde niyazda
Bize de gel oldu kanlı Sivas'ta
Hızır Paşa bizi astı bulunmaz

Pir Sultan Abdal'ım destim damende
İsmim Koca Haydar neslim Yemen'de
Garip başa bir hal gelse zamanda
Orda her kişinin dostu bulunmaz

***

Kul olayım kalem tutan eline
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz
Şekerler ezeyim şirin diline
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Allahı seversen kâtip böyle yaz
Dün ü gün ol Şah'a eylerim niyaz
Umarım yıkılır şu kanlı Sivas
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Sivas illerinde sazım çalınır
Çamlı beller bölük bölük bölünür
Ben dosttan ayrıldım bağrım delinir
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Münafıkın her dediği oluyor
Gül benzimiz sararuban soluyor
Gidi Mervan sâd oluban gülüyor
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Pir Sultan Abdal'ım ey Hızır Paşa
Gör ki neler gelir sağ olan başa
Hasret koydu bizi kavim kardaşa
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

PİR SULTAN ABDAL ÜZERİNE YAYINLAR

Pir Sultan Abdal'ın şiirleri sözlü gelenek içinde nesilden nesle aktarılmış, sonra bazı mecmua ve cönklerde kaydedilmiştir. Basılı olarak da ilk defa 1920'de bunların sekizi Derviş Rûhullah'ın neşrettiği kitapta yer almıştır (*Bektaşi Nefesleri*, İstanbul 1340). Aynı yıl Besim Atalay tarafından bastırılan bir çalışmada da şairin 17 nefesi verilmiştir (*Bektaşilik ve Edebiyat*, İstanbul 1340). Yine 1920 yılında Mehmed Fuad Köprülü "Pır Sultan Abdal" adıyla bir makale yazmış ve burada Pir'i astıran Hızır Paşa'nın kimliği ile 10. ve 11. yüzyıllarda Anadolu "Kızılbaş" denilen Türk Alevilerinin İran ve kan şahlarıyla ilgisini gösteren önemli bilgiler sunmuştur (*Hayat Mecmuası*, S. 11, 1928). Pir Sultan Abdal hakkındaki ilk müstakil kitap ise 1929 tarihinde Sadettin Nüzhet Ergun tarafından yayınlanmıştır (*XVII'nci Asır Saz Şairlerinden Pir Sultan Abdal*, İstanbul 1929). Sadettin Nüzhet uzun sayılabilecek bir giriş yazmış ve şairin 105 şiirini ortaya çıkarmıştır.

Pir Sultan Abdal artık bilinen bir şair haline gelmiştir. 1943 yılında Abdülbaki Gölpınarlı ve Pertev Naili Boratav birlikte *Pir Sul-*

tan Abdal adlı eserlerini yayınlamışlardır. Eseri iki bölüm halindedir: Birinci bölümde, Pir Sultan bibliyografyası, Pir Sultan Abdal hayatı, zamanı ve Anadolu'da Alevilik hakkında notlar, Pir Sultan Abdal'ın menkıbeleri ve bu menkıbelere bağlı şiirlere, Kızılbaş ayaklanması ile Pir Sultan Abdal'ın ilgisini gösteren şiirler ve bu şiirlere dair açıklamalara yer verilmiş; ikinci bölümde ise, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinin ona aidiyeti kesin olanlar ve şüpheli olanlar diye iki kısım halinde sıralanmıştır. Sonra yayınlar çoğalmaya başlamıştır: Cevdet Kudret, Ali Balım, Cahit Öztelli gibi yazarlar başlı başına eserler yazmışlardır. Cahit Öztelli, cönklerdeki kayıtlardan başka Pir Sultan Abdal'ın yaşadığı bölgeye giderek halkın ağzından çok sayıda derleme yapmış ve eserinde ona nispet edilen 300'den fazla şiirini kaydetmiştir.

En geniş derleme Ant Yayınları arasında çıkan *Pir Sultan Abdal Divanı* (İstanbul, 1994) adıyla yapılmıştır. Bu kitapta, önceki bütün çalışmalar gözden geçirilerek 430 şiir derlenmiştir. (İlyas Üzüm, "Pir Sultan Abdal'ın Tanrı Anlayışı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 2000, C. 6, S. 15, 2000).

Pir Sultan Abdal, 1980'lere kadar çoklukla tekke şairi, Şii-Batinî şiirler yazan bir halk ozanı olarak işaret edilmiş; bu tarihten sonra ise "akılcı, kavgacı, toplumcu, hatta devrimci bir kişilik" olarak anlatılmıştır.

Pir Sultan Abdal üzerinde diğer şairlere nispeten daha fazla durulması "kavga"ya dahil edilmesinden dolayıdır. Özellikle 2 Temmuz 1993'te Sivas'ta meydan gelen ve 37 kişininin ölümüne yol açan üzücü olaylardan sonra şair artık "devrimci" bir kişiliktir.

ALEVİLİK KAVRAMI

Pir Sultan Abdal'ı anlayabilmemiz için Alevilikle ilgili kavramları bilmemiz gerek.

Hz. Ali'nin bazı yakın ve sadık taraftarlarına ilk başta "Şia" deniyordu. "Şia" taraftar anlamına gelir. Halifelik tartışmasında Hz. Ali tarafında olanlar "Ali Şiası" veya "Ehl-i Beyt Şiası diye anılmışlardır. Zaman içinde On İki İmamların taraftarlarını ifade etmek için kullanılmıştır.

Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra soyundan gelenler için Alevi kavramı kullanılmaya başlandı. "Ali'ye ait, Ali soyundan veya Ali taraftarı" anlamına gelir.

On İki İmam'ın altıncısı olan İmam Cafer Sadık'ın zamanında iki yeni kavram ortaya çıktı. Bunlardan birincisi "Zeydilik"tir. İmam Zeynel Abidin'den sonra oğlu Zeyd bin Ali'yi imam tanıdılar. İkinci kavram ise Caferiliktir.

İmam Cafer Sadık'a bağlı kalanlar "Caferi" diye anıldılar. Şiilik ve Caferilik eşanlamlı kullanılmıştır.

İmam Sadık'tan sonra yeni imamın kim olacağına dair yeni tartışmalar ortaya çıktı. Bir grup İmam Sadık'dan önce vefat eden oğlu İsmail'i imam tanıdılar. Bunlara "İsmailîler" denildi.

15. yüzyılın son yarısında yeni bir kavram daha ortaya çıktı. Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın müritleri başlarına kırmızı sarık sarıyorlardı. Bundan dolayı bu müritlere "Kızılbaş" adı verildi. Daha sonra bu kavram Anadolu'da ve İran'daki Şiiler için yaygın olarak kullanılmaya başlandı.

Osmanlılar ve Safeviler arasındaki mücadele ve diğer taraftan Anadolu'da meydana gelen birçok Şii/Kızılbaş kökenli ayaklanma yüz binlerce Şii'nin katledilmesiyle sonuçlandı. Çaldıran Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kalan Şiiler ile İran'da kalan Şiiler arasındaki bağlar gevşedi ve İran' da Safevilerin hükümranlıklarının sona ermesiyle koptu.

Her ne kadar bu geleneğe sahip Pir Sultan ve Kul Himmet gibi bazı şairler tarafından gerek silsile gerek zikir itibariyle tasavvuf geleneğindeki mensubiyetlerini ifade etmek amacıyla (Müslüman topluluklardaki seyyidlik geleneğine işareten Hüseynî nitelemesiyle beraber) Alevi kelimesi kullanılmış olsa da, "Alevilik" kavram olarak Anadolu'da 19. yüzyılın başında Kızılbaş toplulukları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.

Pir Sultan Abdal'ın terminolojisini anlayabilmek için Aleviğin terminolojinisi bilmemiz gerekir.

Alevilikte var olan senkretik yapıyla beraber dinî düşünce ve pratikler göz önünde bulundurulduğunda, Alevilik için tasavvufi bir yapının söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim, Alevilikte ilham ve keşfin (sezgi) epistemolojik anlamda temel bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilmesi; kişinin insan-ı kamil olarak yetiştirilmesi için gerekli adap ve erkanın dört kapı-kırk makam çerçevesinde oluşturulması; İkrar Verme Cemi'nin tarikata giriş, inabe-biat uygulaması olması, ibadet hayatının temeline oturtulan ve içinde "tevhid" bablarıyla beraber 12 hizmet üzerinden yürütülen "cem"in

bir zikir toplantısı olması; cem esnasında coşkuyu sağlamak için okunan deyiş ve nefeslerin, diğer tarikatlardaki ilahiler, kullanılan saz ve keman gibi enstrumanların, kudüm, def veya ney ile aynı mahiyette olması, bazen sözlü de olsa kimi Zeynelabidin, kimi İmam Cafer, kimi Musa Kazım ve kimi de İmam Rıza aracılığı ile silsilelerini (şecere) Hz. Ali'ye ulaştırmak suretiyle "silsiletu'z-zeheb" denilen bir silsile kabul edilerek bu olgunun "el ele el Hakk'a" olarak isimlendirilmesi pir, rehber, dede, talib şeklinde hiyerarşik bir yapılanmanın bulunması; temel ahlaki prensiplerin, toplumda var olan değişik katmanların da benimseyip "edeb ya hû" kalıbında formüle ettikleri eline-diline-beline sahip olmak kabulü çerçevesinde şekillendirilmesi; şehirleşmeyle beraber farklı oluşumlar ortaya çıksa da geleneksel anlamda Aleviliğin ana ocak ve buna bağlı alt ocaklar ve bunların bağlı oldukları tekkelere göre yapılanması; "mûtû kable en temûtû/ölmeden once ölmek", "hasibû kable en tuhâsibû/hesaba çekilmeden kendinizi hesaba çekin" vb. anlayışının esas kabul edilmesi; Alevilerin gerek temel kaynak olarak kabul edilen eserlerinde, gerek ozanların deyişlerinde ve gerekse Alevilerce kaleme alınan kitaplarda kullanılan dört kapı-kırk makam, üç sünnet-yedi farz, velayet, evliya, ermek, ermişlik, kutb, ilham, küntü kenz vb. örnekleri çoğaltılabilecek kavramların ana iskeleti oluşturduğu terminoloji göz önüne alındığında, Aleviliğin "tasavvufi oluşum" olarak değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Günümüzde Alevi kelimesiyle nitelendirilen gruplar, her bir grupta "dedeliğin" babadan oğula geçmesi, her grubun kendine özgü bazı uygulamalarının olması, yine "yol"un işleyişini kendi içlerinde yürütmeleri ve diğer gruplardan olanların adap ve erkanın yürütüldüğü toplantılara alınmaması (Bektaşiliğin Babağan kolu hariç), "soy sürme"nin esas olması vb. özel bazı hususlar dolayısıyla "soya (ocaklara) dayalı tarikatlar" şeklinde nitelendirilmelidir. (Cenksu Üçer, "Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevilikte Hz. Ali", *Hz. Ali -Sempozyum Bildirileri-*, İzmir 2009).

***

Aleviliğin İslam içinde ve ana hatlarıyla burhan, beyan ve irfan şeklinde tasnif edilen İslam düşünce ekollerinden irfani gelenek içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini belirten Dr. Cenksu Üçer, Alevilikte deyiş ve nefeslerin yerini şöyle tespit eder:

"Alevilikte, silsile çerçevesinde dile getirilen husus doğrultusunda Ehl-i Beyt soyundan geldiğine ve bundan dolayı da taşımış oldukları Ehl-i Beyt ruhu sayesinde kendilerine ilham geldiğine ve keşf melekelerinin geliştiğine inanılan ve bu nedenle de kendilerine gerek evliya gerek ermiş ve gerekse bütün bu ana kabullerinin bir ifadesi olarak 'gerçek' dedikleri kişi ya da ozanlar tarafından söylenen şiirlere, Alevi literatüründe deyiş, nefes ve deme denir. Aleviliğin en önemli özelliklerinden biri epistemolojik açıdan, "birinci derecede bilgi kaynağı olarak ilham ve keşfi görmesi"dir. Nitekim Alevilikte nefes ve deyişlere atfedilen önem bu kabulden kaynaklanmaktadır. Cem ayinlerinde saz eşliğinde okunarak zikir ibadetinin gerçekleştirildiği bu deyişlerin zaman zaman 'ayet' olarak isimlendirildiği de görülür.

Deyiş ya da nefeslerin bu şekilde isimlendirilmesi hususunda Aleviler arasında iki yaklaşımın sergilendiği görülmektedir. Bunlardan ilkine göre, söz konusu deyişler 'Kur'an'daki konulardan bahsetmiş olmaları, Kur'an'dan esinlenerek söylenmeleri ya da bunların her birinin bir çeşit Kur'an tefsiri olması' sebebiyle bu şekilde isimlendirilir. İkincisine göre ise bu deyişlerin 'ayet' olarak isimlendirilmesi, 'bunların doğrudan Allah'ın ilhamı ile olması' dolayısıyladır.

Bunların doğrudan Allah'ın ilhamıyla olduğu kabul edildiğine göre, bu mantıkta deyişlerin ayet olarak isimlendirilmesi doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kabule göre deyiş ve nefesler ilhamla söylendikleri için, Allah'ın ayetlerle gerçekleştirmek istediği murad deyişler ve nefeslerle de sağlanmaktadır."

(Cenksu Üçer, "Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevilikte Hz. Ali").

PİR SULTAN'DA ŞAH

Pir Sultan ve bu adı kullananlar, kitabımızda verdiğimiz birçok deyişte geçtiği gibi şah sevgisi açıktır. Gerçekten sevgi İran şahına mıdır? Kimi demede Safevi şahı, kimi demede ise Hz. Ali, Allah, hükümdar, mürşit "şah" olarak karşımıza çıkar. Dr. Haydar Deligöz araştırmalarında vardığı neticeyi şöyle özetler:

"Pir Sultan ve Türkmenlerin Safevilere ve Safevi şahlarına yakınlık duymaları ve Osmanlılara göre Safevileri tutmaları; Osmanlı idaresi ve ulemasının Türkmenlikten alabildiğine uzaklaşıp kozmopolitleşmesiyle, devşirmelere ve devşirme ruhuna daha yakın davranmasıyla, Emevi-Abbasi taassubuna yakınlık gösterip Türkmen Müslümanlığı ve Türkmen tasavvufundan uzaklaşmasıyla yakından ilgilidir. Pir Sultan'ın şiirlerinde geçen 'Şah' kelimesini ve bundan neyin ve kimlerin kastedildiğini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. (…) Pir Sultan'ın şiirlerinde kullanılan 'şah'ın değişik manaları vardır. Bunlardan hangisinin kastedildiği de çok net değildir. Ancak çok açık olarak Safevi şahının anlatıldığı sadece bir dörtlük vardır:

Onun için Pir Sultan'ın siirlerinde görülen her 'şah'ı hemen Safevi şahları olarak yorumlamamak gerekir. Pir Sultan'ın şiirlerinde Osmanlı padişahlarından veya herhangi bir devlet adamından bahseden -lehte veya aleyhte- bir tek mısra yoktur. Bundan şu sonucu çıkarabiliriz: Tasavvuf terbiyesinin ruhuna uygun olarak dünya sultanlarına fazla değer verilmemekte, onlardan uzak durmak istenilmekte ve şahıslar–üstü bir tasavvuf anlayışı sergilenmektedir."

(Haydar Deligöz, *Pir Sultan'ın Şiirlerinin Tahlili ve Dayandığı Temeller*).

***

Gülseren Özdemir, Pir Sultan Abdal'ın dile getirdiği "Şah'a gitmek" deyimi üzerinde durur:

Pir Sultan deyişlerinde Şah/Mehdi kavramı, Hak-Muhammed-Ali birliğinden başlayan, On iki İmam'ı -özellikle de son İmam Muhammed Mehdi'yi- içine alan; kimi tarikat ulularına, İran şahlarına ve hatta Anadolu'da isyan eden 1516-1527 yılları arasında Hacı Bektaş Postnişini olan Kalender Şah gibi bazı isyancılara kadar giden hiyerarşik bir düzen içerisinde düşünülmesi gereken, büyük bir anlam genişlemesine uğrayarak daha çok idealize edilmiş manev bir dünyanın gerçek bilgiye ulaşmış sultanını ve kutsallığı olan kurtarıcı kişiyi sembolize eden soyut bir kavramdır. "Şah'a gitmek" ifadesi ile yalnızca Safevi devletini yöneten Şah İsmail, Şah Tahmasb gibi İran şahlarının huzuruna çıkmak değil, kutsallığı olan ideal dünyanın -bir anlamda cennetin- yine kutsallığı olan liderinin/şahının huzuruna çıkmak, bunun için Hakk'ın yolunda yürümek, böylece de maddi ve manevi anlamda huzura kavuşmak kastedilir. (Gülseren Özdemir, "İki Devlet Karşısında Pir Sultan Abdal")

Hz. Ali'nin kimliği, Alevi-Bektaşi kültüründe önem arz eden birçok kişiye taşınmış, onun etrafında bir dünya şekillenmiş ve Hz. Ali adeta kutlu bir şahıs olmaktan öte bir Tanrı'ya dönüşmüştür. Çünkü Ali âlemin özüdür, Pir Sultan'da Hz. Ali sevgisi Tanrı sevgisine benzer. Bu sevginin büyüklüğü de bazen onunla bütünleşme-

yi doğurur. Tanrısal aşkla yanıp kavrulan Pir Sultan, özlemle Hz. Muhammed'in nurunu, Şah-ı Merdan Ali'nin yerini arar. Onda şaha duyulan özlem çok büyüktür:

Ey benim divane gönlüm
Dağlara düştüm yalınız
Bu cefayı kendi özüm
Pek mail gördüm yalınız

Dağlar var dağlardan yüce
Dağ mı dayanır bu güce
Derdimi üç gün üç gece
Söylerim bitmez yalınız

Şah'ın ayağına varsam
Hayırlı gülbengin alsam
Kızılırmağa gark olsam
Çağlasam aksam yalınız

Pir Sultan'ım ey erenler
Erine niyaz edenler
Üçler kırklar yediler
Mürvete geldim yalınız

PİR SULTAN'DA KERAMET

Don değiştirme kerameti ile Şah'ın/Mehdi'nin her dönemde var olması ve Sahib-i Zaman olması, Pir Sultan'da sıkça görülür. Burada zincirleme bir geçiş söz konusudur. Sözgelimi Hz. Ali, Hacı Bektaş-ı Veli'nin donunda zamanın sahibi olarak ortaya çıkabiliyorken, Hacı Bektaş-ı Veli de başka bir donda ortaya çıkabilir. Aşağıdaki dörtlükte Hz. Ali ile bütünleşme motifi işlenmiştir:

Pir Sultan'ım şu dünyaya
Dolu geldim dolu benim
Bilmiyenler bilsin beni
Ben Ali'yim Ali ben'im

Coşma deli gönlüm coşma
Çoşup da kazanda taşma
Üç yüz altmış tane çeşme
Serçe çeşmenin gölü benim

Çarşılarda dolanırım
Ben Hakkım Haktan gelirim
On'ki 'mamı Hak bilirim
Dedikleri deli ben'im

Kılıcım kırk arşın uzar
Münkirin kökünü kazar
Çarşı pazarlarda gezer
Dedikleri deli ben'im

Pir Sultan kapına kuldur
Bunu bilmek müşkil haldir
Ali'nin ihsanı boldur
Şah-ı Merdan kulu ben'im

Pir Sultan, Hz Ali devrini özlemle anar. Ayrıca On İki İmam'ın sonuncusu Muhammed Mehdi'nin de dünyaya yeniden geleceğine ve insanlığa tıpkı Hz. Ali devrinde olduğu gibi adalet getireceğine inanır:

Hasanü'l-Askeri Mehdi
Var idi gelmeye ahdı
Yıkılsın Yezid'in tahtı
On'ki İmam Ali Ali

***

Eksikliğim aldır dergâha geldim
Bin kanım var, bir mürüvvet erenler

Aradım hatamı, özümde buldum
Bir kanım var, bir mürüvvet erenler

Erenlere bağlı kapıyı açarlar
Müşkülünü müşkülünden seçerler
Kan edenin günahından geçerler
Bin kanım var, bir mürüvvet erenler

Hey erenler benim yüzüm yerdedir
Yüzüm yerde ise özüm dârdadır
İkrar nerde ise iman ordadır
Bin kanım var, bir mürüvvet erenler

Beşincide yer ile gök dolmuştur
Altıncıda vakit tamam olmuştur
Kerem Muhammed Ali'den kalmıştır
Bin kanım var, bir mürüvvet erenler

Ak gül Muhammed'in alın terinden
Kerem Muhammed'den, mürvet Ali'den
Pir Sultan'ım, böyle aldık uludan
Bin kanım var, bir mürüvvet erenler

PİR SULTAN'DA İKİ ZIT DÜNYA

"Son derece gelişmiş bir toplumsal duyarlılık görülen Pir Sultan deyişlerine, her zaman iki dünyanın zıtlığı hakim" olduğu iddiasında bulunan Gülseren Özdemir iki zıt dünyayı şöyle açıklar:

"Üzerinde yaşanan zalimlerin hüküm sürdüğü, mazlumların ezildiği kokuşmuş dünya ile hayal edilen, ideal bir toplum ve devlet şeklinde tasarlanan dünya, yani ütopya. Deyişlerde özlenen ve reddedilen şeklinde özetleyebileceğimiz söz konusu iki temel dünya çok çeşitli biçimlerde görülür. Bunlarda tasavvuftaki geçici beşerî heveslerden ve beşerî dünyadan kurtulup asıl olan Tanrı'ya kavuşma ve Tanrısal âleme geçme, beşerî dünyanın Tanrı'nın göndereceği beklenen idarecisi ile (Mehdi/şah) kavuşacağı iyi ve güzel günleri hayal etme, geçmişteki yine ilahi kimlikli yöneticisi sayesinde -ki bu çoğunlukla Hz. Ali olarak düşünülür- adaletin hakim olduğu devirleri o günlere yeniden kavuşmayı bekleyerek anma ve yine mevcut dünya üzerinde aynı tarihî zaman dilimi içerisinde zulmün hakim

olduğu bir yerden (Osmanlı Devleti'nden) insanca bir yaşamın var olduğu bir yere (Safevi Devleti'ne) gitme veya zulmü kaldıracak bir dinî liderin (şahların) gelmesini umma şeklinde birbirine zıt olarak beşerî-ilah eksende dönen çok katmanlı bir yapı ortaya çıkar."

İki zıt dünyadan "padişah"ı eleştirip, bir "kurtarıcı" (Mehdi) gördüğü şahı özlemenin nasıl bir "adaletsizlik"le mücadele olduğu tartışması gerekse dahi, araştırmacı Gülseren Özdemir'in şu değerlendirmesinin yaygın olarak benimsendiğini belirtmeliyiz:

Pir Sultan'da, özellikle yöneticilerin halka uyguladığı zulüm ve bunun yarattığı adaletsizlikler, toplumsal eleştirinin en önemli maddesidir. Pir Sultan, deyişlerinde yeni bir dünya yaratmış ve bu yeni dünya düzenine özlemini siyasi, sosyal, ekonomik olarak bozulmuş devlet ve dünya düzenine ve bu düzenin devamını sağlayan uygulayıcılarına yani Hızır Paşalara, kadılara, müftülere ve hatta padişaha çok açık bir şekilde karşı çıkarak göstermiştir.

Ne zalimdir ne gaddardır ne bedkâr
Ta ezelden zalim buldum düşmanı
Çok çevir eyleme olursun pişman
Zahmet-i zâr ile kalasın zâlim

Kasteyledin zalim girdin kanıma,
Yağm'eyledin malım bundan sana ne
Seni şekv'ederim Bâri Subhan'a
Zahmet-i zâr ile kalasın zâlim

Her ne kadar zahmet edersen bana
İntizar ederim her daim sana

Ayrılmam yurdumdan gitmem yabana
Zahmet-i zâr ile ölesin zâlim

Hak bize vermiştir nur-ı kudreti
Bir vakit zalime etmem minneti
Bizler için açık koydu cenneti
Zahmet-i zâr ile ölesin zâlim

Pir Sultan'ım derdin kendine söyler
Ârif olan bundan bir hisse eyler
Gönül dalga vurur, ummanı boylar
Zahmet-i zâr ile ölesin zâlim

(Gülseren Özdemir, "İki Devlet Karşısında Pir Sultan Abdal")

MUHALİF PİR SULTAN

Ayşegül Utku Günaydın, Pir Sultan Abdal'ı "isyan" ve "öç" duygularını yansıtan, muhalif bir söylemin "sözcüsü" görür ve "Bu söylemin içinden seslenen anlatıcı, kurulu düzenin karşısında yer alırken ekonomik ve siyasi hakları arayan, başkaldıran ve direnişe işaret eden bir anlatımla seslenmektedir. Buna karşın bu söylem, uzlaşma yanlısı değildir." der:

"Öyküleyici (narrative) özellikler taşıyan Pir Sultan Abdal şiirleri aynı zamanda protest bir söylemi de içermektedir. Öyküleyici şiir, öz olarak bir olaylar dizisini ritim, kafiye ve yoğunlaştırılmış bir dil gibi şiirin araçlarını kullanarak anlatan şiire denmektedir. Pek çok öyküleyici şiirin kaynağını ise performans şiir olarak sözlü kültür oluşturmaktadır. Yer yer lirik özellikler taşısa da genel olarak Pir Sultan şiirlerini bu bağlamda temelde bir öyküyü anlatan ve iletisi olan şiirler kategorisinde değerlendirebiliriz.

Kendi içinde de sınıflandırılabilecek bu şiirlerde olay örgüsü (plot), karakterler ve çatışma ön plandadır. Aynı çatışma ve karakterler birçok şiirde farklı biçimlerde de olsa karşımıza çıkar. Bu da

süregelen ve üzerine sürekli inşa edilen bir olaylar dizisinin varlığına işaret etmektedir. Şiirlerin temelini, bilinen, sözlü kültürde dilden dile söylenegelen olaylar ve efsaneler yani küçük öykü parçacıkları oluşturmaktadır." (Ayşegül Utku Günaydın, "Pir Sultan Abdal Şiirlerinde Anlatıcının Konumu", *Millî Folklor*, Yıl: 20, S. 79, 2008).

"Pir Sultan Abdal şiirleri kabaca sınıflandırıldığında isyan ve kavga şiirlerinin temelini olay örgüsünün ve karakterlerin oluşturduğu görülür." diyen Ayşegül Utku Günaydın, şu değerlendirmede bulunur:

"Geleneğin kolektif üretimiyle biçimlenen Pir Sultan şiirlerinde anlatıcı, içinden seslendiği söylem ve neyi dile getirmek istediği belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Bu şiirlerin temelini, düzen karşısında konumlandırılan karakterler, çatışma ve buna karşı bir dayanışma yani direnç çağrısı oluşturmaktadır. Şiirlerde süregelen ve dillendirilen çatışma, gerilimi de dorukta tutmakta ve bu da şiirlerin tonunda belirleyici bir unsur olagelmektedir. Şairin seçtiği sözcüklerin ve imgelerin de tansiyonu güçlendirmek ve Alevi duyarlığını arttırmak üzere vurgulandığı görülmektedir." (Ayşegül Utku Günaydın, "Pir Sultan Abdal Şiirlerinde Anlatıcının Konumu", *Millî Folklor*, Yıl: 20, S. 79, 2008)

***

Pir Sultan şiirlerinde olumsuz olarak nitelendirilebilecek karakterler için "koca başlı koca kadı", "münafık", "namerd", "münkir", "zalim" gibi ifadeler kullanılmıştır ama temelde halkın acı çekişinin sorumlusu olarak sultan gösterilir. Yani Hızır Paşa'nın zulümlerinin de sorumlusu odur. Bu yüzden en büyük isyanın sultana karşı olduğu görülür:

Fetva vermiş koca başlı Kör Müftü
Şah diyenin dilin keseyim deyü
Satır yaptırmış Allah'ın laneti
Ali'yi seveni keseyim deyü

Pir Sultan, bozuk düzene ve haksızlığa karşı tavrını belirler:

Hak'tan inayet olursa
Şah Urum'a gele bir gün
Gazada bu Zülfikar'ı
Kâfirlere çala bir gün

Hep devşire gele iller
Şah'a köle ola kullar
Rum'da ağlayan sefiller
Şad ola da güle bir gün

Çeke sancağı götüre
Şah İstanbul'da otura
Firenk'ten yesir getire
Horasan'a sala bir gün

Devşire beyi paşayı
Zapteyleye dört köşeyi
Husrev ede temaşayı
Ali divan kura bir gün

Gülü Şah'ın doğdu deyi
Bol ırahmet yağdı deyi
Kutlu günler doğdu deyi
Şu âlem şad ola bir gün

Mehdi Dede'm gelse gerek
Âli divan kursa gerek
Haksızları kırsa gerek
İntikamın ala bir gün

Pir Sultan'ın işi âhtır
İntizarım güzel şahtır
Mülk iyesi padişahtır
Mülke sahip ola bir gün

***

Ayşegül Utku Günaydın, incelemesinde şu tespitlerde bulunur:

Pir Sultan şiirlerinde olay örgüsü, hepsi olmasa da bir kısmının öyküleyici şiirler olması nedeniyle öne çıkarken, bu şiir tarzı aynı zamanda anlatıcının dışında da bazı karakterlerin rol almasını kolaylaştırmaktadır. Pir Sultan'ın bazı şiirlerinde de bu karakterlerin tekrar tekrar belirmesi söz konusudur. Özellikle de mitolojik, dinî veya tarihsel karakterlerin şiirlerin olay örgüsünde yer aldıklarını görürüz. Bu karakterlerin kimler olduklarına baktığımızda da kabaca iki gruba ayrıldıklarını, anlatıcının karşı olduğu düzeni temsil eden kimselerle bağlı olduğu inanç düzleminde yer alan karakterler olduğunu görürüz. Pir, peygamber, sultan, Hızır Paşa ile erenler, 12 İmam, Üçler, Yediler, Kırklar motifleri sıkça kullanılmaktadır." (Ayşegül Utku Günaydın, "Pir Sultan Abdal Şiirlerinde Anlatıcının Konumu")

***

Pir Sultan'ın, içerisinde propaganda yaptığı söylenen deyişler, ona ait olup olmadığı kesinlik arz etmeyen ve en tartışmalı olanlardır. Bu yüzden onun sırf bu şiirleriyle propagandacı olarak bilinmesi uygun düşmez. Ama toplumda meydana gelen birtakım olaylara

tanıklık eden ve Pir Sultan'a ait olduğu zannedilen deyişlerin ondan ayrı düşünülmesi de kabul edilemez.

Gülseren Özdemir, Osmanlı düzenine karşı duruşunu, tarikat anlayışıyla birleştirdiği iddiasını örnekle açıklar:

"Pir Sultan'ın Osmanlı devlet düzenine karşı geldiğini gösteren şiirleri hayatıyla ilgili olarak anlatılan efsaneye bağlanmıştır. Rüşvet yiyen, "yalan yulan" keyfî fetvalar veren kadıların; şairin asılmasını emreden, haram yemekten korkmayan, hak söyleyeni cezalandıran zalim düzenin uzantısı durumundaki Hızır Paşa'nın ve düzene yaranmaya çalışanların yani Yezitlerle dolu bir düzenin karşısında bilinçli, gerçekçi, dirayetli, sömürüye ve haksızlığa baş eğmeyen mazlum ama mücadeleci bir Pir Sultan vardır. Pir Sultan'ın 'yol' kavramı ile hem kokuştuğu iddia edilen Osmanlı düzenine karşı çıkış yolunu ve hem de tarikat yolunu kastettiği şeklinde iki ayrı yoruma açık olabilen, ikili düşünce dünyasını çok iyi yansıtan aşağıdaki deyiş, onun direncini göstermesi açısından önemlidir:

Koyun beni Hak aşkına yanayım
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan
Yolumdan dönüp mahrum mu kalayım
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Kadılar müftüler fetva yazarsa
İşte kement işte boynum asarsa
İşte hançer işte başım keserse
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Bir gün mahşer olur divan kurulur
Suçlu suçsuz varsa orda bulunur

Piri olmayanlar anda bilinir
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Pir Sultan'ım arşa çıkar ünümüz
O da bizim ulumuzdur pirimiz
Hakka teslim olsun garip canımız
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Pir Sultan adına yazılan şiirlerde görülür ki "Sultan ve Hızır Paşa kötülüklerin baş sorumlusudur. Padişah masumları boğdurur; sağırdır, halkın feryadını duymaz… Hızır Paşa zalimdir, hırsızdır, yetimlerden yediği haram malla palazlanmıştır. Onun yediği haramı itler bile yemez. Kadılara gelince rüşvet yerler, yalan fetva verirler, hak söyleyen dilleri kestirirler."

***

Pir Sultan, deyişlerinde, devlet düzenini ve toplumun bozulmuşluğunu eleştiren, bu düzenin yöneticilerini yerden yere vuran, ideal bir topluma özlem duyan ve bu topluma ulaşmak için gereken mücadelede Osmanlı padişahlarına karşı Safevi şahlarını tutan bir ideoloji bulmak zor değildir. Bu konuda sözü edilecek çok sayıda deyiş vardır. Ancak baskıya, yoksulluğa, zulme karşı halkın dili olan Pir Sultan'ın insanı ilgilendiren pek çok konuda deyişleri vardır. Bu nedenle Pir Sultan'ın çoğunlukla siyasi değerlendirmelere tabi tutulan deyişlerle bilinmesi yanlıştır. Onun deyişleri inancı ve yaşamı etrafında şekillenmiş ve bunlarda duygusal, toplumsal ve dinî olan iç içe geçmiştir. Pir Sultan'ın asıl derdi Hak yolunu anlatmak, tarikat öğretilerini insanlara kavratmaktır. Onun sarı öküzün salın, salın balığın, balığın deryanın, deryanın ikrarın, ikrarın imanın üzerinde durduğunu anlattığı, sembollerle kurulu deyişi, dünyanın dengesinin temelinde imanın olduğunu ortaya koymasıyla şairin iç dünya-

sındaki en önemli meselenin iman olduğunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla Pir Sultan Abdal'ın fikir dünyasının Osmanlı İmparatorluğu karşıtlığı ve Safevi Devleti yanlılığı tespitinden çok daha geniş bir anlamda ve yalnızca ideolojik boyutta değil, bütün bir Pir Sultan felsefesi içerisinde -özellikle de inanç bağlamında- düşünülmesi gerekir. (Gülseren Özdemir, "İki Devlet Karşısında Pir Sultan Abdal")

Şahın, yaşamın, adaletin, sevginin, aydınlığın, mazlumun ve gerçeğin yanında; Yezit'in, ölümün, zulmün, nefretin, karanlığın ve zalimin karşısında duran bir Alevi-Bektaşi olan Pir Sultan'ın toplumsal bilinçle yüklü deyişleri de söz konusu zıtlıklar üzerine kuruludur. Bunlarda zahirî (dış) âlemin değil batınî (iç) âlemin önemli olduğunun vurgulanmış olması gibi, onların dış manalarının değil iç manalarının görülebilmesi de çok önemlidir. Deyişlerin hemen hepsinin iç manasında Pir Sultan'ın üzerinde yaşadığı ama karşı çıktığı bozuk düzenli dünya ile gerçekleştirmek istediği, inancına dayalı olarak şekil alan ütopik dünya zıtlığı yatmaktadır. İdeal dünyanın temsilcileri Hz. Ali, Şah, Mehdi gibi, başka bir bedene geçme yoluyla zaman ve mekan değiştirme anlamına gelen don değiştirme ile birbirlerine karışan Güruh-ı Naci'den [Güruh-ı Naci: Kurtulmuş topluluk. Muhammed Peygamber'in, "Ümmetim yetmiş üç bölüğe ayrılacak, hepsi de cehennemdedir ancak bir bölüğü cennetliktir, kurtulmuştur." dediği söylenir. Alevi - Bektaşiler, bu kurtulmuş bölüğün, kendileri olduğunu iddia ederler.] Cenneti hak eden güzel insanlar iken; cehennemî dünyanın temsilcileri nefretin ve düşmanlığın doğurduğu, Hakk'ın karşısında lanetli şeytanın yanında duran, yaşadıkları yeri de sonunda mutlaka gidecekleri cehenneme çeviren; Muaviye, Yezit, Mervan, Mülcem, Firavun, Nemrud, Hızır Paşa/Zalim Paşa gibi zulümde birbirlerini aratmayan, masumların katledilmesinden sorumlu olan sultanlar, valiler, kadılar, müftüler, paşalar ve asıl hakikati hiçbir zaman anlayamayacak olan sofulardır.

Alevi-Bektaşi geleneği içinde yetişen Pir Sultan'ın deyişlerinde sunduğu ve gerçekleşeceğine inandığı ütopik dünya, uhrevi bir

âlemdir. Bu âlemi kuran kişiler, tasavvuf ehli olup Hakk'a yaklaşma noktasında farklı aşamalara erişmiş olanlardır. Dolayısıyla ideal toplum düzeninin kurulabilmesi için insanların tarikata girmiş, tasavvuf anlayışına sahip kişiler olmaları ve insan-ı kamil olmayı başarabilmeleri gerekir. Bu, üzerinde yaşanan dünyanın cennet benzeri kutsal bir yere, ideal dünyaya dönüşmesi için olması gereken bir durumdur. Bu nedenle deyişlerde en aşağı olanından Tanrı'ya ulaşıp onda yok olarak kendini var etmeyi başaranına kadar çeşitli insan tipleri belli bir silsile halinde derecelerine göre adeta geçit töreni yaparlar.

İdeal dünyanın yöneticisi olarak düşünülecek kişi mutlaka bir şahtır. Ancak şah, farklı kimliklerde ortaya çıkabilir. Her zaman Hakk'ı gözeten şah, bazen Hakk'ın kendisi iken, bazen Hz. Muhammed, bazen Hz. Ali, bazen Hz. Ali'nin soyundan gelen On İki İmamlardan biridir. Ayrıca Alevi-Bektaşilerin Hz. Muhammed'in "O şahıs dünyayı zulümle dolduğu gibi adaletle dolduracaktır." hadisinde sözünü ettiği, şeytani bir düzen kurmaya çahşan Deccal'ın hakkından gelecek; tüm dünyaya barış, adalet, bolluk, huzur, mutluluk ve refah getirecek kutlu bir şahıs olarak yorumlanan Mehdi'nin de On İki İmam'ın sonuncusu, babası Hasan Askerî'nin ölümünden soma halktan gizlenen imam Muhammed Mehdi (868-?) olduğuna inanırlar. Ona "Mehdi-i Muntazar" (Beklenen Mehdi) denmesi bundandır. "Şah" kavramı gibi "Mehdi" kavramı da adeta beden değiştirebilen bir ruhtur ve geçişken bir özellik taşır. Bu nedenle Pir Sultan deyişlerinde yalnızca şaha değil aynı biçimde Mehdi'ye de umut bağlanır. Pir Sultan deyişlerinde açık bir şekilde fark edilen var olan ve ideal olan bu iki dünyanın nitelikleri, onların temsilcileri konumunda olan şahıslarla anlatılır. Bir tarafın lideri şah veya Mehdi iken, diğer tarafın lideri Yezit'tir. Tıpkı şah ve Mehdi'de olduğu gibi Yezit'le kastedilen de bir kişiden çok bir roldür ki Yezit'e kötü rol biçilmiştir. Fakat burada bile ikisi arasında önemli bir ayırım yapılmıştır. Şah veya Mehdi don değiştirme kerameti ile farklı kişiler veya varlıklar ortaya çıkabiliyorken, Yezit'in böyle bir kerameti yok-

tur. Yezitler her dönemde vardır ve onlara gücü yetecek bir şah ya da Mehdi de Tanrı tarafından her zaman gönderilir. Pir Sultan'ın birbirine zıt bu iki şahıs kadrosuna karşı duruşu, Hz. Ali'ye uyanlara sevgi ve dostluk gösterme anlamına gelen "teberra" ve Hz. Ali'ye uymayanlara düşmanlık besleme anlamlarına gelen "tevella" kelimeleri ile izah edilir. Aynca Hakk'ın yanında duran her kisi Muhammed-Ali ayrılmazlığı anlayışına göre hareket eder. (Gülseren Özdemir, "İki Devlet Karşısında Pir Sultan Abdal")

***

"Şah"ın Hz. Ali olduğuna inanan Pir Sultan çoğu zaman Yezit'e ve Yezitlere lanet eder. Söz konusu şahlar-Yezitler karşılaştırması birçok deyişte son derece belirgindir. Pir Sultan deyişlerinde her şahı ayrı ayrı anar, "Şahlar" şeklinde bir ifadeyi tercih etmezken, "Yezitler" ifadesine çok fazla yer verir. Hz. Ali'yi düşman kabul edip Hz. Hüseyin'i şehit eden, Hz. Hasan'ı zehirleyen ve başta birçok imam olmak üzere mübarek şahsiyeti öldüren Muaviye soyu, Yezitlerin/Yezitliğin soyudur. Muaviye soyunun yaptığı zulümlere verilecek en güzel karşılık, onların dergahtan sürülmesidir. (Çünkü kovulacakları dergah, Tanrı'nın dergahıdır. Yezit'ten ve yezitlerden kurtuluşun ise tek bir yolu vardır.)

***

Pir Sultan Abdal şiirlerinde Hızır karakterleri, şiirlerde halktan kopuk iktidarın temsilcisi, zulmün ve bütün kötülüklerin kaynağı olarak tasvir edilir.

Yürü bre Hızır Paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da bir gün devrilir

Nemrut gibi Anka n'oldu
Bir sinek havale oldu
Davamız mahşere kaldı
Yarın bu senden sorulur

Şah'ı sevmek suç mu bana
Kem bildirdin beni Han'a
Can için yalvarmam sana
Şehinşah bana darılır

Hafid-i Pelgamber'im has
Gel Yezid Hüseyn'imi kes
Mansur'um beni dara as
Ben ölünce il durulur

Ben Musa'yım sen Firavun
İkrarsız Şeytan-ı lain
Üçüncü ölmem bu hain
Pir Sultan ölür dirilir

***

Gülseren Özdemir, "Pir Sultan'a Ali olduğu düşünülen ve dinî, siyasi, sosyal, ekonomik, duygusal olmak üzere her anlamda duyarlığın yansıdığı deyişlerine düzeni bozuk gerçek dünya ile hayalî ideal dünyanın zıtlığı hakim durumdadır." dedikten sonra Pir Sultan'ın zıt dünyalarına dair şu sonuca varır:

"Bu görüşe değişik açılardan bakıldığında insanın yaşadığı

beşerî dünya ile manevi bir iklim olarak düşünülen Tanrısal karakterli öte dünya, gerçek dünya üzerinde Hakk'ı gözeten ve gözetmeyenlerin kurmuş olduğu iyi ve kötü nitelikli dünyalar ve bu dünyaların geçmişte olmuş ve gelecekte olabilecek farklı durumları gibi büyük bir karşıtlık ortaya çıkar. Şah-Yezit, melek-şeytan, zalim-mazlum, yaşam-ölüm, zulüm-adalet, cennet-cehennem, sevgi-nefret, gerçek-yalan gibi karşıt kavramlar "bülbül-karga" gibi alt kademelere kadar inerek söz konusu dünyaları şekillendirir. Deyişlerdeki bu geniş anlam dünyası içerisinde Osmanlı düşmanlığı-Safevi yanlılığı meselesi yalnızca bir ve en alt anlam katmanla ilgilidir.

Deyişlerindeki ideoloji söz konusu alt katmana bağlı olarak irdelendiğinde Pir Sultan'ın "iki devlet karşısında olması" durumuyla kastedilen, bir karşı olma durumundan çok bir duruş sergilemedir. Bu duruşta Pir Sultan bir taraftan Osmanlı düzeni içerisinde yaşayıp bu düzeni beğenmeyerek adalet arayışı içerisine girerken, diğer taraftan yerini yurdunu terk etmeden umudunu şahlara bağlar. Burada bir aidiyet-sahibiyet meselesi vardır. Dönemindeki diğer Alevi-Bektaşilerin durumunu da sembolize eden Pir Sultan, ne içerisinde yaşadığı Osmanlı düzeniyle ne de inanç birliği nedeniyle umudunu bağladığı Safevi devletiyle tam olarak bütünleşebilmiştir. Üstelik bu iki devletin Pir Sultan'a ve onun gibilere gerçek anlamda sahip çıktığı da söylenemez. Deyişlerde şahlara karşı duyulan sevginin yanında ince bir hayal kırıklığının da -Osmanlı yöneticilerinin yergisi kadar olmasa bile- sezdirildiği inkar edilemez. Bu nedenle Osmanlı siyasetini onaylamamış olduğu düşünülen Pir Sultan'ın Safevi siyasetini ne kadar onayladığı kesin değildir…

Pir Sultan'ın şahların hüküm sürdüğü devlet ve dünya düzenini özlediği, "şah" kelimesi çok geniş bir anlamda düşünülerek söylenmelidir. Bugün efsanelere dayalı yaşamı, türlü yönlerden değişime uğramış ve başka şairlerle birbirine karıştığı için okur merkezli eleştiri kuramlarıyla değerlendirilmesi gereken deyişleriyle Anadolu halkı arasında canlılığını koruyan ve dünyaya açılan Pir Sultan'da inanç her şeyden önce geldiği için, o en başta inancının propagandacısıdır. Onun düşünce yapısından kaynaklanan ve dilinden dökü-

len adeta özet niteliğindeki şu mısralar insanlara en önemli mesajı, yaptığı en büyük propagandasıdır. (Gülseren Özdemir, "İki Devlet Karşısında Pir Sultan Abdal")

Şimdi bizim aramıza
Yola boyun veren gelsin
Şeriatı tarikatı
Hakikatı bilen gelsin

Kişi halden anlayınca
Hakikatı dinleyince
Üstüne yol uğrayınca
Ayrılmayıp duran gelsin

Talib olunca bir talib
İşini Mevla'ya salıp
İzzet ile selam verip
Gönüllere giren gelsin

Koyup dünya davasını
Hakk'a verip sevdasını
Doğrulayup öz nefsini
Şeytanı öldüren gelsin

Pir Sultan'ım çelebiye
Eyvallahım var veliye
Muhiddin'e hal diliyle
Yolum sırrın soran gelsin

PİR SULTAN ABDAL'DA ESKİ TÜRK İNANIŞ İZLERİ

Gülseren Özdemir, Pir Sultan Abdal'da "Animizm" ve "Şamanizm"in izlerini sürmüştür.

Animizm, "Canlı ve cansız bütün doğanın ruhlu olduğu ve ruhlarla yönetildiği inancı"dır.

Şamanizm ise, Animizm'den sonraki evrelerde gelişmiş inanç sistemlerinden biridir ve Animizm'den önemli unsurlar taşımaktadır. İnsanlar da dahil olmak üzere varlıkların ruh bakımından değil, beden bakımından birbirlerinden ayrı olduğu görüşü bunların başında gelir. Başta Çin, Hint ve İran olmak üzere çok farklı kültürlerle temasları sonucu değişik dinlerin etkisi altında kalan Türkler, genelde Animizm'le temellenmiş olan Şamanist inançlara sahip olmuşlardır. "Yüzyıllarca Türk boyları arasında tutunan, her şeyin maddi ve ruhi olmak üzere iki varlıkla temsil edilmekte olduğunu açıklayan, Animizm ve Natürizm'in esaslarına dayanarak gelişmiş bir din olmaktan ziyade bir mezhep manzarası göstermiş olan Şamanizm'de kar-

şılıklı çarpışan, birbirine zıt iki kuvvet veya Tanrı görülür." (Murat Uraz, *Türk Mitolojisi*, İstanbul 1967)

Ruhların bedenlerini terk ettikten, yani ölüm olayından sonra dünyadaki varlıklarının ortadan kalkmadığına; insanlar ve başka varlıklar üzerinde etkili olma, onlara iyilik ve kötülük yapabilme özellikleri olduğuna; kötü ruhların yer altı âlemine, iyi ruhların ise gök âlemine ait olduğuna inanılan Şamanizm'de kötü ruhları kovmak amacıyla yapılan dualar ve dinî törenler oldukça fazladır.

Türkler bugün de uzun bir süre yaşam tarzı haline getirmiş oldukları Şamanizm ve bir süre kabul ettikleri Budizm ve Maniheizm etkisinden kurtulamadıklarını gösteren birçok davranış ve inancı devam ettirmektedirler. Özellikle kökeni ve tarihî gelişmi konusunda kesin bir şey söylemek zor olsa da zengin bir kültürel sentezin sonucu olan Alevi-Bektaşi kültürünün bu gelenek ve inançları daha belirgin bir şekilde yansıtması doğaldır. Elbette bu kültürde sadece Animizm'le temellenen Şamanist inançların değil Türklerin kabul ettikleri veya etkilendikleri başka dinlerin de tesirini görmenin mümkün olduğunu gözardı etmemek gerekir. "Hindistan kökenli Budizm'in, özellikle temel inancı canlıların öldükten sonra -kutsal âlemi, ebedî mutluluğu temsil eden Nirvana'ya ulaşıncaya kadar- değişik kalıplarda birçok kez yeniden dünyaya gelmesini esas alan tenasüh inancı ile Alevi-Bektaşi kültüründeki etkisi büyük olmustur." (Erman Artun, "Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri", turkoloji.cu.edu.tr, 2007).

***

Gülseren Özdemir, "Ruhun ölümsüz olduğu, başka varlıklara girebilmek suretiyle beden değiştirebildiği ve belli bir olgunluğa ulaşana kadar varlığını bu şekilde devam ettirebildiği; buna bağlı olarak da bütün varlıkların canlı olduğu ve doğada birbirine zıt güçler -iyi ve kötü ruhlar- bulunduğu gibi Animizm kaynaklı anlayışların eski Türklerdeki Gök Tanrı inancı yanında önemli yer tutan 'atalar kültü' ve 'tabiat kültleri' ile olan büyük benzerliği Pir Sultan

Abdal'ın deyişlerini Animizm'in nasıl etkilediğini ortaya koyduğunu" belirtir ve şöyle devam eder:

"Bunlardan insanların 'ruh' kavramını algılayışı ile bağlantılı olan, bütün ilkel dinlerde önemli yer tutan 'atalar kültü' Türklerin en eski inançlarından biridir. Bu inanca göre atalar öldükten sonra ailesine yardım edebilir veya kötülük yapabilirler. Ataları unutmamak ve onlardan saygıyı eksik etmemek, onların gazabından korkmak gerekir. Daha çok ölmüş atalar için kurban sunma şeklinde bilinen bu inancın günlük yaşama yansımış birçok aynntısı vardır. Çünkü ölümünden önce güç, yetenek ve mevki bakımından önemli olan kişi, öldükten sonra da her türlü saygıyı hak eder. Dinî kuralların, törelerin, gelenek ve göreneklerin yaşayanlarca korunup korunmaması, ataların iyiliğine veya gazabına neden olabilir. 'Ruhun bir bedenden başka bir bedene geçmesi anlamına gelen tenasüh inancının Türkler tarafından kabul edilmesinde önemli rolü bulunan' atalarla ilgili bu düşünuş, İslamiyet'le birlikte biraz değişmiş olsa da ortadan kalkmamış, ölmuş olan kutlu şahısların mezarlarının ziyaret edilerek onlardan yardım istenmesi şeklinde devam etmiştir. Özellikle Alevi-Bektaşi kültüründe hem yaşamakta olan hem de ölmuş olan ulu kişilerin insanlar üzerinde pozitif yahut negatif bir etkisi olduğu inancı çok güçlüdür. Bu nedenle onların öfkesine maruz kalmamaya dikkat edilir ve onlardan daima yardım dilenir." (Gülseren Özdemir, "Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının ve Animizmin Etkisi", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni, 17-18-19 Ekim 2007*)

***

Pir Sultan Abdal, dünyayı Alevi-Bektaşi kültürüyle kaynaşmış bir tasavvuf inancıyla yorumlayıp anlamlandırır.

Bektaşiliğin tarihî köklerini, Anadolu'ya gelen Türkmen dervişlerinin inanç ve düşüncelerinde görmek mümkündür. Köprülü, bu gerçeğe şu tespitleriyle dikkat çeker: "Daha ilk Selçuklular zama-

nından itibaren dâr'ül-cihad olan Anadolu'ya Türkmen boylarıyla beraber birçok Türkmen babası; Orta Asya, Harezm, Horasan'dan Yesevi dervişleri; Irak, Suriye, İran'dan İsmaili propagandacıları; Kalenderiye mensupları geliyorlardı... Bunlar Oğuz boylarına anlayabilecekleri bir dille İslamiyet'in eski kavmî ananelere tetabuk eden sufiyane fakat basit ve avami bir şekl-i muharrefini telkin ediyorlardı." (M. Fuad Köprülü, "Bektaşiliğin Menşeleri", *Türk Yurdu,* C. 2, S. 8, İstanbul-1341'den aktaran: Nergishan Tekin, *Türklük ve Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul 2011)

Gülseren Özdemir'in tespitine göre; Pir Sultan Abdal'ın eserlerinde Animizm'i ve Şamanizm'i andırır biçimde iyi ve kötü nitelikli tabiat güçlerinin karşılığı olup, bedenen ölmüş ancak bu dünyayla bağlantısını koparmayan insanlar, durumlar ve olaylar hakkında taraf olan iyi ve kötü ruhlar vardır. Her iki grup da belli derecelere ayrılarak birbirlerinden farklı konumlarda bulunurlar. Bir tarafta lanetli şeytanın düşmanı, Hakk'ın dostu olup adından aşkla ve sevgiyle söz edilen Şahlar, Üçler, Yediler, Kırklar, Üç Yüzler, Ârifler, Muhipler içinde düşünülen Peygamberler, Melekler, Ehl-i Beyt, On İki İmam (Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Cafer-üs-Sadık, Musa Kazım, Ali Rıza, Muhammed Takı, Ali Nakî, Hasan Askerî, Muhammed Mehdi), Evliyalar, Erenler, Abdallar, Seyyidler, Gaziler olarak "güruh-ı naci" vardır. (Güruh-ı naci: Kurtulmuş topluluk. Hz. Muhammed ümmetinin yetmiş üç parçaya aynlacağını, içlerinden yalnız birinin yani "Güruh-ı Naci"nin kurtulacağını, öbürlerinin cehenneme gideceğini söylemiştir.)

Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde adı çok sık geçen kutlu şahıslar, Alevi-Bektaşi tarikat geleneği içerisindeki mertebe sıralamasına göre önem kazanırlar. Bu geleneğe göre evreni bir kutbun ve ona bağlı iki kişinin -ki bunlar üçleri meydana getirir- bunlardan sonra gelen Yedilerin, Kırkların ve en sonra gelen Üç Yüzlerin yönettiğine inanılır. Zikredilenler tasavvuftaki şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarından mertebelerine göre geçiş yapmışlardır.

Bu dört kapının her birine bağlı on makam, Kırkları meydana getirir. Kırkların başı ise Hz. Ali'dir. Bir nevi cennet mahiyetindeki idealize edilmiş dünyanın bu kutlu kişilerin karşısında, Hakk'ın düşmanı, lanetli şeytanın dostu olan; Muaviye, Yezit, Mervan, Mülcemoğlu, Şimir, Firavun, Nemrud, Hızır Paşa gibi zalimler ve çoğu zaman bu gruptan olan müftüler, valiler, kadılar, paşalar, sultanlar ve gönül gözü kör sofular yer alır. Işık âleminin lideri "şah" veya "Mehdi" iken, zulmet âleminin lideri Yezit'tir. Her dönemin bir Şah'ı, Mehdi'si ve onun yanında duran Hak dostları olduğu gibi yine her dönemin bir Yezit'i ve onun zalim yandaşları vardır. Dünyaya gelecek olan Mehdi ile Deccal da bu iyi-kötü mücadelesinde son halkayı temsil ederler. Pir Sultan deyişleri daima iyi olan ile kötü olanın zıtlığını göstermeye dayalı olarak kurulur. Bu deyişlerde "Hz. Ali ve On İki İmam eski Türklerdeki Ülgen Ata'ya ve oğullarına, Yezit ise Erlik'e karşılık gelmektedir." (Gülseren Özdemir, "Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının ve Animizmin Etkisi")

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde "gel, yetiş, medet, mürvet/mürüvvet, kerem, dertli, derman, tabip, dert, çare, imdat, merhem" en çok geçen kelimelerlerdir.

Bunlarla Yezitlerin zulmüne karşı şahlardan, ölmüş veya yaşayan erenlerden, Hz. Muhammed'den ve diğer peygamberlerden, Şah-ı Merdan Ali'den, Hz. Hüseyin'den ve diğer imamlardan, Hacı Bektaş Veli'den, Bozatlı Hızır'dan, Şah Seyit Ali ve Şeyh Hasan gibi Alevi-Bektaşiliğin ünlü gazilerinden/erenlerinden ve "arşi kürsi cüml'alemi yaradan"dan sık sık aman dilenir. Pir Sultan Abdal aşağıdaki deyişinde, hem Hz. Muhammed'den, hem Hz. Ali'den hem de erenlerden iyilik isteğinde bulunmaktadır:

Ak gül Muhammed'in terinden
Kerem Muhammed'den mürvet Ali'den
Pir Sultan'ım böyle gördük uludan
Bin kamm var bir mürüvvet erenler

Pir Sultan'ın deyişlerinde ideal toplum düzenini kuracak insan tipi ahdinde duran, merî olandır ama toplum din ve inanç konusunda bile çıkarına göre hareket eden ikiyüzlü insanlarla doludur. Erenler bu türden insanlara karşı kahredici olabilirler:

Yürü bre yürü yoldan dönücü
Erenlerin kahrı üstüne olsun
Uğrasın boynuna Şah'ın kılıcı
Erenlerin kahrı üstüne olsun

Güseren Özdemir, bu örnekleri verdikten sonra, "Pir Sultan Abdal, Animizm kaynaklı inanç sistemlerindeki iyi ve kötü ruhlara benzer şekilde Şahlar-Yezitler zıtlığını son derece belirgin kıldığı deyişlerinde, 'Şah' kimliği taşıyan kutlu şahısların karşısında duran Yezit'e ve Yezitlere düşmanlığını her zaman acıkça ortaya koyduğunu" belirtir. (Gülseren Özdemir, "Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının ve Animizmin Etkisi")

Pir Sultan Abdal, Yezit'in kanının intikam duygusuyla, kendi kanının ise Ali aşkıyla dökülmesini istediğini söyler:

Sûr çalınsın halk çekilsin
Yezit meydana yıkılsın
Senin aşkınla dökülsün
Kanım hey Murtaza Ali

Pir Sultan Abdal, Yezitlerin hak ettikleri cezaya mutlaka çarptırılacaklarına inancı tamdır:

Yezid'e verildi cevr ile cefa
Mümine verildi zevk ile sefa
Bunda inanmazlar sözünüz hava
Yalan gerçek ile gözlenmeyince

***

Gülseren Özdemir, Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde "Şahlar" şeklinde bir ifade kullanmadığına dikkati çeker:

"Şah" kimliği taşıyan her bir şahıstan tek tek söz edilirken "Yezitler" ifadesi sık kullanılır. Bunun sebebi şahların birbirlerinin bedenlerine girebilme kerametlerine karşılık Yezitlerin böyle bir keramete sahip olmamaları ama Yezitlik ruhunun da iyiliğe karşı her zaman var olmuş ve olacak olan kötülük gibi yaşamasıdır. Bu anlatım değişikliğinin sebebi iyi ve kötünün mücadelesi vurgulanırken, Yezitlerin şahıs olarak hiçbir değer taşımadıklarının da hatırlatılmak istenmesidir. Pir Sultan için Yezit'ten kurtuluşun bir tek yolu vardır. O da eli Zülfikarlı Ali'nin kendisine inananlarla birlikte savaşmasıdır. Pir Sultan "Şah"ın gelip Yezitleri ortadan kaldıracağı umudunu asla yitirmemiştir.

Gafil olman hey erenler
Gelen Murtaza Ali'dir
Yezide bâtın kılıcı
Çalan Murtaza Ali'dir

Pir Sultan'daki "şah"ın bir gün mutlaka gelip mazlumları kurtaracağı ve ideal düzeni kuracağı düşüncesi tenasüh (reenkarnasyon) inancından gelmektedir. (Tenasüh: Beden öldükten sonra ruhun başka bir bedene geçmek suretiyle hayatını sürdürmesi.)

Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi büyük dinler tarafın-

dan reddedilen bu inanca, Alevilik-Bektaşilik gibi İslami bazı tarikatlarda canlı bir şekilde rastlanmaktadır. Hz. Ali'nin farklı insanların bedenlerinde yaşadığını, varlığını sürdürdüğünü anlatan birçok Alevi-Bektaşi nefesi vardır.

Şah İsmail Hatayi'nin şiirlerinde "tenasüh" vardır:

Hataî'yem al atluyam
Sözü şekkerden datluyam
Murtaza Ali zatluyam
Gaziler deyin şah menem

Hz. Hüseyin, Hz. Hasan ve Hz. Ali'nin Kul Himmet, Pir Sultan Abdal ve Şah ismail'in donlarında bir araya getirilmiş olmaları Alevi-Bektaşi kültüründeki çok derin bir inancın göstergesidir.

İdeal dünyanın lideri farklı kimliklerde ortaya çıkabilen "şah"tır. Bazen Hak, bazen Muhammed, bazen Ali, bazen de Ali'nin soyundan gelen On İki İmam'dan ve diğer kutlu şahıslardan biri olan "şah", çoğu zaman inanç gereği "Mehdi" kimliğiyle özdeşleşir. Alevi-Bektaşiler Hz. Muhammed'in bir hadisinde sözünü ettiği Hz. İsa ile buluşacak, yeryüzünde fitne ve bozgunculuk çıkararak şeytani bir düzen kurmaya çalışacak olan Deccal'ın hakkından gelecek; bütün dünyaya barış, adalet, bolluk, huzur, mutluluk ve refah getirecek olan "Mehdi"nin son İmam Muhammed Mehdi olduğuna inanırlar. Bunun için Alevi-Bektaşilerce son imama "Mehdi-i Muntazar" (Beklenen Mehdi) denir. "Mehdi" kavramı da "şah" kavramı gibi geçişken özelliğe sahip bir ruh olarak düşünülür.

***

Şah-ı Merdan Hz. Ali'nin kimliği, Alevi-Bektaşi kültüründe kutlu sayılan birçok kişiye taşınmıştır. Aşağıdaki deyiş, Hz. Ali'nin beden bakımından değişken olan kimliğini vermesi açısından önemlidir:

Münkirin gıdası Hak'tan kesildi
Nesimi yüzüldü Mansur asıldı
Dünya yedi kere doldu eksildi
Dolduran Ali'dir dolan Ali'dir

Hacı Bektaş Veli de çoğu zaman içinde başka ruhlar taşır:

Şahların şahısın, zât-ı Ali'sin
Her ilmin kânısın, şah-ı velisin
Abdal Musa kendi Kızıl Deli'sin
Abdalların başın der Hacı Bektaş

***

Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde tarikat ulularının insan dışındaki varlıkların kılığında görünebilme kerametleri meselesi de önem taşır.

Don değiştirme (metamorphose) adı verilen bu anlayış, arkaik kültür insanlarının dünyayı ve evreni algılama şekliyle uyum göstermektedir. Arkaik kültür insanı, ruhun geçici bir şekilde canlı ya da cansız başka varlıkların bedenlerini mekan tutabileceğine, bunun için ölmenin şart olmadığına inanmakta idi. Alevi-Bektaşi kültüründe erenlerin özellikle menkıbelerde geyik ve kuş şekline girdikleri görülür. Pir Sultan Abdal, deyişlerinde bu motife Hacı Bektaş Veli'nin güvercin donuna girmesi şeklinde sıkça rastlanır:

Hû erenler bir müşkülüm var benim
Server Muhammed'in nuru nerdedir
Aşka düştüm gece gündüz yanarım
Muhammed Ali'nin nuru nerdedir

Serim verdim erenlerin yoluna
Gönül arzu çeker cennet bağına
Ol Muhammed Mustafa'nın nuruna
Uğrayan mürurun yolu nerdedir

Yedisi sırdadır, ayandır beşi
Allah'a malumdur her kulun işi
Üç yüz altmış altı deryanın başı
Akan ırmakların gölü nerdedir

Yalancı dünyanın varın getiren
Zemheride gonca gülün bitiren
Güvercin donuna girmiş oturan
Hünkar Hacı Bektaş Veli nerdedir

Pir Sultan'ım eydür Üçler Yediler
Yolun kılıncını yolda kodular
Dil verip de şöyle kılınç dediler
On İki İmam'ın yolu nerdedir

***

Arkaik toplumlarda ölümden sonra insan ruhunun hayvan, bitki ya da cansız varlıkların bedenine girme sebebi ödül ya da cezadır. Pir Sultan deyişlerinde ise don değiştirme çoğunlukla keramet sahibi insanlar için söz konusudur. Ancak deyişlerde koyun, geyik, at, aslan, güvercin, bülbül gibi olumlu bir atmosfer yaratan hayvanlara karşılık kurt, baykuş, yılan, zağ (kara karga), hımar, kelb gibi olum-

suz bir atmosfer yaratan hayvanların adları çok sık geçer ki bunların olumluları çoğu zaman ulu bir zatın geçici donu olur.

Allah'tan gelip Allah'a dönme bilincini işleyen ve "devriye" adı verilen şiirlerde insan çoğu zaman doğumdan önceki ve ölümden sonraki evreleriyle (yaratılış ve yaratıcıda yok oluş süreçleriyle) ele alınır. Ruhun cisimler, bitkiler ve hayvanları dolaştıktan, böylece belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra insan bedeninde yer bulabildiği, Tanrı'ya yakınlığına göre bir makam sahibi olduğu ve en son noktada fenafillah noktasına ulaştığı anlatılır. (Arslan Tekin, "Devriye", *Edebiyatımızda Terimler*, 2012)

Animizm esaslı bazı inanç sistemlerinde, bedenin ölümünden sonra olgunlaşmamış halde bulunan insan ruhunun devriye nazariyesindekine benzer şekilde cisimleri, bitkileri ve hayvanları dolaşarak kemale erdiği görülür. Devriyelerdeki ruhun başka varlıkları dolaştıktan sonra insan bedenine sahip olabildiği ve insan olmayı başardıktan sonra yine kemal mertebelerinden geçerek Tanrı'da yok olabildiği görüşü söz konusu ilkel inançlarla kaynaşmış bir tasavvuf anlayışının sonucudur. (Gülseren Özdemir, "Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının ve Animizmin Etkisi")

***

Anadolu Aleviliğindeki "Hak-Muhammed-Ali" anlayışı varlığın bütünlüğünün üç kelimeye indirgenmiş şeklidir. Alevilerde Hakk'ın yanında duran her kişi Hak-Muhammed-Ali ayrılmazlığı anlayışına göre hareket eder.

Pir Sultan Abdal'ın devriye nazariyesine uygun şiirleri vardır:

Kur'an yazılırken arş-ı Rahman'da
Kudret kâtibinin elinde idim
Güller açılırken kevn ü mekânda
Bülbül idim gonca gülünde idim

Evvel Cebrail'in ilk kelamında
Kırklar meclisinde aşk meydanında
Muhammed Ali'nin sır kelamında
Nihan söyleşirken dilinde idim

Kırklar arş üstünde kurdular cemi
Muhabbet halk olup sürdüler demi
Balçıktan yarattı Allah Âdemi
Ben ol vakit anın belinde idim

***

Gülseren Özdemir, "Ruhun ve maddİ varlığın tekâmülünü anlatan devriyeler, hulûl fikrini de içerebilir. Tenasühe benzeyen hulûl (enkarnasyon), yaratıcının özelliklerinin yarattıklarına geçmesi ve Tanrı'nın insan şeklinde görünmesi anlamına gelir." dedikten sonar şu bilgileri verir:

"Arkaik toplumlarda ölen insan bedeninden çıkan ruhun hor görülerek yer altı âlemine kovulması ve cezalandırılması veya kutsallaşması ve tanrılaşması söz konusudur. Eski Türklerde de ata ruhlarına bağlı olarak gelişen onları kutsallaştırıcı bir kült oluştuğunu hatırlatmak gerekir. Meseleye bu şekilde insanın tanrısal özellikler kazanması değil de Tanrı'nın insanda zuhur etmesi noktasından bakıldığında da durum değişmemektedir. 'Eski Türklerde Tanrı'nın insan şeklinde göründüğüne dair pek çok inanç vardır. Altayların, adı olmayan bir çocuğa Tanrı tarafından ad konulmasını anlatan Ay Mangus masalında bu inanç çok net bir şekilde görülür.' Kağanların Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olarak görülmesi de aynı bakışaçısının sonucudur. 'Tanrı'nın insan suretinde görünebileceğine dair aslında Şamanist kökenli olan bu motife, Anadolu Alevileri arasında akaid ve ilmihal kitabı vazifesini gören meşhur İmam Cafer Buyruğu'nda da rastlanır.' ki bu inanç Animizm'in varlığı bütün ola-

rak algılama anlayışına uygun duşer." (Gülseren Özdemir, "Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının ve Animizmin Etkisi")

***

Hz. Ali, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde âlemin özüdür. "İlahi" özellikler atfeder. Ali, adeta Tanrı'nın nurunu âleme yansıtan bir prizmadır. Allah, Ali ve âlem onun için ayrılmaz bir bütündür:

Gâfil kaldır şu gönlünden gümânı
Şu mülkün sahibi Ali değil mi
Yaratmıştır on sekiz bin âlemi
Kısmetini veren Ali değil mi

Yine Pir Sultan Abdal "Ali-Allah" bütünlüğünü vurgular:

Bir ismi Ali'dir bir ismi Allah
Bunda inkâr yoktur hem vallah billah
Şükür birliğine dedim eyvallah
Ben Ali'den gayrı alâ görmedim

Pir Sultan Abdal'da, hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklar genellikle birer sembol olarak teşhis ve intak sanatları ile birlikte kullanılmıştır.

Animizm'in en önemli esaslarından biri olan her varlığın canlı addedilmesi düşüncesi, öldükten sonra ruhun varlığını devam ettirdiği, bu ruhun başka varlıklara geçtiği ve insanı olumlu ya da olumsuz etkileme gücüne sahip olduğu inancından doğmuştur.

Her varlığın bir ruhu olduğu görüşü zaman zaman şiirlerde belli belirsiz hissedilir.

Tabiat eski Türklerde, iyilik ve kötülük yapabilme özelliklerine sahip gizli güçleri barındıran, kutsallığı olan bir kavramdı. Bu sebeple de uzun bir dönem Gök Tanrı'ya inanan ama bunun yanında atalara ve tabiata da bir kült derecesinde bağlı olan bu millet için dağlar, ağaçlar, kayalar, sular ve hepsinin üstünü örten gök son derece önemliydi. Bu özellik Alevi-Bektaşi kültüründe de belirgindir. Mesela, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'deki menkıbelerin birinde, aslana binip yılanı kamçılayarak Hacı Bektaş'ın ziyaretine gelen Seyyid Mahmud Hayrani'ye karşı Hacı Bektaş'ın, kızıl bir kayaya binerek karşılamaya gittiği ve kayayı uzunca bir süre yürüttüğü hikaye edilir. (Erman Altun, "Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri", 2007).

***

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde; güvercin, tuti-dudu-papağan, bülbül, baykuş, güvercin, turna, şahin, doğan, baz, kumru, kuğu, kaz, keklik, suna, serçe, anka, hüma kuşu, pervane, kuzgun, arslan, koyun, koç, kuzu, kurt, aslan, geyik, at, öküz, hımar-merkep, yılan, maral, zag (kara karga), kelb, balık, horoz, an, sinek, deve, ceran, ejderha, gibi hayvanları; gül, nar, elma, ardıç, sümbül, ayva, turunç, nar gibi bitkileri ve tambur/tanbura, kandil, mum, çerağ, şem, kement, post, dolap, koşk, kubbe, hezen, yol, el, dağ, pınar, âb-ı zemzem, âb-ı hayat, çeşme, serçeşme, kevser, derya, hâr, bade, mey, dolu, engûr şerbeti (şarap ve rakı), gece, yıldız, ay, nur, dukkan, şar, pazar, muallak taşı, taç, dâr, ağaç, don, Kâbe gibi varlık ve sembol kavramlarıyla; Kerbelâ, Kazova, Erdebil, Şam, Horasan, Urum gibi önemli yerlerin dahil olduğu bu çok canlı doğa Animizm'deki dış dünyaya bakış tarzını andırır. (Gülseren Özdemir, "Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının ve Animizmin Etkisi")

Tabiatta yüksek mekanlar eski Türklerde ibadet için en ideal yerlerdi. Pir Sultan Abdal şiirlerinde Yıldız Dağı'ndan, Tanrıdağ'dan, Tur Dağı'ndan ve Kaf Dağı'ndan çok söz etmiştir. Pir Sultan, adeta eski ibadet şeklini gösterir gibi Yıldız Dağı'nda dâra durduğunu belirtir:

Yıldız Dağı derler çıktım bir yere
Anda pîrim nazar etti bizlere
Elimi bağlayıp durmuşum dâra
On'ki İmam şah-ı Merdan diyerek

Yine dağların ve atların canlılığı tasvir edilir

Karşı karşı karlı dağlar
İndi Şah'a secd'eyledi
Mülk iyesi ulu beyler
İndi Şah'a secd'eyledi

Benim istediğim kendi
Gerçekler ikrara kandı
Muhammet Mirac'a indi
İndi Şah'a secd'eyledi

Benim istediğim asıl
Canım kurban Şah'a beşir
Şehcivan'da Hasan Mansur
İndi Şah'a secd'eyledi

Yer yüzünde biten otlar
Cana kıyar koçyiğitler
Ela gözlü arap atlar
İndi Şah'a secd'eyledi

Pir Sultan'ım oldu tamam
İşte geldi sahip-zaman
Dahi indi on'ki imam
İndi Şah'a secd'eyledi

Kazova, Sarıkaya ve Kırklar Yaylası da Pir Sultan'ın sözünü ettiği yer isimleridir. Şair bazen cezbe halini yaşamak için adeta Kırklar Yaylası'nı tercih eder:

Çıktım Kırklar Yaylasına
Çağırdım üçler aşkına
Yüzümü yerlere sürdüm
Yediler kırklar aşkına

Gelsin Muhammet gelsin
Müminlerin elin alsın
Canım Şah'a kurban olsun
Bizi Yaradan aşkına

Bu dünya kurulu faktır
Bilenlere sözüm yoktur
Allah bir Muhammed Hak'tır
"Hû" dedik pirler aşkına

Gelin faktan geçelim
Akı karayı seçelim
Ab-ı kevserden içelim
On iki İmam aşkına

Pir Sultan'ım der varalım
Gülistanda gül derelim
Koşa koşa can verelim
Muhammed Ali aşkına

Gülseren Özdemir, buradaki yaylanın adının "Kırklar Yaylası" olmasını da eski Türk inançlarındaki tabiat unsurlarına, özellikle de dağlara kutsallıkları sebebiyle özel adlar verme -Tanrı Dağları gibi- geleneğinin devam ettiğini gösterdiğini bilirtir.

Ebedîliğin timsali olan ağaç, yine Pir Sultan Abdal tarafından da önemsenen bir tabiat unsurudur. Alevi-Bektaşi kültüründe çoklukla adak ağacı olarak kutsallık atfedilen ardıç, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde de önem kazanır. Şairin tanburasına seslendiği ve onu kişileştirdiği şu dizelerde ağacın kursallığı İslam unsurlarıyla birleşir:

Ol benim sarı tanburam
Senin aslın ağaçtandır
Ağaç dersem gönüllenme
Kırmızı gül ağaçtandır

Ali Fatma'nın yari
Ali çekti Zülfikar'ı
Düldül atının eğeri
O da yine ağaçtandır

Ali gitti Hakk'a yetti
Zülfikar'ı derya yuttu
Sa'd-i Vakkas bir ok attı
O da yine ağaçtandır

Nurdandır Kabe eşiği
Cihanı tuttu ışığı
Hasan Hüseyn'in beşiği
O da yine ağaçtandır

Yeter Pir Sultan'ım yeter
Dertlilere derman katar
Türlü türlü meyve biter
O da yine ağaçtandır

Hz. Muhammed'in Miraç gecesi göğe yükselirken üzerine bastığı taş kendisiyle birlikte yükselir ve Hz. Peygamber onu durdurunca havada asılı kalır. "Muallak taşı" denilişi bundandır. "Muallak taşı", Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde adeta canlıdır:

Allah'ın ansa da ağlasa kişi
Akıtsa gözünden kan ile yaşı
Havaya çekildi muallak taşı
Muhammed miraca varadan beri

***

Cennetteki ırmak "Kevser" Alevi-Bektaşilerce ayn-i cemde içilen şerbet için kullanılır. Deyişlerde suyun kaynağı, tarikatın kurucusu, tarikat ulularının en ulusu anlamında "pınar, serçeşme" gibi kelimeler de Hacı Bektaş Veli için söylenir.

Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği Düldül ve Zülfikar şiirlerde sık sık geçer. Pir Sultan Abdal Düldül'den başka hayvanları da insan gibi düşünür.

Aşağıdaki şiirde, kuzusunu kaybeden, âhıyla Hz. Muhammed'i, Ali'yi, Fatma Ana'yı ağlatan koyunun sembolik hikayesi anlatılır. Koyun/koç, Alevilerde kutsiyet ifade eder:

Kerbelâ çölünden bir koyun geldi
Kuzum diye meleyüben ağladı
Koyunun sadası bağrımı deldi
Yürekteki yaraların dağladı

Pir sultan deyişlerinde çok eski zamanlarda ortaya atılan dünyanın bir öküzün boynuzu üstünde durduğu inancı göze çarpar. Ona göre sarı öküz salın, sal balığın, balık deryanın, derya ikrarın, ikrar imanın üzerinde durmakta ve Tanrı kudretine dayanmaktadır. Öküz, Pir Sultan deyişlerinde dünyanın bütün yükünü taşıyan bir semboldür. Aşağıdaki deyişte koyun gibi konuşmasa da şahsiyet sahibi biri gibi düşünülmuştür.

Dağdan kütür kütür hezen indirir
İndirir de ateşlere yandırır
Her evin devliğin öküz döndürür
İrençberler hoşça tutun öküzü

***

Pir Sultan Abdal, tabiattaki iyi ve kötü ruhları temsil edercesine birbirine zıt görünen koyun-kurt, bülbül-şahin, gül-hâr gibi hayvanlardan veya tabiat unsurlarından söz eder.

Pir Sultan kimi zaman Ali için dertlenen bir bülbül, kimi zaman ise gülün kendisi olur:

Coşma deli gönül coşma
Coşup da kazanda taşma
Uç yüz altmış tane çeşme
Serçeşmenin gülü benim

***

Türk kültüründe, özellikle de Alevi-Bektaşi kültüründe çok özel bir anlamı olan turna, Hz. Ali'nin gelişini simgeleyen haber taşıyıcı özelliğiyle Pir Sultan şiirlerinde en sık geçer:

Karlı dağlar aşar aşar gelirsin
Ali'den bir haber verin turnalar
Ben dertliyim dermanımı bilirsin
Ali'den bir haber verin turnalar

***

Pir Sultan doğadaki bitkileri de insanlar gibi düşünür:

Sordum sarı çiğdeme
Yer altında ne yersin
Ne sorarsın hey derviş
Kudret lokması yerim

Pir Sultan deyişlerinde, cansız nesneler içerisinde özellikle dolap, dönüşü ve inlemesi yönüyle tasavvufi anlamda bir sembol olması bakımından da önemlidir. Şair kimi zaman Ali'den ayrı düşmenin kendisine verdiği acı yüzünden dolapla özdeşlik kurar:

Ali Ali deyi ne inilersin
İnilersin dolap derdin ne senin
Sen de benim gibi yardan m'ayrıldın
İnilersin dolap derdin ne senin

***

Pir Sultan dünyayı da bir bütün olarak canlı düşünür:

Yürü bire yalan dünya
Yalan dünya değil misin
Hasan ile Hüseyin'i
Alan dünya değil misin

(Gülseren Özdemir, "Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının ve Animizmin Etkisi")

***

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde, Türklerin inançlarında önemli yeri olan "atalar kültü"nün ve "tabiat kültleri"nin canlılığını devam ettirmesi, onun ve sembolü olduğu Alevi-Bektaşi kültürünün eski Türk kültür ve inançlarına yakınlığını ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

PİR SULTAN ABDAL VE NEVRUZ

Nevruz yeni yılın başlangıcıdır. Türk Edebiyatı'nda, ister Divan Edebiyatı'nda, ister Halk Edebiyatı'nda olsun Nevruz işlenmiştir. Pir Sultan Abdal da "sultan nevrûz" diyerek yeni yılın müjdecisini ayrı bir yere koyar. Şaire göre, sultan, nevruzda canlar uyanır ve hal ehli olanlar da nura boyanır; bu gün birlik günüdür ve âşıklar bu günde Yaratıcı'dan ziya (ışık) alırlar:

Sultan Nevruz günü cemdir erenler
Gönüller şad oldu ehli imanın
Cemal yâri görüp doğru bilenler
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Cümle eşya bugün destur aldılar
Aşk ile didara karşı yandılar
Erenler ceminde bade sundular
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Erenler dergahı ruşen bu günde
Doldurmuş badeyi sunar elinde
Susuz olan kanar kendi gönlünde
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Sultan Nevruz günü canlar uyanır
Hal ehli olanlar nura boyanır
Muhip olan bugün ceme dolanır
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Pir himmet eyledi bugün kuluna
Cümle muhip bugün cemde buluna
Cümle eşya konar kudret balına
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Âşık olan canlar bugün gelirler
Sultan Nevruz günü birlik olurlar
Hallak-ı cihandan ziya alırlar
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Pir Sultan'ın eydür: Erenler cemde
Akar çeşnim yaşı her dem bu demde
Muhabbet ateşi yanar sinemde
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

(Mehmet Temizkan, "Türk Dünyası Edebiyatlarında Nevrûz Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, Volume 2 /1, Winter 2007)

PİR SULTAN ABDAL'DA İSLAMİ TEMA

Türkiye'de yeni bir akım olarak, Alevilik farklı bir çerçeveye oturtulmak istenmektedir. "Alevi" kavramının "Ali" ile "evi" kelimelerinin birleştirilmesinden meydana geldiğini iddia ederler. Dil tekniği açısından da sosyolojik açıdan da bu kabul görmemiştir. Alevi, Arapçada "Ali'ye ait", "Ali'ye mensup" anlamına gelir. Hıristiyanlara Hz. İsa'ya bağlı olmalarından dolayı İsevi; Yahudilere de Hz. Musa'ya bağlı olmaları sebebiyle Musevi deniyorsa, aynı şekilde Hz. Ali'ye bağlı olanlara da Alevi denmektedir. Burada "i" nispet ekidir; "v" ise, iki sesi arasındaki kaynaştırma sesidir.

Bazı araştırıcılar, Aleviliği, bir sentez içinde "din" gibi göstermek istemişlerdir. Prof. Dr. Fuat Bozkurt: *"Bizim inancımıza göre Alevilik, Anadolu'nun toplumsal olaylarının ortaya çıkardığı Orta Asya'dan Ön Asya'ya değin birçok dinlerin izini taşıyan bir Anadolu dinidir. İslamlık, Onun üzerine çekilen bir örtüden ileriye gidememiştir."* görüşünü savunur. (Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, İstanbul 1990).

***

Muzaffer Çandar ve Selay Özcan, Aleviliğin İslam dışı olamayacağı tespitinde bulunurlar:

"Alevilik ve Bektaşilik kavramları tam olarak birbirini karşılamasa da genelde bir arada kullanılırlar. Aslında, Bektaşilik, Aleviliğin bir koludur. Anadolu kültürüyle şekillenmiş olan Bektaşilik için Anadolu Aleviliği adlandırması yapmak uygun olacaktır. Cahit Öztelli, Bektaşiliği, '... eski ve yeni birçok inanışın karışımı olması nedeniyle bir tarikat değil, bir mezhep gözüyle bakmak daha uygundur.' (*Bektaşi Gülleri*, 1973) diyerek açıklamıştır. Fakat bu anlayışın genel olarak dayandığı İslami değerlere ve Hacı Bektaş-ı Veli'den itibaren yetişmiş olan mensuplarına bakıldığında, bu düşünceye katılmak mümkün değildir. Olsa olsa bazı yorumlan farklı olan İslami bir tarikattır denilir. Bundan başka bazı yazarların Anadolu Aleviliği ile ilgili olarak: 'İslamlığı benimseyen Türkler özellikle, Mani, Zerdüşt ve biraz da Budistliği, Şamanistliği atamazlar. Anadolu'ya geldiklerinde ise Anadolu kültürleriyle kaynaşım gösterirler. Dolayısıyla Anadolu Aleviliği de böyle bir mozaik yapı kazanır.' (Gülağ Öz, *Aleviliğin Tarihi Kökleri ve Anadolu Erenleri*, 1996) şeklindeki değerlendirmeleri de gerçeği ifade etmemektedir. Günümüzde Aleviliği farklı yorumlayarak İslamiyet'ten ayrı düşünen, bazen bir mezhep, bazen de ayrı bir din gibi görmek isteyenlere en fazla tepki yine Alevi önderlerinden gelmektedir.

'Alevi geleneği bugüne kadar yaşamış âşıkların yedi tanesini çok usta ve kutsal sayarlar. Bu âşıklara 'Yedi Kutuplar' adını verirler. Bu âşıklar Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Hatayi, Yeminî, Virani, Teslim Abdal ve Nesimî'dir.' (Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, 2003).

En yaygın sekliyle şiir türünde ürünler veren bu anlayış, tarikata ait özel terimler dışında oldukça sade bir dil kullanmıştır. "Bektaşilik ve Alevilikte hemen bütün terimler Türkçedir. Okunan gülbenkler, tercemeler Türkçedir. Edebiyatları Türkçedir. Nefesler, ilahiler Türkçedir. Başka tarikatlarda, hele Mevlevilik'te görülen İran

dil ve kültürünün etkisi bu tarikatlarda görülmez." (Cahit Öztelli, *Bektaşi Gülleri*) Belli kural ve kalıpları bulunan Alevi- Bektaşi şiiri, âşık edebiyatı özelliklerini de içinde barındırır. Çoğunlukla koşma nazım biçimi kullanılmış, ölçü ve kafiyede de âşık edebiyatına bağlılık gösterilmiştir.

Fuad Köprülü, 'Tekke edebiyatı, XIII-XIV. asırlarda Anadolu'da büyük bir inkişaf göstermiş ve bilhassa büyük mutasavvıf-şair Yunus Emre'den sonra kuvvetli bir manevi nüfuz kazanarak, Ortodoks tarikatlara mensup derviş şairler o tarzda şiirler yazmıştır. Ancak bu şiir tarzının en ziyade heteredoks tarikatlar arasında inkişaf ettiği ve bedii kıymet bakımından en orijinal, en kuvvetli örneklerini -Kaygusuz Abdal, Hatayi, Pir Sultan Abdal gibi- Bektaşiler ve Kızılbaşlar arasında bulduğu muhakkaktır.' (*Türk Saz Şairleri*, C. IV, 1962) diyerek Bektaşi şiirinin, Tekke Edebiyatı'ndaki yerini vurgulamıştır." (Muzaffer Çandar-Selay Özcan, "Alevi - Bektaşi Âşık Edebiyatı Geleneği İle Bu Gelenek İçinde Az Bilinen Şair Kul Himmet'in Hayatı Ve Şiirleri Üzerine Bir Çalışma", *Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 11, S. 1, Nisan 2013)

***

Pir Sultan Abdal çizgisini şöyle ortaya koymuştur:

Gelin kardaş pirden ayak tutalım
Biz tutalım tutmayandan bize ne
Hakikatı muhabbete katalım
Biz katalım katmayandan bize ne

Bizim dine yeni bir din demişler
Bir lokmayı kırk can ile yemişler
Erenler de doğru yolu komuşlar
Biz gidelim gitmeyenden bize ne

Bizim yine evvel baharımızdan
Her demde çığruşur seherimizden
Alın ey sofular gevherimizden
Biz satarız satmayandan bize ne

Yine hak sendedir sen sana bakın
Kalbini pak eyle küfürden sakın
Biz niyaz kılalım can Hakk'a yakın
Biz kılalım kılmayandan bize ne

Pir Sultan Abdal'ım ikrar güdelim
Biz bizi görelim eli n'edelim
Sınık gönülleri mamur edelim
Biz edelim etmeyenden bize ne

***

Gönül ne yatarsın gaflet içinde
Doğdu seher vakti kalk hacet dile
Özümü zulmetten kurtaram dersen
Doğdu seher vakti kalk hacet dile

Aşka düştüm andan benzim sarısı
Hakk'ı sevmez ham sofunun birisi
Uyanır seherde balın arısı
Doğdu seher vakti kalk hacet dile

Evliyalar enbiyalar yüğrüşür
Rabb'im kullarını yeler seğrişür
Meleklerin Allah Allah çağrışır
Doğdu seher vakti kalk hacet dile

Evliyalar enbiyalar varisi
Hakk'a niyaz eden gece yarısı
Tan yüzüye öter arşın horozu
Doğdu seher vakti kalk hacet dile

Herkes özün ikilikten ayırsın
Kadir Mevlâ'm hepimizi kayırsın
Cümle uyumazken sen ne uyursun
Doğdu seher vakti kalk hacet dile

Evliyalar kalkmış hacet diliyor
Mümin kullar bu dergaha geliyor
Herkes bunda muradını alıyor
Doğdu seher vakti kalk hacet dile

Pir Sultan'ım seni seven ağlasın
Münkirin kalbini İblis bağlasın
Mümin kulun dergahında eğlesin
Doğdu seher vakti kalk hacet dile

Alevi araştırmacıların bir kısmı "ayrı din"den bahsetse bile çokluk Alevilik için iki asıl kaynak göstermişlerdir: Kur'an-ı Kerim ve Ehl-i Beyt.

Pir Sultan Abdal'ın, kitabımızda daha birçok örneğini vereceğimiz gibi yukarıdaki deyişlerinde "din" (İslam) yanında "Hak"tan bahsedilir ve tasavvufî terimler kullanılır.

Delil ise şu hadistir:

"Şüphesiz, ben sizlere iki ağır emanet bırakıyorum; bunlardan biri Allah'ın kitabıdır ki onun bir ucu Allah'ın elindedir ve bir ucu da sizin elinizdedir. En büyük emanet de budur. Diğeri ise, öz soyum, Ehl-i Beytimdir. Bunlara sımsıkı sarıldığınız müddetçe asla sapıklığa düşmezsiniz. Bu ikisi bana ulaşıncaya kadar asla birbirinden ayrılmazlar. Rabbimden ben bunu istedim; O da kabul etti. Bu yüzden asla onlardan ileriye geçmeyin ki, helak olursunuz ve onlara bir şey öğretmeye kalkmayın, çünkü onlar sizden daha çok bilgindirler."

Pir Sultan Abdal, Kur'an-ı Kerim'e bağlı olduğunu ve Aleviliğin temel kaynağının Kur'an-ı Kerim olduğunu dile getirir:

Açıldı cennet kapısı
Lal-ü gevherdir yapısı
Kıldan incedir köprüsü
Geçebilirsen gel beri

Canımız melek canıdır
Tenimiz Selman tenidir
İçilen aslan sütüdür
İçebilirsen gel beri

Ben hocama kul olmuşum
Üstattan öğüt almışım
Ben kanadın bağlamışım
Uçabilirsen gel beri

Ben has bahçenin gülüyüm
Ayn-i cemin bülbülüyüm
Kırk kapının kilidiyim
Açabilirsen gel beri

Pir Sultan'ım Haydar heman
Dağları bürüdü duman
İşte İncil işte Kur'an
Seçebilirsen gel beri

***

Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynak olarak belirtilen Ehli-beyt için Pir Sultan Abdal şöyle der:

Gel gönül nazar kıl merdanelere
Düşün Ehl-i Beyt'i sabret bakalım
Sakın akıl yorma efsanelere
Düşün Ehl-i Beyt'i sabret bakalım

Haktan ola bu çilenin kolayı
Mert isen kabul et her bir belayı

Duymadın mı Şehid-i Kerbela'yı
Düşün Ehl-i Beyt'i sabret bakalım

Sabreyle ey gönül geçmez mi bu gam
Herkes çilesini çekmez mi tamam
Nasıl geçti Kerbela'da serencam
Düşün Ehl-i Beyt'i sabret bakalım.

Pir Sultan'ım, buna can mı dayanır
Bir dostum var, gah uyur gah uyanır
Ehl-i Beyti al kanlara boyanır
Düşün Ehl-i Beyt'i sabret bakalım

***

On İki İmam inancı üzerine Pir Sultan Abdal şu şiiri söyler:

On İki İmam'a uyanlardanız
Hakka doğru gider bu yollarımız
Biz Âl-ü evlâdı sevenlerdeniz
Hergün tesbih eder bu dillerimiz

Biatımız aldık biz de uludan
Mürvet kimden kaldı Hazret Ali'den
Bizim îkrarımız Kalû beli'den
Eldedir etekte bu ellerimiz

Mümin idim münafıktan uşandım
Miyan beste tarikata döşendim
Kemer bestelerden kuşak kuşandım
Pir elinden bağlıdır bellerimiz

Biz müminiz kalbimizde kara yok
Bizde yoğa var demezler, vara yok.
Şimden geri ayrılmaya çare yok
Har elinde açılır güllerimiz

On İki İmamın bizdedir nuru
Şah-ı velayetin bizdedir sırrı
Açıktır aynamız, gönlümüz duru
Sedefli mercanlı gönüllerimiz.

Düzel Pir Sultanım katara düzel
Biz de ikrar verdik kadim ü ezel
Bir sevdaya düştük, sevdası güzel
Vardır türlü türlü hayallerimiz

PİR SULTAN ABDAL'IN İBADET VE TANRI ANLAYIŞI

Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli'de görülen tasavvufi anlayış olan dört kapı (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) ve bunların her birinin içinde yer alan onar bölümden oluşan kırk makamı Bektaşi şailer sık işlemişlerdir.

Bektaşi tarikatının adap ve erkanını oluşturan Dört Kapı Kırk Makam, tarikat mensubunun geçeceği maddi ve manevi aşamalardır. Dört kapı kırk makam aynı zamanda evrenin yaratılışındaki dört unsur ateş, hava, su ve toprak ile de simgelenmiştir: "İlk kapı şeriat kapısı, simgesi yel (hareket eden hava). Bu grupta yer alan kişilere abidler denilmiştir. İkinci kapı tarikat kapısı, simgesi od (ateş). Bu grupta yer alan kişilere zahitler denilmiştir. Üçüncü kapı, marifet kapısı, simgesi sudur. Bu grupta yer alan kişilere arifler denilmiştir. Dördüncü kapı hakikat kapısıdır, simgesi topraktır. Bu grupta yer alan kişilere muhipler denilmiştir. Hacı Bektaş Veli, muhipler grubunu teslim u rıza olan grup olarak tanımlamakta ve her şeyin aslına döneceğini vurgulamaktadır."

Hacı Bektaş Veli'yi pir olarak kabul eden Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde dört kapı kırk makamı sık görürüz:

Gaziler, sözümüz rızasız soru
Müminler bu yola koymazlar zoru
Müsahip kavline girmeyen körü
Dört kapı, kırk makam bildiremezsin

Eğer farz içinde farzı sorarsan
Yine farz içinde farzdır musâhib
Dört kapıdan kırk makamdan ararsan
Yine farz içinde farzdır musâhib

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde en çok işlenen temalardan birisi de Ehl-i Beyt sevgisidir. (Ehlibeyt, ev halkı anlamına gelir. Kur'an'da da zikredilmiştir: Ey (Peygamber'in) ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister." Ahzâb, 33)

Ehl-i Beyt; Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'dir.

Pir Sultan'ın onlarca şiirinin temasını Ehl-i Beyt sevgisi oluşturmaktadır.

Alevi-Bektaşi inancında On İki İmam, velayet sahipleri sıfatıyla çok önemli bir yer tutar. Edebî mahsullerde düvaz, düvaz-imam, düvezdeh-imam ve on iki imam ifadeleriyle karşılanan bu kişileri anlatan nefesler, özel bir dikkat ve saygı ile tekrar edilir. On İki İmam sırasıyla şunlardır: İmam Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Ali Zeyne'l Abidin, Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeyne'l-Abidin, Cafer es-Sadık b. Muhammed el-Bakır, Musa el-Kazım b. Cafer es-Sadık, Ali er-Rıza el-Kazım, Muhammed el-Ta-kî (el-Cevâd) b. Ali er-Rıza, Ali

en-Nakî (el-Hâdî) b. Muhammed et-Takî, el-Hasan el-Askerî b. Ali en-Nakî ve Muhammed el-Mehdi b. Hasan el-Askerî.

Alevi-Bektaşi inancında, On İki İmam'ın dışında, on dört masum ve on yedi emerbestin adı da saygıyla anılır. Bu toplulukları, genellikle On İki İmam'ın soyundan henüz bulûğ çağına ermeden ölen çocukların oluşturduğuna inanılır. (Aziz Kılınç, "Pir Sultan Abdal'ın Eserlerinde İslam'ın Temel Dinî İnanç Unsurları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 35, 2005).

Diğer bütün Alevi-Bektaşi şairlerin şiirlerinde olduğu gibi, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde de Ehl-i Beyt ve On İki İmam'dan saygıyla sıkça bahsedilir:

Allah birdir hak Muhammed Ali'dir
Anın ismi cümle âlem doludur
Bu yol hak Muhammed Ali yoludur
Gel Muhammed Ali Dergahına gel

Hasan'ın ismi gönlümden ayrılmaz
Şah Hüseyin diyen diller yorulmaz
Bu yolda ölene soru sorulmaz
Gel Muhammed Ali Dergahına gel

Şah Zeynel Âdidin'in âbına
Yezit sığmaz oldu derler kabına
Muhammed'in sancağının dibine
Gel Muhammed Ali Dergahına gel

Gel varalım imam Bakır oğluna
Uymayalım şol Yezid'in fi'line

Gel uyalım imam Cafer yoluna
Gel Muhammed Ali Dergahına gel

İmam Musa Kâzım canlar canıdır
Ali Musa Rıza mürvet kânıdır
Yarın varacağımız Hak divanıdır
Gel Muhammed Ali Dergahına gel

Takî bilin Nakî ile buluşur
Varır Hasan Askeri'ye karışır
Anlara karışan Hakk'a kavuşur
Gel Muhammed Ali Dergahına gel

İslamiyet'in temel şartları da Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde açıkça görülülür:

Alevilikte, insanların öldükten sonra dirileceğine ve dünyada yaptıkları işlere göre cezalandırılacağına veya ödüllendirileceğine inanır ki bu ahret inancıdır. Pir Sultan Abdal şöyle der:

Pir Sultanım dünya fanidir fani
İnsana verdiler emanet canı
Dünyadan ahrete uludur yolu
Bundan gayrı yol yok dönesin geri

***

Pir Sultan Abdal'da İslam'ın temel şartlarından olan namazla ilgili birçok mısraya rastlanmaktadır. Beş vakit namazın kılınması ve Hz. Muhammed'in sünnetlerine uyulması gerektiği üzerinde ısrarla durur:

Medet senden medet ey mürvet kanı
Ya Muhammed sana imdada geldim
Karlı dağlar gibi yığdım günahı
Ya Muhammed sana imdada geldim

Muhammed'dir gönlümüzün aynası
Salavat verenin nur olsun sesi
On sekiz bin âlemin Mustafa'sı
Ya Muhammed sana imdada geldim

Muhammed din için çekmiş emekler
Salavat ver, kabul olur dilekler
Cennetin kapısın açar melekler
Ya Muhammed sana imdada geldim

Kabe'nin yapısı bina yapısı
Îman etse asilerin hepisi
Beş vakit okunur Âyet el-Kürsi
Ya Muhammed sana imdada geldim

Melamet hırkasın giydim eğnime
Hakk'ın birliğini koydum kalbime
Aşkın kitabını aldım elime
Ya Muhammed sana imdada geldim

Pir Sultan'ım, adayanlar buldular
Varıp bir gerçekten elin aldılar
Bunca peygamberler sana geldiler
Ya Muhammed sana imdada geldim

Bir başka şiirinde:

Yol içinde yol sorarsan
Yol Muhammet Ali'nindir
Yetmiş iki dil sorarsan
Dil Muhammet Ali'nindir

Kanı bizden evvel gelen
Beş vaktini tamam kılan
On parmağı pınar olan
El Muhammet Ali'nindir

Varma yezidin yanına
Çirki bulaşır tenine
Yazık değil mi canına
Can Muhammet Ali'nindir

Cennet kapısı açıldı
Âleme rahmet saçıldı
Bağ-u bahçeler açıldı
Gül Muhammet Ali'nindir

Söyler Pir Sultan'ım söyler
Hakkın birliğini birler
Doğmuş bu âleme nurlar
Nur Muhammet Ali'nindir

Yine Pir Sultan Abdal bir şiirinde de dünyanın fani olduğunu belirtir ve namazın vaktinde kılınması ve kazaya bırakılmaması gerektiğini ifade eder:

İlk yazın geldiği neden bell'olur
Gülşeninde öten bülbül daldadır
Eyyüb'ün teninde iki kurt kaldı
Biri ipek yapar biri baldadır

Kişinin çektiği hayırdan şerden
İmam-ı Zeynel'e vurdular nişan
Tanrı ile bin bir kelam konuşan
Ali Medine'de Musa Tur'dadır

Şeriat kapısın Muhammet açtı
Tarikat kapısın ol Ali seçti
Dünyadan nice bin evliya göçtü
Anlar da gözetir Mehdi yoldadır

Pir Sultan Abdal'ım ölürüm deme
Kıl beş vakit namaz kazaya koma
Sakın bu dünyada kalırım sanma
Tenim teneşirde özüm saldadır

Pir Sultan, kişinin mürşidi olmasından bahseder:

Viran bahçelerde bülbül öter mi
Gönül eğlencesi gül olmayınca
Merhemsiz çiğ yara pişer biter mi
Bir gerçek veliden el olmayınca

Nefse uyan hakk'a uymuş değildir
Gaziler namazın kılmış değildir
Bu gezen abdallar derviş değildir
Arkasında hırka şal olmayınca

Tabibsiz yaraya merhem sarılmaz
Mürşit olmayınca pire varılmaz
Yüz bin tabur kursan yezit kırılmaz
Eli zülfikar'lı al'olmayınca

Bu aşk meydanında bir divan olur
O meydana düşen nevcivan olur
İtikatsiz talip boş kovan olur
Vızılar arısı bal olmayınca

Değme ârif bunu böyle bilemez
Bilse dahi yine ârif olamaz
Her dede ölüyü diri kılamaz
Hünkar Hacı Bektaş vel'olmayınca

İki melek gelir sual sorarlar
Döker burcunu da gevher ararlar
Bir kılın üstüne köprü kurarlar
Geçemezsin hakk'a kul olmayınca

Pir Sultan'ım baştan dalga aşırır
O dalgadır âşıkları coşurur
Her bildiğin rehber çiğ mi pişirir
Yanıp ateşlere kül olmayınca

Yine bir şiirinde:

Benden selam söyle o güzel şaha
Kurduğu yollara gitmiyor talip
Herkes kendisine bir yol sürüyor
Mürşit buyruğunu tutmuyor talip

İçeri girilen ikrar hak diyor
Dışarı çıkılan ikrar yok diyor
Senden gayrı bana mürşit çok diyor
Verdiği ikrardan dönüyor talip

Yolum uğrar ise söylerim sözün
Varsın doğru yola gitmesin talip
Sen mürşitlik hakkın ifa eylersen
Günahı boynuna tutmasın talip

Pir Sultan Abdal'ım, ben bir biçare
Boynunu de eğip durmuyor dara
Gönüle de düştü bir sınık yara
İnliye inliye geliyor talip

Yine bir şiirinde:

Mürşide varmaya talip olursan
İptida insandan rehber isterler
Verdiğin ikrara doğru gelirsen
Ahd ile peymandan rehber isterler

Rehberin var ise olursun insan
Rehberin yok ise kalırsın hayvan
Arasat gününde açılır meydan
Açılan meydanda rehber isterler

Mürşidin nazarı müşkülü seçer
Kamil olan talip sıratı geçer
Can kuşu kafesten akîbet uçar
Tenden uçan candan rehber isterler

Şah-ı Merdan bir yol kurdu kuluna
Bu yola giden rehberden biline
Girmek ister isen İmam yoluna
On İki İmam'dan rehber isterler

Tarikat babına girmek dilersen
Hakikat güllerin dermek dilersen
Erenler sırrına ermek dilersen
Sır ile pinhandan rehber isterler

Pir Sultan'ım söyler bu hikayeti
Yirmi sekiz harfle yedi ayeti
Nefsini bilmektir sözün gayeti
Bilmeğe irfandan rehber isterler

Yine Pir Sultan mürşit olan kişi, gözü yaşlı olmalı, alnını secdeden kaldırmamalı der:

Mürşit olan görür anın işini
Akıdır gözünden kanlı yaşını
Secdeden kaldırmaz anlar başını
Yüzünü yerlere sürer Hû deyü

Gelin zikredelim Gâni Hûda'yı
Müminler kılar beş vaktin edası
İkrar işitmişdürür İblis sadası
Onu Hakk'a doğru döndüremezsin

Cemi günahların yere dökülür
Hak yoluna abdest aldığın zaman
Sağ yanıma iki melek dikilir
Sabah namazımı kıldığım zaman

Gökten yere saf saf olur melekler
Meleklere müştak olur felekler
Hak katında kabul olur dilekler
Öğlen namazın kıldığın zaman

Sofu olan daim beş vaktin kılar
Onun içi dışı nur ile dolar
Muhammed Ali'den şefaat umar
İkindi namazın kıldığın zaman

Mümin olan daim selaser gezer
Kiramen katibin hayrını yazar
Kendi eli ile kendi cennetin düzer
Akşam namazını kıldığın zaman

Gökten yere kim indirdi Burağı
Hu değince yakın eder ırağı
Dünyadan ahirete yana çerağı
Yatsı namazın kıldığın zaman

Pir Sultan Abdal'ım hey Hıdır Ilyas
Gönlünde kalmasın gam ile garaz
Yedi Yasin bir Elham üç kere Ihlas
Hak nasip eylesin öldüğüm zaman

***

Pir Sultan Abdal Hacc'a gidenlerin muradına erdiğini, gidemeyen Müslümanların melul mahzun kaldığını şu ifadelerle dile getirir:

Halil Kâbe yaptı oldu yâ Celil
Vardı varan, varamayan kaldı melil
Muhammed'e Rehber oldu Cebrail
Yine bir Mürşide varmadan olmaz

***

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde ele aldığı İslam'ın beş şartından biri de oruçtur. Pir Sultan Abdal'ın şiirleri arasında, Aşure ayında tutulan matem orucundan bahsedilir. On iki günlük bu orucu tutan kişinin çok sevap kazanacağını, hatta cennetin kapısını açacağını söyler. Hz. Hüseyin ve 72 arkadaşı 680'de, Muharrem ayında Kûfe'ye giderlerken Kerbela'da Yezid'in askerleri tarafından şehit edilmişlerdir. Bu yüzden Muharrem ayı matem ayı sayılır ve bu ayda aşure pişirilir. On iki gün de oruç tutulur.

Pir Sultan Abdal şöyle der:

Aşure ayında mâtem orucu
Onları tutana sevap yazılır
Kerbelâ'da yatan Hasan Hüseyin
Onları görenin benzi bozulur

Birini tutan hakkına yeter
İkisini tutan günahın atar
Üçüncü tutanlar cennette yatar
Engür olmuş hak ceminde ezilir

Dördünü tutan veli dediler
Beşini tutana ulu dediler
Altısın tutana dolu dediler
Engür olmuş hak ceminde ezilir

Yedisini tutan havada uçar
Sekizini tutan hülleler biçer
Dokuzunu tutan cennetin açar
Engür olmuş, hak ceminde ezilir

Pir Sultan Abdal'ım, onunda zahmet
On birini tutana indi rahmet
On iki tutana nasiptir cennet
Engür olmuş hak ceminde ezilir

***

İlyas Üzüm, Pir Sultan Abdal, Allah'a tapma, Hakk'a uyma, Hakk'a kul olma, namaz, şükür sözlerini kullanarak ibadete dikkat çekteğini belirtir.

Mümin olan Hakk'a tapar
Münafıklar yoldan sapar
Arka vermiş dağı çeker
Ferhat Şirin'den ötürü

Nefse uyan Hakk'a uymuş değildir
Gaziler namazın kılmış değildir
Bu gezen abdallar derviş değildir
Arkasında hırka şal olmayınca

İki melek gelir sual sorarlar
Dökerler hurcunu gevher aralar
Bir kum üstüne köprü kurarlar
Geçemezsin Hakk'a kul olmayınca

Elif'tir doksan bin kelâmın başı
Var Hakk'a şükreyle beyi n'eylersin
Arıtırsan kalbin evini arıt
Yüzünü yumaya suyu n'eylersin

Pir Sultan Abdal'da dört deyişte "zikir"i dile getirir:

Ben dervişim dersin dava kılarsın
Hakkı zikretmeye dilin var mıdır
Kendini gör elde sen ne ararsın
Hâlâ hâl etmeye hâlen var mıdır

Allah'ın isminin dilden düşürülmemesi gerektiğini vurgular:

Kurtulamazsın Azrail'in elinden
Bir gün olur çıkarırlar evinden
Allah'ın ismini koyma dilinden
Dünya kadar pulun olsa ne fayda

***

İlyas Üzüm'ün araştırmasına göre Pir Sultan Abdal "Tanrı" fikrine sahiptir:

Pir Sultan'ın deyişleri incelendiğinde şairin Tanrı'nın varlığını benimsediği, başka bir ifadeyle kesin şekilde bir tanrı fikrine sahip olduğu görülür. Her ne kadar o doğrudan Tanrı'nın varlığını konu edinen şiir yazmamışsa da birçok deyişinde Tanrı'ya atıf yapmış, muhtelif vesilelerle onu anmış, başına gelen olayları O'nun takdiri ile ilişkilendirmiş; bu suretle bir Tanrı fikrine sahip bulunduğunu net olarak ortaya koymuştur. O, Tanrı'yı özel adı olan Allah lafzıyla zikrettiği gibi Hak, Kadir Mevla, Hüda gibi isimlerle de anmıştır: Allah: 101; Hak: 198; Hüda: 9; Kadir Mevla: 19; Diğer: 16; Toplam: 343.

Görüldüğü gibi şair toplam 343 yerde Tanrı'dan bahsetmekte olup O'nu en çok Hak ismiyle anmaktadır. Türkçe'de isim olarak adalet, adaletin gerektirdiği şey, kazanç, dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk, geçmiş ve harcanmış emek, pay, emek karşılığı ücret; sıfat olarak da doğru gerçek anlamına gelen "Hak" Allah'ın isimlerinden biridir. Şairin yer yer Allah'ın diğer isimlerini de kullanmakla birlikte Hak ismini merkeze alması, günlük dilde bu kelimenin adalet ve doğruluk karşılığında sıklıkla kullanılmasıyla alakalı olmalıdır:

Pir Sultanım ismin aldım kaleme
Biz de râzı olduk Hak'tan gelene
Gösteren değil mi cümle âleme
Cümle muradına verir sabahtan

(İlyas Üzüm, "Pir Sultan Abdal'ın Tanrı Anlayışı")

***

Pir Sultan'ın Tanrı'yı ifade etmek üzere ikinci sıklıkta kullandığı Allah lafzı ise Tanrı'nın İslami nasslardaki adı olup "varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere layık bulunan zât" şeklinde tanımlanmıştır. Pir Sultan Abdal, Hz. Ali'yle ilgili birkaç istisnai deyişi hariç Allah lafzını İslami terminolojiye uygun şekilde kullanmaktadır. Bilhassa o Tanrı'nın birliğini dile getirdiği şiirlerinde bu ismi kullanmayı tercih etmektedir:

Pir Sultanım Allah Allah diyelim
Gelin nikahını elden koyalım
Takdir böyle imiş biz ne diyelim
Beklerim yollarını efendim

Şairin aynı amaçla bazen doğrudan bazen güçlü anlamına gelen Kadir ismiyle birlikte kullandığı Mevla tabiri de dost ve sevgili olup Kur'an'da birçok ayette yer almaktadır:

Yetmiş kişi idik geldik bu yola
Yalın kılıncı alınacak ele
Mevla'm iman nasip etse bir kula
Kudretten okunur anın Yâsin'i

Diğer taraftan Pir Sultan Abdal'ın yine aynı amaçla kullandığı Tanrı kelimesi eski Türk yazıtlarında, Gök Türk destanlarında, Oğuz Kağan Destanı'nda, eski atasözlerinde İslam'dan önceki ve İslam'dan sonraki Türk şiirlerinde kullanılan bir ifadedir. Hüda kelimesi ise aynı anlamda daha çok Fars kültüründe kullanılan bir tabirdir.

***

Pir Sultan Abdal'ın, Tanrı'nın varlığı konusunda en küçük bir şüphesi bulunmaz ve O'nun birliği konusunda kesin bir iman sahibidir. Birçok şiirinde Tanrı'nın birliğinden söz eder:

Bu dünyanın evvelini sorarsan
Allah bir, Muhammed Ali'dir Ali
Sen bu yolun sahibini ararsan
Allah bir, Muhammed Ali'dir Ali

Bir başka şiirinde:

Allah birdir Hak Muhammed Ali'dir
Anın ismi cümle âlem doludur
Bu yol Hak Muhammed Ali yoludur
Gel Muhammed Ali dergahına gel

Allah'ın birliği tevhid suresi olarak da isimlendirilen İhlas Suresi'nde ifadesini bulur. Bir başka şiirinde ilahi birliği dile getir:

Pir Sultanım "kulbüvallahü ehad"
Can cesetten ayrılmıyor bir saat
Dün ü gün zikrimdir Ali Muhammed
Seher vakti on iki imam sen yetiş

Bir başka şiirinde ne şaha ne padişaha yakardığını, sadece bir olan Allah'a yalvardığını söyler:

Hak dergahına varırım
Hûb didârını görürüm
Bir Allah'a yalvarırım
Şaha padişaha değil

Büyüklenen kimseyi yerdiği şiirinde, büyüklenmenin, kendisini ulu gören kişiye değil Allah'a yakıştığını dile getirir:

Hünerin var ise yerini devşir
Bir söz söyleyecek kalbinde pişir
Ululanmak bir Mevlâ yaraşır
Nasihatım dinle sakın gururdan

Bir başka şiirinde:

Şah'ımızın ırmağı aktır
Lezzet şekerden çoktur
Bir Allah'tan büyük yoktur
Hak dedim durdum yalnız

Bir başka şiirinde:

Söyler Pir Sultanım söyler
Hakk'ın birliğini birler
Doğmuş bu âleme nurlar
Nur Muhammed Ali'nindir

Pir Sultan Abdal'ın da Tanrı'nın nitelikleriyle ilgili en çok gönderme yaptığı hususlardan birisi O'nun yaratıcılığıdır.

İlyas Üzüm, Pir Sultan Abdal'ın, *Pir Sultan Abdal Divanı*'na dayanarak 12 yerde Tanrı'yı "yaratıcılık" niteliğiyle andığını bilirtir. Bunların birinde Tanrı'yı yaratıcı anlamında "hâlik", birin de yine aynı anlamda fakat daha vurgulu "hallâk", birinde fül olarak "halk eylemek" diğerlerinde de "yaratan" ile "yaratma" ve "var etme" kelimelerini kullanarak ifade etmiştir.

Kamile varmadan kamil olunmaz
Her mürşit olanda kemal bulunmaz
Nefsin bilmeyince Hâlik bilinmez
Okuduğum "cim"se "dal" bana yeter

Yukarıda, nevruzla ilgili örüşlerini aktarırken verdiğimiz gibi, Pir Sultan Abdal, Tanrı'yı cihan yaratıcısı olarak anar:

Âşık olan canlar bugün gelirler
Sultan Nevruz günü birlik olurlar
Hallâk-ı cihan'dan ziya alırlar
Himmeti erince Nevruz Sultanın

Bir başka şiirinde:

Huda halkeyledi bu cân u teni
Ya nice beslemez aidince beni
Ta ezelden vermiş kısmetim Gani
Bu dünyaya gelmezden evvel

Bir başka şiirinde insan ve hayvanı yaratan da Tanrı'dır:

Yaratmıştır insan ile hayvanı
İnsanda emanet koydu bu canı
Üç altmış altı peygamber hani
Bizi kor mu ya onları alanlar

Bir başka şiirinde:

Hak bizi yoktan var etti
Şükür yoktan yara geldim
Yedi kat arşta asılı
Kandildeki nura geldim

Bir başka şiirinde:

Kimi baydır kimi fakir
Ol yaratan Mevla'ya şükür
Ne akıl kodu ne fikir
Del'eyledi zaman bizi

Pir Sultan Abdal, Allah'ın kudret sahibi olduğunu belirtir:

Kudretten verdi o balı
Bahanesi oldu arı
Dinle imdi âh u zârı
Arı inler bal içinde

Tanrı ilim sahibidir; her şeyi bilicidir.

Pir Sultan Abdal, şiirlerinde üç yerde Tanrı'nın bilici olduğundan söz eder:

Yedisi sırdadır, âyândır beşi
Allah'a malumdur her kulun işi
Üç yüz altmış deryanın başı
Akan ırmakların gölü kandadır

Bir başka şiirinde:

Hocam dersi verdi okurum satır
Kadir Mevla'm eksiğimizi sen yetir
Kısmet nerede ise çeker iletir
Allah bilir nerede kalır ölümüz

***

Pir Sultan Abdal, Tanrı'nın görücü bir nitelik taşıdığına işaret eder:

İnanmam gaziler dünya hilaftır
Bir canım var dost yoluna teleftir
Gördüm demek yalan gören ol Hak'tır
Her kişi göremez öz olma ile

***

Esirgemek, bağışlamak ve engin merhamet sahibi olmak anlamına gelen rahmet nitelemesi Pir Sultan Abdal şiirlerinde yerini bulur. İki ayrı dörtlükte Allah'ın rahmetine göndermede bulunur.

Cennet ortasında iki gül bitti
Kondu dalına bülbüller öttü
Hakk'ın rahmetleri dünyayı tuttu
Sicim sicim yağmur yağar sabahtan

Bir başka şiirinde:

Hatice Fatıma mihr-i muhabbet
Allah'ım kuluna edesin rahmet
İmam Hasan İmam Hüseyin mürvet
Kalma günahlara mürvet ya Ali

***

Allah, kitabında 18 ayette kendisini gani, yani "zengin, kendi varlığıyla yetinip başkasına muhtaç olmayan, müstağni" olarak niteler. Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde üç yerde Tanrı'nın bu niteliğine temas edilir:

Hüda halkeyledi bu cân u teni
Ya nice beslemez gidince beni
Ta ezelden vermiş kısmetim Gani
Bu dünyaya gelmezden evvel

Bir başka şiirinde:

Gelin zikredelim Ganî Hüda'yı
Mü'minler kılar beş vaktin esası
İkrar işitmiş dürür İblis sadası
Onu Hakk'a doğru döndüremezsin

Burada Doç. Dr. İlyas Üzüm şu açıklamayı yapar: "Her ne kadar dörtlüğün ikinci mısrasındaki ifadeden şiirin Pir Sultan'a aidiyeti şüpheli görülse de en azından söz konusu kültürün bu şiiri ona nispet etmesi dikkate alındığında, onun burada Yaratıcı'yı ganî ismiyle anması esasen bu nitelikle ilgili ilk örnekle de uyuşmaktadır." (İlyas Üzüm, "Pir Sultan Abdal'ın Tanrı Anlayışı")

***

Bir başka şiirinde:, zengenlek (ganî) ve Allah'ın bir başka niteliği olan cömertliği bir arada anar:

Allah'ım cömertsin cömert, ganî'sin
Halil gelsin hulle donu biçilsin
Rabbim uyumazken sen ne uyursun
Doğdu seher vakti kalk hacet dile

Bir başka şiirinde:

Allah'ım Allah'ım cömert Allah'ım
Allah muhannete muhtaç eyleme

Ya ver kısmetimi ya al canımı
Allah muhannete muhtaç eyleme

Bir başka şiirinde:

Muhannetin sözü cidali oktur
Hak Teala Allah'ın ihsanı çoktur
Sağ gözün sol göze faydası yoktur
Allah muhannete muhtaç eyleme

***

Pir Sultan Abdal, bir başka şiirinde Tanrı'nın "hidayet" niteliğinden bahseder:

İmam Musa-i Kâzım, er-Rızâ
Günahını çok imiş diyeyim size
Allah'ım hidâyet eylesin bize
Alma günahlara mürvet ya Ali

***

Pir Sultan Abdal'ın bir şiirinde, Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğunu bildiren ayete telmih olduğu gibi, Ali'nin Allah ile konuştuğu kabulü de vardır:

Kişinin de çektiği hayren şerren
İmam Zeynel'e vurdular nişan

Tanrı ile bin kelâm konuşan
Ali Medine'de, Musa Tur'dadır

***

Pir Sultan Abdal, Allah'ın kitap gönderici niteliğine dair şöyle der:

Pir Sultan'ım eydür şâd olup güldü
Ka'be-i Şerif'ten bir nida geldi
Hakkın emri ile dört kitap indi.
Okuyan Muhammed yazan Ali'dir

Pir Sultan Abdal'ın, "Allah'ın mekandan münezzeh, her yerde hazır ve nazır" telakkisini ifade eden deyişleri vardır:

Olayım der isen Hızır
İrfan defterine yazıl
Hak her yerde hâzır nâzır
Görür de var görmez de var

PİR SULTAN ABDAL'DA HZ. ALİ'Yİ TANRILAŞTIRMA

Pir Sultan Abdal'da Hz. Ali'yi "tanrılaştırma" görülür. Bir tarafta Tanrı yüceltilirken ve her şeyiyle ona bağlanılırken, diğer tarafta Hz. Ali'nin "tanrılaştırılması" bir izahı gerektiriyor.

İlyas Üzüm şu açıklamayı yapar:

"Pir Sultan Abdal Divanı'nda kısmen kapalı sayılabilecek beşaltı deyiş sayılmazsa şair açık olarak dört yerde Ali'yi tanrılaştırmaktadır. Bunların ilki son mısrası "Ali'dir ki şâh-ı merdân Ali'dir" şeklinde biten yedi kıtalık şiirdir. Bu şiirin hemen her kıtasında Ali'ye olağanüstülükler atfedilmekte ise de bilhassa altıncı kıtasındaki:

Çar mel'ûnun gördüğünü seyreden
Mağripten top atıp maşrıktan tutan
On sekiz bin âlemleri var eden
Ali'dir ki şâh-ı merdân Ali'dir

İfadeleriyle, on sekiz bin âlemi Ali'nin yarattığı söylenerek ona yaratıcı özelliği verilmektedir.

Şairin Ali'ye tanrılık yüklediği üçüncü şiiri ise son mısraları "Allah bir Muhammed Ali'dir Ali" şeklinde biten, inancı çerçevesinde Ali'yi vasıflandıran deyişinin

Yer ile gök arasına nizamlar kuran
Ak kağıt üstüne yazılar yazan
Engür şerbetini Kırklara ezen
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali

biçimindeki dizeleri olup, burada yer ile gök arasına nizamlar kuranın Ali olduğu söylenerek, ona bir tür uluhiyet atfedilmektedir.

Doç. Dr. İlyas Üzüm, "Onlarca deyişinde Tanrı'dan ve O'nun birçok niteliğinden bahseden Pir Sultan'ın Ali'yle ilgili bu deyişleri karşısında ortaya çıkan çelişkinin sebebi nedir, gerçekte Pir Sultan, fizik ötesi aşkın bir Tanrı'nın varlığını kabul etmekte midir?" sorusunun cevabını arar:

"Eğer kabul etmekte ise Ali'yi tanrılaştıran bu şiirleri nasıl değerlendirilecektir? Yoksa kabul etmemekte midir? Eğer böyle ise Tanrı'yla ilgili onca deyişleri nasıl yorumlanacaktır? Kanaatimizce bu konuda ilk söylenecek şey şiirlere nicelik açısından yaklaşmaktır. Ona nispet edilen şiirler içerisinde Pir Sultan 350'ye yakın yerde Tanrı'dan söz etmektedir. Ali'yi tanrılık atfeden şiirlerin sayısı ise en çok on kadar şiirden ibarettir. O halde şairin metafizik bir Tanrı telakkisine sahip olduğu muhakkak kabul edilmelidir. Ali'ye Tanrılık atfeden şiirleri ise istisnai bir karakter taşımaktadır; o halde bu şiirlerin ona ait olmayabileceğini söylemek gerekir. Esasen Abdülbaki Gölpınarlı ve Pertev Naili Boratav'ın çok haklı gerekçelere dayalı olarak söyledikleri gibi Pir Sultan'a atfedilen bütün şiirlerin ona ait

olduğundan hiçbir şekilde emin olmak mümkün değildir. O halde Ali'yi ilahlaştıran şiirler bilahare şaire atfedilmiş olabilir. Zira Alevi geleneğinde birden fazla Pir Sultan Abdal olduğu, halkın pek de birbirinden ayırmaksızın içinde Pir Sultan geçen şiirleri ona nispet ettiği, hatta bilahare başkaları tarafından söylenen deyişlerin de kasten veya dikkatsizlik gereği yahut da şairin nüfuzundan faydalanarak yine meşhur Pir Sultan'a atfettiği bilinmektedir.

Ali'ye Tanrılık yükleyen şiirlerin meşhur Pir Sultan tarafından söylenmiş olmasını düşük dereceli bir ihtimal kılan hususlardan birisi de şairin Ali ile ilgili deyişleridir. Bunlara bakıldığında onun -yukarıda işaret edilenlerin dışında- Ali'yi tanrılaştırmadığı, aksine onu faziletli bir beşer olarak nitelediği görülmektedir. Sözgelimi, o bir şiirinde Ali' yi kendi piri, başka bir şiirinde Tanrı'nın aslanı, bir diğerinde de Allah'ın dostu olarak anar.

Öte yandan, burada şuna da temas edilmelidir ki Pir Sultan'ın mensubu olduğu gelenekte Tanrı konusunda olduğu gibi öteki bazı inanç konularında da yer yer çelişkili yaklaşımlar müşahede etmek mümkündür. Bu, pek Pir Sultan Abdal'ın kendisi için de geçerlidir. Sözgelimi, hem bu gelenekte hem de Pir Sultan'da zaman zaman ten anlayışını çağrıştıran hatta doğrudan ifade eden yaklaşımlar bulunduğu gibi kıyamet, mahşer, cennet ve cehennem gibi inanç konularına olumlu göndermeler yaparak bunu reddeden yaklaşımlar da mevcuttur. Hiç şüphe yok ki bunun temel sebebi söz konusu geleneğin ya da kültürün kendisini İslam'a mensup addettiği halde tarih içinde gerçekleşen sosyal şartlar dolayısıyla bu dinin inanç esaslarını, hatta ibadet şekillerini yeterince öğrenme ve kavrama imkanı bulamamasıdır. Bu noktadan bakıldığında Pir Sultan'ın Tanrısal niteliklere uygun şekilde söz eden deyişleri, İslami etkinin, eğer ona aidiyeti doğru ise Ali'yi ilahlaştıran şiirlerinin de tevarüs ettiği eski inançlardaki Gök Tanrı kültünün Ali'de merkezileşmesi olarak değerlendirilebilir." (İlyas Üzüm, "Pir Sultan Abdal'ın Tanrı Anlayışı")

***

Hz. Ali'nin "tanrılaştırılması" meselesinde, Dr. Haydar Deligöz, kitabımızın konusu Pir Sultan ile bir başka şair Pir Sultan Abdal'ın karıştırıldığı iddiasıyla Pir Sultan'ın böyle şiirler söylemediğini açıklamaya çalışır. Ne olursa olsun, Dr. Deligöz'ün izahında da görüleceği gibi, aynı dönemde yaşayan şairler birbirlerinin yerine şiir söylemişler, fikirde fazla farklılık göstermemişlerdir. Eğer Pir Sultan, başka Pir Sultan Abdallardan tamamen farklı olsaydı, o Pir Suiltan Abdallar, niçin Banazlı Pir Sultan gibi olmak istesinlerdi?!.

Dr. Haydar Deligöz, Pir Siltan/Pir Sultan Abdal'ın Hz. Ali'ye "uluhiyet" atfetmesi konusunda şu yorumu getirir:

"Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde Allah–Peygamber–Kur'an tartışmasız bir şekilde İslam'daki gibi kabul edilirken, bunlarla çelişip çelişmeyeceği düşünülmeden Hz. Ali'ye veya Hacı Bektaş'a da -az sayıdaki şiirde de olsa- uluhiyet atfedilmesi önemli bir husustur. Onun dayanağı da Yunus Emre'de olduğu gibi yine 'Vahdet-i Vücud, Tecelli ve Fenafillah'tır. Ancak Yunus Emre bunu engin din ve tasavvuf bilgileriyle, Kur'an ve hadislere hakimiyetiyle beslemiştir. XVI. yüzyılda Pir Sultan Abdal zamanında ise XIII., XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu tasavvufunun derinliği ve kitabiliği artık çok çok azalmıştır. Yunus'taki bilgi zenginliğini, din ve Kur'an'a hakimiyeti Pir Sultan Abdal'da bulmak zorlaşmıştır. Ancak bunların serpintileri görülmektedir. Bu serpinti bilgilerle tasavvufun çok hassas ve incelikleri olan teorilerine girince, tasavvufun bu nazariyeleri, altı beslenmeden söylenivermiştir. Pir Sultan Abdal ve onun gibi daha başka şairler, bu sığ sözlerinin nereye vardığının adeta farkında değildirler. Niyetleri kesinlikle başka 'Tanrı'lar yaratmak değildir. Onun şiirlerinde, 100'ün üstünde 'Allah' veya onun değişik isimlerini anması ve bunları da İslam'daki manalarla kullanması bunun en güzel delilidir. Ancak Anadolu'da tasavvuf XV. yüzyıldan itibaren her geçen gün sığlaşmıştır. Pir Sultan Abdal ve onun gibi diğer şairler, kitabi bilgilerden ve imkanlardan mahrum kalmışlardır. Bu şairler, niyetleri kesinlikle bu olmadığı halde Hz. Ali'yi, Hacı Bektaş'ı veya

'insan'ı Tanrı yerine koymuş gibi olmuşlardır. Buna bir de 'evliyanın gücü ve ruhundan da keramet beklenmesi' eklenmiştir. Art niyetli bir yorumla hareket edildiğinde evliyaların da 'tanrı'laştırılması gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Aynı durum Sünni ve kitabi tasavvuf için de söz konusudur."

Dr. Haydar Deligöz, "Pir Sultan Abdal'ın söz konusu ettiğimiz şiirlerinin tasavvufi ve iyi niyetli bir yorumla ele alındığında dine aykırı gelmeyebilir." der ve şu şiiri örnek alır:

Takattan kesildim yoktur ilacım
Meğer bize imdat Ali'den ola
Derdimin çaresi Ali sen yetiş
Meğer bize imdat Ali'den ola

Ali'ye ayan ki Hak için buldum
Gayretini güdüp kılıcım çektim
Kuldan fayda yok imiş bunu bildim
Meğer bize imdat Ali'den ola

Hakk'a doğru giden Hakk'a ulaştı
Dünyaya her bakan kulların şaştı
Gezdim dört köşeyi tesellüm düştü
Meğer bize imdat Ali'den ola

Hayrola Yusuf'un düşünü gördüm
Özürüm niyazım Hüda'ya kıldım

Mümkünüm kesildi Ali'ye yordum
Meğer bize imdat Ali'den ola

Pir Sultan Abdal'ım, derdim bu imiş
Müminin isteği iyi huy imiş
Zahirde batında yeten o imiş
Meğer bize imdat Ali'den ola

Pir Sultan Abdal, Allah'ın yerine "Ali"yi koymaktadır. Önce şiiri okuyalım:

Gel benim derdime bir derman eyle
Kamu dertlilere dermân olan Şah
Yüz sürem kapına bir fermân eyle
Gönül yarasına lokmân olan Şah

Musa âsâsını ejderha kılan
Yezid leşkerine korkular salan
Muhammed aşkına Zülfikâr çalan
Kamu mü'minlere imam olan Şah

Bir ismin Haydar'dır ol ismin Ali
Hak Mürteza dedi sana yâ Veli
Cihanın âhiri hem de evveli
Velâyet mülküne Sultan olan Şah

Seyrangâhın olmuş arşın yücesi
Düldül ıssı Kanber'inin hocası
Server Muhammed'in mir'aç gecesi
Dördüncü felekte arslan olan Şah

Pir Sultan Abdal'ım meydanda merdim
Her kande baktımsa Ali'yi gördüm
Seherde tesbihim evrâd-ı virdim
Garip gönüllere mihman olan Şah

Bu şiirdeki birinci dörtlükte Hz. Musa'nın asasını ejderha kılan Hazret-i Ali'dir... İkinci dörtlükte sâir nereye baksa Hz. Ali'yi görmektedir. Tasavvuftaki vahdet-i vücuda göre her yerde ve her şeyde görülen Allah'tır. Allah her şeyde tecelli etmiştir. Pir Sultan Abdal, Allah'ın yerine 'Ali'yi koymaktadır. Yine aynı dörtlükte garip gönüllere misafir olan 'Allah'tır. Bu kullanışlarda aslında yine Hz. Ali 'tanrılaştırılmıyor' ancak Allah'ın her şeyde tecelli ettiği, buna göre Hz. Ali'de de tecelli ettiği, Hz. Ali'nin de 'fenafillah'a erdiği, yokluktan sıyrıldığı, ilahi unsurlardan ibaret kaldığı, her yerde görülenin Hz. Ali, dolayısıyla yine Allah olduğu anlatılıyor. Son mısra da aynı şekilde izah edilebilir. Her ikisi de vahdet-i vücut ve fenafillah ile ilgilidir. Ancak Pir Sultan Abdal'ın aşağıdaki şiirinde iyi niyetli yorumlara rağmen dine aykırılığın daha açık olduğunu görmekteyiz:

Gafil kaldır şu gönülden gümanı
Bu mülkün sahibi Ali değil mi
Yaratmıştır on sekiz âlemi
Rızıkların veren Ali değil mi

Gelin vazgeçelim biz bu gümandan
Vallahi çıkarız dinden imandan
Şefaat umarız On İki İmam'dan
Anların atası Ali değil mi

Yaratıldı Mülcem ol oldu düsman [Mülcemoglu ol düsman]
Kast etti Ali'ye oldu peşiman
Kangı kitapta var ol Ömer Osman
Kur'an'da okunan Ali değil mi

Binbir adı vardır bir adı Hızır
Her nerede çağırsan orada hazır
Ali'm padişahtır Muhammet vezir
O fermanı yazan Ali değil mi

Pir Sultan Abdal'ım ben bir fukara
Acep bulunur mu derdime çare
Günahkârım nasıl varam huzura
Divanda oturan Ali değil mi

Bunlardan birinci, ikinci, üçüncü ve beşinci dörtlük -benzerleri Yunus Emre'de de var olduğu gibi- 'Enel Hakk' anlayışıyla izah edilebilir. Burada Pir Sultan Abdal'ın kendisi değil, Yunus Emre'den farklı olarak Hz. Ali mülkün sahibidir. On sekiz bin âlemi yaratmıştır. Rızıkları vermektedir. Divan'da (Allah'ın makamı) oturan da odur. Bütün bunlar "Allah"ın sıfatlarıdır. Tasavvufi yorumla izah edilemediği taktirde Yunus Emre'nin söyledikleri de Pir Sultan Abdal'ın söyledikleri de İslam'a aykırıdır. Ancak bunun gibi kulla-

nışları gerek halk tasavvuf şiirinde, gerekse kitabi tasavvufta çok sık görürüz. Bu, vahdet-i vücutçuların hemen tamamı için geçerlidir. Ancak dördüncü dörtlükte olduğu gibi Hz. Ali'nin padişah olarak üst makama çıkarılmasının, Hz. Muhammed'in de onun vekili durumunda Hz. Ali'nin bir alt mevkisine yerleştirilmesinin tasavvufi yorumla da izahı mümkün değildir. Bu olsa olsa XIII., XIV., XV. yüzyıl Anadolu tasavvufunun gittikçe seviye kaybedip cahil kişiler elinde aldığı şekildir. Tasavvufa da ters bu gibi ifadelerin kullanılması, bu ve bunun gibi şiirlerin söylenmesi XVI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır denilebilir. Bu gibi şiirlerin kutuplaşmaların iyice arttığı, kitaptan, mektepten, medeniyetten mahrum kalındığı dönemlerde ortaya çıktığını düşünebiliriz. Böyle bir kullanış asılan Pir Sultan'da ise asla yoktur." (Haydar Deligöz, *Pir Sultan'ın Şiirlerinin Tahlili ve Dayandığı Temeller*).

PİR SULTAN ABDAL'DA HZ. ALİ'NİN VELAYETİ

Velayet, yakınlık kurma, dostluk, yaklaşma, yönetme, hükmetme ve bağ kurma gibi anlamlara gelir. Aynı kökten gelen "veli" tasavvufta Hakk'ın kulunu, kulun da Mevla'sını dost edinmesi, Allah ile kul arasında karşılıklı sevgi ve dostluk demektir. "Veli" de bu dostluğu elde eden, Allah ile böyle bir yakınlık kuran kimsedir.

İlyas Üzüm, Hz. Ali'ye "velayet" atfedilmesi hususunda Pir Sultan Abdal'ın tavrını ele alır:

"Anadolu Aleviliği'nin en belirleyici şairlerinden Pir Sultan Abdal da diğer Alevi ozanları gibi Ali'ye birtakım deyişlerinde velayet atfetmektedir. Bunların birinde Ali'yi 'velayet mülkünün sultanı olarak' vasıflandırır. Başka bir şiirinde Ali'yi 'veli' kelimesinin anlamlarından biri olan 'Allah dostu' ifadesiyle andığı gibi bir başka şiirinde 'Şahların şahısın Zât-ı Ali'sin' mısrasıyla Ali'nin 'şahların şahı' olduğunu ifade eder. Başka bir şiirinde "Mucizatı çok Hazreti Ali'nin / Kerameti vardır gerçek velinin" diyerek onun gerçek veli olduğunu belirtir." (İlyas Üzüm, "Şâh-ı Merdân Murtazâ Ali: Kültü-

rel Alevi Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2004).

Pir Sultan Abdal'da Muhammed-Ali özdeşliği sık tekrarlanan bir kavramdır. Pir Sultan Abdal'ın bir deyişinde şöyle der:

Seherin vaktinde cünbüşe geldim
Dağlar yâ Muhammed-Ali çağırır
Bülbülün sesinde sevişe geldim
Güller yâ Muhammed-Ali çağırır

Bir başka şiirinde:

Allah bir Muhammed Ali'dir Ali
Gel Muhammed-Ali katarına gel
İsmin bu cihanda doludur dolu
Gel Muhammed-Ali katarına gel

Bir başka şiirinde:

Hey erenler benim meyil verdiğim
Bir ismi Muhammed bir ismi Ali
Adına şanına kurban olduğum
Bir ismi Muhammed bir ismi Ali

***

Pir Sultan Abdal, Hz. Ali'yi birçok yönüyle vasfetmiştir. Doç. Dr. İlyas Üzüm şu tespitlerde bulunur:

"'Yezid'e batın kılıcını çalan, özünü Hakk'a bağlayan, kırklar meclisinde üzümü onlarla birlikte yiyen, kimsenin baş edemediği ejderhayı ikiye bölen, turnaya sesini verenin Ali olduğu' belirtilmiş, 'Güvercin donunda kayaya / Konan Murtazâ Ali'dir' ifadesiyle de onun güvercin görünümünde Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş-ı Veli olduğuna gönderme yapmıştır.

Diğer taraftan Pir Sultan Abdal, 'Biz müminiz mürşidimiz Ali'dir' mısrasında olduğu gibi, Ali'nin mürşit oluşuna dikkat çekmiş ayrıca Ali'yi 'hayali gönlünde yadigar kalan, darı yığını üstünde namaz kılan, tüm dillerde söylenen, kendi cenazesini kendi götüren kişi' olarak anmıştır. Şair bir diğer şiirinde, Ali'nin yedi kere dünyaya geldiğini şöyle aktarır:

Gel beri şu meydanı bilirsen
Yedi kere konup göçen Ali'dir
Şu meydandan eğer haber sorarsan
Hak ile batılı seçen Ali'dir

Pir Sultan Abdal, Ali'nin bu âleme birçok kez geldiğini ifade ettiği bir başka şiirinde, onun aynı zamanda Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa, Kızıl Deli Sultan olduğunu iddia eder. Şairin burada örnek olarak verilen deyişlerinden başka Ali'yi çeşitli faziletleriyle öven, ona karşı duyduğu takdir ve özlem duygularını dile getiren birçok şiiri bulunduğu belirtilmelidir." (İlyas Üzüm, "Şâh-ı Merdân Murtazâ Ali: Kültürel Alevi Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru")

PİR SULTAN ABDAL'DA PEYGAMBER ALGISI

Alevilik'te, Hz. Muhammed ile Hz. Ali isimleri beraber zikredilip farklı iki kişiliğe vurgu yapılan yerlerde Hz. Muhammed Rasulullah, Hz. Ali Veliyullah; Hz. Muhammed rehber, Hz. Ali mürşid vb. tarikat hayatı kalıplarında bazı kabullerle de ele alındığı görülür.

Mürşid-rehber denkleminde Hz. Muhammed mürşid, Hz. Ali rehber şekliyle de kullanılmaktadır. Bu kullanımda mürşid olan Hz. Muhammed, aklı; rehber olan Hz. Ali aşkı temsil etmektedir. (A. Yılmaz Soyyer, 19. Yüzyılda Bektaşilik, İzmir 2005).

Pir Sultan Abdal'da da bunun örneği vardır:

Yemen ellerinden beri gelirim
Turnalar Ali'mi görmediniz mi
Hava üzerinde sema ederken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Şah'ım Hayber kalesini yıkarken
Nice yezit halka olup bakarken
Muhammed Mustafa Hacc'a çıkarken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Kim gördü deryada balık izini
Eğildi Kanber'in öptü gözünü
Turnalardan işittim avazını
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Havanın yüzünde sema tutarken
Âb-ı kevser şarabından içerken
Muhammed gül ü reyhanın seçerken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Şeriat yolunu Muhammed açtı
Tarikat menzilini Ali seçti
Bu meydandan nice erenler geçti
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Pir Sultan'ım eydür konup göçelim
Gelin kevser şarabından içelim
Ali'nin uğruna serden geçelim
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

***

Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde, yukarıda da sır örneğini verdik, en çok vurgulanan hususlardan ilki, Hz. Muhammed'in son peygamber ve en son kitap Kur'an'ın kendisine indirildiği peygamber olduğudur:

Uyurken üstüme geldi erenler
Gafil aç gözünü uyan dediler
Serseri kalma bu cihan içinde
Yürü bir mürşide hey can dediler

Uyandım gafletten açtım gözümü
Erenler payine sürdüm yüzümü
Hak buyurdu ben söyledim sözümü
Bu Hakk'ın kelamı inan dediler

Gökten indi derler idi İsa'ya
Zebur'u Davud'a, Tevrat Musa'ya
Üçüncüde İncil indi İsa'ya
Dördüncü Resul'e Fürkan dediler

Kanber önü sıra bindi Düldül'e
Pirim Hacı Bektaş Kırklar'la bile
Ab-ı Zemzem ile cümlesin sile
Bir dolu sundular iç kan dediler

Dağların deminden çekilir erler
Ördeğin arzular cevlana göller

Deryalar geçilmez bulanık seller
Kalbi pak olana umman dediler

Kalbin pak olursa var Hakk'a hoş ol
Erenler önünde döş olma, düş ol
Dünyanın varından vazgeç derviş ol
Dünyada dervişe sultan dediler

Bu derd ü belayı çeken Eyyup'tur
Erenlerin sırrı hoş acayiptir
Her yerde sırrını açma, ayıptır
Gizli pinhanlara boyan dediler

Pir Sultan düşmüşüm er sevdasına
Âşıklar düşmesin el sevdasına
Bir nazar kılmışım kalbim pasına
Eğer âşık isen uryan dediler

***

Yine bir deyişinde Hz. Muhammed'in dünyaya gelişiyle bütün âlemin ve insanların kalbinin nur ile dolduğu söyler:

Muhammed dünyaya geldi
Kalbimiz nur ile doldu
İmam Cafer hocam oldu
Okurum Kur'an'dan beri

Pir Sultan, deyişlerde alemin Hz. Muhammed aşkına yaratıldığı; Hz. Muhammed'in "alemlere rahmet" ve "bütün dertlilere derman" olarak gönderildiği hususlarının da dile getirir:

***

Pir Sultan, Hz. Muhammed'i mahşerde kılavuz olarak gösterir:

Bir gül ile gülistanı seyrettim
Seher yelleriyle esen Ali'dir
Muhammed kılavuz Mahşer yerinde
İslamın sancağın çeken Ali'dir

Dayanı gör kardaş gönül gücüne
Azığın yok mudur ahret göçüne
On'ki İmam gibi Cennet içine
Ab-ı Kevser ile akan Ali'dir

Bindiler Düldül'e Şarka gittiler
Horasan şehrine akın ettiler
Müminlerin feryadına yettiler
Mervan'ı Yezit'i basan Ali'dir

Münkirin gıdası Hak'tan kesildi
Nesimî yüzüldü, Mansur asıldı
Dünya yetmiş kere doldu eksildi
Dolduran Ali'dir, dolan Ali'dir

Hakk'ın emri ile Cebrail indi
İndi de Ali'nin koluna kondu

Zülfikar kuşanıp Düldül'e bindi
Yezid'in neslini kıran Ali'dir

Kim dokudu bin çiçekli halıyı
Kim diriltti bin yıl yatan ölüyü
Kırklar meclisine gelen doluyu
Dolduran Muhammed, içen Ali'dir

Pir Sultan Abdal'ım ağladı güldü
Kâbe-i Şeriften bir nida geldi
Hakk'ın emri ile dört kitap indi
Okuyan Muhammed, yazan Ali'dir

***

Cennetin içinde bir ağaç vardır
Günde yedi kere yaşarır durur
Anda her bir dalı meyveler verir
Meyvesin yemedim seyir eyledim

Cennetin altında merev taşları
Sâfî yakuttandır köşe başları
Zülfünü azaltmış, sırma kaşları
Zülfünün telini seyir eylerim

Pir Sultan'ım Haydar, Kur'an'da budur
Oku Muhammed'i salavât getir
Firdevs-i 'alâ'yı gördüm çok şükür
Yolun erkânını seyir eyledim

PİR SULTAN ABDAL VE KUL HİMMET

Kul Himmet, Alevi geleneğinin önde gelen şairlerindendir. Kul Himmet ile Pir Sultan Abdal arasında daima bir bağ görülmüş, hatta Kul Himmet'in Pir Sultan'ın talebi olduğu ileri sürülmüştür.

Kul Himmet'in hayatıyla ilgili Cahit Öztelli ve İbrahim Aslanoğlu yayınlar yapmışlardır.

Şairin 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında Tokat'ın Almus ilçesinin Varzıl (Görümlü) köyünde dünyaya geldiği bilinmektedir.

Kul Himmet ile Pir Sultan ilişkisine dair edebiyatçılar arasında iki farklı görüş mevcuttur. Cahit Öztelli *"Bektaşi Gülleri- Bektaşî - Alevi Şiirleri Antolojisi"* eserinde, Kul Himmet'in, Pir Sultan Abdal'ın müridi olduğunu ileri sürer. Bu görüşünü Kul Himmet'in şu dörtlüğüne dayandırır:

Bir sözüm vardır tutana
Er odur Hakk'tan utana
Kul olmuşuz Pir Sultan'a
Eşiği de kıblegâhtır

İbrahim Aslanoğlu ise bu dörtlükte "Kul olmuşuz Pir Sultan'a / Eşiği de kıblegâhtır" dizelerinde bahsi geçen ve kendisine kul olunan "Pir Sultan"in yanlış anlaşıldığını iddia eder ve şöyle der:

"Şimdi biraz düşünelim: Kula kul olunur mu? Bu davranış dinsel inançlara ters düşmez mi? Bir an için olduğunu farz edelim, kıblegâh diye tamamlanan bu ulu kişi, kendisi gibi aşkın ve taşkın bir köy şairi değil, en aşağı ser-çeşme [Bir tarikatın ilk şeyhi] olması gerekir. Çünkü Kul Himmet'in şiirleri incelendiğinde görülecektir ki o sadece Hz. Ali başta olmak üzere On İki İmam ve Hacı Bektaş Veli'yi ulu tanır. Atalarının bağlı olduğu Hızır Abdal için dahi bu sıfatı kullanmaz. Öyleyse eşiği kıblegâh olan kişi ya Hz. Ali veya Hacı Bektaş Veli'dir. Bir başka olasılıkla Erdebil Tekkesi ve Şeyh Safiyüddin'i amaçlamış olabilir. Her üç halde de dizeyi 'Kul olmuşuz bir sultana' şeklinde okumak daha doğru olur."

Yine Cahit Öztelli'nin, "Kul Himmet, Pir Sultan'ın yardımcısıdır." görüşüne karşı İbrahim Aslanoğlu, *"Osmanlı tarihinde bir zorbanın yardımcısı olduğunu biliyoruz ama bir şairin yardımcısı olduğunu daha yeni işitiyoruz. Bildiğimize göre bir şairin ya ustası olur ya çırağı. Galiba Öztelli, Pir Sultan'a bir başkaldırı hazırlatıyor ki Kul Himmet ve Kul Hüseyin'i yardımcı seçmiş."* diye itirazını ortaya koyar.

Kul Himmet, bir başka şiirinde Pir Sultan'ın yolundan ayrılmamayı diler.

Kul Himmet daima eder niyazı
Pir Sultan yolundan ayırma bizi
Ol mahşer gününde isteriz sizi
Muhammed önünde car Hacı Bektaş

Bu dörtlükte açıkça görülüyor ki Kul Himmet'in seçtiği yol, Pir Sultan'ın gittiği yoldur.

Yine Kul Himmet, Pir Sultan'a niyaz kılıp der:

Niyaz kılın Pir Sultan'a, Pîrime
Her kul dayanır mı böyle zulüme
Zayıf Yusuf mehlem etsin yarama
Göremedim Pîrimi, dertliyim dertli

Araştırıcılar Muzaffar Çandır ve Selay Özcan, bu dörtlükte Kul Himmet'in, "Pir Sultan'a 'Pirim' biçiminde seslenişi bir bakıma bu ilişkiyi doğrulamaktadır. Pirini görememenin üzüntüsü o kadar açıktır ki bu durum sadece beğenilen bir şair ya da bu yoldaki kahramana duyulan bir özlem değildir." yorumunu yaparlar:

"Pir Sultan'ın birçok şiirine Kul Himmet tarafından nazire yazılmış olması da önemlidir. Bunun yanında birçok şiirinde ise gerek söyleyiş gerek konu gerekse uyak-redif ilişkisi bakımından açık bir etkileşim görülmektedir. Bu durumda âşıklık geleneklerinden biri olan, usta-çırak geleneği çerçevesinde bir eğilimin var olduğunu düşünmekteyiz. Kul Himmet'in de kendisinden sonraki şairler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, bir Pir Sultan Kolu'nun varlığından söz edebiliriz. Bu kolun önemli isimlerinden biri de bizce Kul Himmet'tir." (Muzaffer Çandır-Selay Özcan, "Alevi - Bektaşi Âşık Edebiyatı Geleneği ile Bu Gelenek İçinde Az Bilinen Şair Kul Himmet'in Hayatı ve Şiirleri Üzerine Bir Çalışma")

PİR SULTAN ABDAL: İNANÇ VE İSYANIN BAŞI

Alevilik üzerine araştırmalarıyla tanınan İrene Melikoff, Pir Sultan'ın "sosyal ve inanç isyanının başını çektiğine" vurgu yapar:

"Pir Sultan'ın asıl adı Haydar'dır. Sivas ili, Yıldızeli ilçesi, Çırçır nahiyesi, Banaz köyünde doğmuştur. Bir Bektaşi ocağının piriydi. Sosyal ve inanç isyanının başını çekmiştir. Bu olay, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) ve Şah Tahmasp (1524-1576) zamanında olmuştur. Şah Tahmasp, Şah İsmail'in oğluydu ve adı Pir Sultan'ın şiirlerinde geçmektedir.

Pir Sultan'ın müritleri arasında Hafik ilçesi, Sofular köyünden gelen Hızır isimli bir derviş vardı. Hızır, Pir Sultan'ın iznini alarak İstanbul'a gitmiş ve şansı açılmış, paşa ve beylerbeyi olmuş.

Efsaneye göre, Pir Sultan, Hızır'a: "Gidip okuyacaksın. Paşa, hatta vezir olacaksın. Fakat beni asmaya geleceksin!" diye söylemiş. Pir Sultan, Osmanlı'nın zulmüne karşı ayaklandığında, paşa olan Hızır, isyanı bastırmak görevine tayin olmuş. Pir Sultan, Hızır ta-

rafından tutuklanıp Sivas Toprak Kalesi'ne konmuş ve idama mahkum edilmiştir.

Tekrar efsaneye göre, Hızır Paşa, Pir Sultan'ın hayatını kurtarmak için ondan "Şah" kelimesini kullanmadan üç nefes istemiştir. Pir Sultan sazını alıp şahı öven üç nefes söyledi. Fakat bu övgü İran şahını değil, Şah-ı Merdan'ı, yani Ali'yi anlatıyordu. Pir Sultan asıldı ve Hızır Paşa'nın adı lanetle anıldı.

Tarihte, Hızır ismini taşıyan birkaç devlet adamı oldu. Ama büyük bir olasılıkla Pir Sultan'ı asan Hızır Paşa, 1551/2 ve 1567 yılları arasında paşalık yapmış veya 1560-1567 yılları arasında beylerbeyi ve Bağdat valisi olan Hızır Paşa olabilir. Bahsedilen olaylar Pir Sultan'ın isyanı, yakalanması ve idamı süresinde, Hızır Paşa'nın Bağdat yolunda iken Sivas'tan geçtiği zaman olabilir.

Ali'yi öven ve Pir Sultan'ın idamına yol açan nefesler her zaman söylenegelmiştir. İlk önce Pir Sultan şu nefesi söylemiştir:

Hızır Paşa bizi berdar etmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Siyaset günleri gelip yetmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Sonra, mahkeme tutanaklarını yazan katibe seslenip:

Kul olayım kalem tutan eline
Katip ahvalimi Şah'a böyle yaz
Allahı seversen katip böyle yaz
Dün ü gün ol Şah'a eylerim niyaz

Umarım yıkılsın şu kanlı Sivas
Katip ahvalimi Şah'a böyle yaz…

Pir Sultan, üçüncü bir deyişle sözlerini bitirmiş:

Karşıda görünen ne güzel yayla
Nir dem süremedim giderim böyle
Ela gözlü pirim sen himmet eyle
Ben de bu yayladan Şah'a gideriz

Pir Sultan Abdal'ım dünya durulmaz
Gitti giden ömür geri dönülmez
Gözlerim de Şah yolundan ayrılmaz
Ben de bu yayladan Şah'a giderim…

Pir Sultan Abdal efsaneleştirilmiş, ayaklanması ve idam edilişi toplumsal koşullara göre güncelleştirilmektedir.

Halk kahramanı oldu ve isyanı halk haklarını savunmak için ve baskıya karşı mücadeleler hareketi olarak görülüyor.

Edebiyat bakımında Pir Sultan Abdal'ın şiirleri eşsizdir. Manzaraların tasviri ve doğa güzelliğini onun gibi kimse ifade edemez. Dili ve yazış tarzı yeganedir ve kimse ile mukayese edilemez.

Aynı zamanda şiirlerinin derinliği eşsizdir. Mistik düşüncelerini ifade etmek için şair, doğa dünyasından gelen sembolik imgeleri kullanıyor.

Uyur idik uyardılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürüye saydılar bizi

Halımızı hal eyledik
Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekten bal eyledik
Arıya saydılar bizi

Aşk defterine yazıldık
Pir divanına yazıldık
Üzüm olduk şerbet ezildik
Doluya saydılar bizi

Pir Sultan'ım Haydar şunda
Çok keramet var insanda
O cihanda bu cihanda
Ali'ye saydılar bizi

Kerbela trajedisi Alevi-Bektaşilerin hatırasında devamlı olarak canlı yaşıyor. Ayn-i Cem'de anılır. Bu sembol aynı zamanda geniş halk kitleleri nezdinde canlılığını korumaktadır. Hüseyin'in dramı olaylara göre güncelleştirilmektedir.

Kerbela her zaman haksızlığın ve Alevilere karşı yapılan baskıların sembolü oldu. Hüseyin haksızlıkla öldürülen bir şehidin / şehitliğin sembolüdür… (İrene Melikoff, "Pir Sultan Abdal Üzerine", *Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal*, 1998).

ŞİİRLERİ

Bu yıl bu dağların karı erimez
Eser bâd-ı sabâ yel bozuk bozuk
Türkmen kalkıp yaylasına yürümez
Yıkılmış aşiret il bozuk bozuk

Kızılırmak gibi çağladım aktım
El vurdum göğsümün bendini yıktım
Gül yüzlü cerenin bağına çıktım
Girdim bahçesine gül bozuk bozuk

Elim tutmaz güllerini dermeye
Dilim tutmaz hasta hâlin sormaya
Dört cevabin mânasını vermeye
Sazım düzen tutmaz tel bozuk bozuk

Pir Sultan'ım yaratıldım kul diye
Zalim paşa elinden mi öl diye
Dostum beni ısmarlamış gel diye
Gideceğim amma yol bozuk bozuk

***

Kul olayım kalem tutan ellere
Kâtip arzuhalim yaz yare böyle
Şekerler ezeyim şirin dillere
Kâtip arzuhalim yaz yare böyle

Sivas ellerinde sazım çalınır
Çamlı beller bölük bölük bölünür
Yardan ayrılmışam bağrım delinir
Kâtip arzuhalim yaz yare böyle

Pir Sultan Abdal'ım ey Hızır Paşa
Gör ki neler gelir sağ olan başa
Beni hasret koydun kavim kardaşa
Kâtip arzuhalim yaz yare böyle

***

Gurbet elde bir hal geldi başıma
Ağlama gözlerim mevlâ kerimdir
Derman arar iken derde düş oldum
Ağlama gözlerim mevlâ kerimdir

Hüma kuşu suya düştü ölmedi
Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı
Dedim yâre gidem nasip olmadı
Ağlama gözlerim mevlâ kerimdir

Kâğıda yazarlar ufak yazılar
Anasız olur mu körpe kuzular
Yürek yaralıdır, ciğer sızılar
Ağlama gözlerim mevlâ kerimdir

Pir Sultan Abdal'ım böyle buyurdu
Ayrılık donları biçti giydirdi
Ben ayrılmaz idim felek ayırdı
Ağlama gözlerim mevlâ kerimdir

***

Üfürdüm çerağı yandıramadım
Gönlümü yüksekten indiremedim
Aç doyurup, susuz kandıramadım
Ben nice varayım Hak divanına

Ulu yol üstünde köprü çatmadım
Hatırlar hoş edip gönül yapmadım
Hakk'ın emrettiği yola gitmedim
Ben nice varayım Hak divanına

Yeşil pınarlarda parlayıp akar
Asilzade olan aslına çeker
Pervaneler aşkın oduna yanar
Ben nice varayım Hak divanına

Ben yükümü tuttum kaba söz ile
Günahlar kazandım ela göz ile
Ya nasıl çıkayım kara yüz ile
Ben nice varayım Hak divanına

Pir Sultan'ım eyder: Kılarım ben zar
Yüküm la'l ü gevher Şah damgası var
Eğer aşık isen gel yaramı sar
Ben nice varayım Hak divanına

***

Üç gözlü pınarın gözün ararsan
Onu bilen bu cihanı fark eder
Deryadaki kuşun izin ararsan
Onu bilen bu cihanı fark eder

Dört kitabın her ismini yazmalı
Seyyah olup şu alemi gezmeli
Bir kuş gördüm ayakları çizmeli
Onu bilen bu cihanı fark eder

Bir kuş gördüm ayağında nalı var
Kendisi bir amma iki dili var
Padişahtır ülkesi var ili var
Onu bilen bu cihanı fark eder

Bir hastacık gördüm sormadım halin
Başı kabak olmuş ayağı yalın
İk'oğlan getirmiş bir erkek gelin
Onu bilen bu cihanı fark eder

Pir Sultan Abdal'ım, ey Şah-ı Merdan
Şefaat umarım Gani'den pirden
Derviş Muhammed'in hatemi nurdan
Onu bilen bu cihanı fark eder

***

Benden selam söylen sofu canlara
Vücudun şehrini yuyanlar gelsin
Yedi kat göklerin yedi kat yerin
Kudret binasını kuranlar gelsin

Pirimi sorarsan Ali'dir Ali
Altından çakılmış Düldül'ün nalı
Kim sürdü kuyuda kırk arşın yolu
O yolun süreğin sürenler gelsin

Sofuluk dediğin bir kolay iştir
Pirimin gördüğü mübarek düştür
Eti yok, kanı yok bir uçar kuştur
O kuşun dilini bilenler gelsin

Sofuluk eyleyen arıtır özün
Kimse yok anlaya şu benim sözüm
Demirin yüzünde karınca izin
Karanlık gecede bulanlar gelsin

Pir Sultan Abdal'ım, özüm didarda
Saklayalım Hak katında nazarda
Çıkmadık can, kazılmadık mezarda
O canın namazın kılanlar gelsin

***

Ben dervişim dersin dava kılarsın
Hakk'ı zikretmeye dilin var mıdır
Kendini gör elde sen ne ararsın
Hâlâ hâl etmeğe hâlin var mıdır

Dertli olmayanlar derde yanar mı
Sâdık derviş ikrârından döner mi
Dertsiz bülbül gül dalına konar mı
Ben bülbülüm dersin, gülün var mıdır

Bir gün balık gibi ağa sararlar
Mürşitten rehberden haber sorarlar
Tütsü yakıp köşe köşe ararlar
Ben arıyım dersin, balın var mıdır

Mürşit huzurunda dâra durmağa
Dâra durup Hakk'a boyun vermeğe
Muhabbetten geçip hırka giymeğe
Çar pâreden derviş şalın var mıdır

Pir Sultan'ım senin derdin deşilmez
Derdi olmayanlar derde düş olmaz
Mürşitsiz rehbersiz yollar açılmaz
Mürşit eteğinde elin var mıdır

***

Şu kanlı zâlimin ettiği işler
Garip bülbül gibi zâreler beni
Yağmur gibi yağar başıma taşlar
Dostun bir fiskesi pareler beni

Dar günümde dost düşmanım bell'oldu
On derdim var ise şimdi ell'oldu
Ecel fermanı boynuma takıldı
Gerek asa gerek vuralar beni

Pir Sultan Abdal'ım can göğe ağmaz
Hak'tan emrolmazsa irahmet yağmaz
Şu ellerin taşı hiç bana değmez
İlle dostun gülü yaralar beni

***

Sinem üstü ateş oldu od oldu
Yakar muhannetin acı sözleri
Hızır Paşa'nın ettiği derd oldu
Çıkar muhannetin acı sözleri

Seni şekva edem Urum Beyine
Bakmıyon mu şu sinemin dağına
Hançer oldu yüreğimin bağına
Kakar mahannetin acı sözleri

Engel geldi aramızda dolaşır
Yusam çıkmaz kara olmuş bulaşır
Top top olmuş mah yüzünde dolaşır
Takar muhannetin acı sözleri

Muhannet elinden halim pek şaşkın
Deli gönül gâh bulanık gâh taşkın
Gönlümün sarayın kalbimin köşkün
Yıkar muhannetin acı sözleri

Pir Sultan Abdal'ım, vadem yeterse
Şah'ım gelir salacamdan tutarsa
Karış karış üstümde ot biterse
Çıkar muhannetin acı sözleri

***

Sultan suyu gibi çağlayıp akma
Durulur gam yeme divane gönül
Dam başında duman, dağ başında kış
Görülür gam yeme divane gönül

Bizden selam söylen dosta gidene
Yuf yalancıya da, lanet nadana
Bunca düşman ardımızdan yetene
Yorulur gam yeme divane gönül

Şah-ı Merdan önümüzde kılavuz
Yıkılır mı Hakk'ın yaptığı havuz
Üç günlük dünyada, bir yahşi yavuz
Dirilir gam yeme divane gönül

Pir Sultan Abdal'ım, sırdan sırada
Bu iş böyle oldu, kalsın burada
Cümlemizin yeltendiği murada
Erilir gam yeme divane gönül

***

Sultan Ali'm bir iş geldi başıma
Yana yana ağlanacak iş oldu
Malûm olsun yârenime, eşime
Ferman geldi serim yere düş oldu

Yetiş imdadıma Celli Celal'im
Hünkar Hacı Bektaş Şah Sultan Balım
Efendime malum benim de halim
Benim derdim cümle derde baş oldu

Derviş olan şükür edip oturdu
Herkes kendi kısmetini götürdü
Namerdin lokmasın cömert yetirdi
Münkirin torbası şükür boş oldu

Pir Sultan kâildir Hak'tan gelene
Şükür olsun damenimi salana
Akrancığın kendisinden bulana
Derdim deva buldu, gönlüm hoş oldu

***

Sordum sarı çiğdeme
Sen nerede kışlarsın
Ne sorarsın hey derviş
Yer altında kışlarım

Sordum sarı çiğdeme
Yer altında ne yersin
Ne sorarsın hey derviş
Kudret lokması yerim

Sordum sarı çiğdeme
Senin benzin ne sarı
Ne sorarsın hey derviş
Hak korkusun çekerim

Sordum sarı çiğdeme
Anan baban var mıdır
Ne sorarsın hey derviş
Anam yer babam yağmur

Sordum sarı çiğdeme
Asacığı elinde
Hak kelamı dilinde
Çiğdemde dervişlik var

Pir Sultan'ım erlerle
Yüzü dolu nurlarla
Ak sakallı pirlerle
Çiğdemde dervişlik var

***

Sofu mezhebimi neden sorarsın
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz
Gözlüye gizli olmaz ne ararsın
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Eğnimize biz kırmızı giyeriz
Halimizce biz de mana duyarız
İmam Cafer mezhebine uyarız
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Her kulun çırağın yaksa Hak yakar
Mümin olanları katara çeker
Aslımız On iki İmama çıkar
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Muhammed Ali'dir Kırklar'ın başı
Anı sevmeyenin nic'olur işi
Yezit'e lanetle atalım taşı
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Biz tüccar değiliz, alıp satmayız
Erenler malına hile katmayız
Gönlümüz geniştir, biz kin tutmayız
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

İlkbaharda açılmıştır gülümüz
Hakk'ın dergahına gider yolumuz
On iki İmamı okur dilimiz
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Pir Sultan'ım söyler ganidir gani
Evveli Muhammed, ahiri Ali
Anlardan öğrendik erkanı, yolu
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

***

Seyredelim Horasan'ın ilini
Gördüm iki turna güzel turnalar
Tavaf ettim imamların yerini
Gördüm iki turna güzel turnalar

Muhammet bizimdir, Ali bizimdir
Erkanı bizimdir, yolu bizimdir
Değmesin yad avcı teli bizimdir
Gördüm iki turna güzel turnalar

Muhammet Ali'den parıldar damlar
Elinde doğar ol şems ile kamer
Yaylağı Yıldız'dır, gözleği Kemer
Gördüm iki turna güzel turnalar

Şu gelen avcıdan hazerim deyu
Ezelki ikrarı bozarım deyu
Çığrışır Tebriz'de öterim deyu
Gördüm iki turna güzel turnalar

Pir Sultan Abdal'ım kendi halinde
Kalmadılar evliyanın yolunda
Kalkıştı da gitti Ali gölünde
Gördüm iki turna güzel turnalar

***

Seyran edip şu alemde gezerken
Ah bana bir kanlı zalimden oldu
Yine dilim ile düştüm belaya
Sabır edemeyip dilimden oldu

Dedem bahçesinin meyvesin dermiş
Rehbere mürşide kalesin vermiş
Arıya bal vermiş belasın vermiş
Arı ağlar bana balımdan oldu

Alabilsem şu Yezit'ten ahdımı
Koç yiğit ellere vermez bahtını
Yaz gününün boz bulanık vaktını
Ördek ağlar bana gölümden oldu

Hep güzeller kaşı yayını yazmış
Kişi sevdiğinden yârinden azmış
Kılcı var diye yol sözü kesmiş
Yolsuz ağlar bana yolumdan oldu

Pir Sultan'ım eydür: Bu işi n'ider
Kişi ne ederse kendine eder
Çağrışıp bağrışıp turnalar gider
Turna ağlar bana telimden oldu

***

Serseri girme meydana
Aşık senden hal isterler
Kallaşlıkla urma demi
Tastik ehli kal isterler

Uyan bu gaflet habından
İsbat isterler batından
Her aşıkın sohbetinden
Erkan ile yol isterler

Erenler oynar utulmaz
Bu yola hile katılmaz
Bunda har mihre satılmaz
Ya gevher, ya la'l isterler

Bir kılı kırk pay ederler
Birin yol tutup giderler
Dile n'itibar edenler
Hal içinde hal üsterler

Pir Sultan Abdal n'eylersin
Müşkül halledip söylersin
Arısın çiçek yaylarsın
Yarın senden bal isterler

***

Beni görüp yönün öte döndürme
Yine gitmez meylim sendedir sende
Yıkıp hilâl kaşlarını yere indirme
Günah sende değil bendedir bende

Şeker vardır dudağında dilinde
Arzumanım kaldı gonca gülünde
Sen bir padişâhsın hükmün elinde
Senin ile dâvam sendedir sende

Sensiz çıkıp yaylaları yaylamam
Engeller içinde sırrın söylemem
Çok günah işledim inkâr eylemem
İk'ellerim kızıl kandadır kanda

Nice beyler ile gezdim yoruldum
Kan bulanık aktım duruldum
Sencileyin çok güzele sarıldım
Dahi sevgin candadır canda

Pir Sultan Abdal'ım böyle deyiptir
Âşıklar güzeli sevegeliptir
Bir güzel sevmeyle kanlı m'oluptur
Kellem terkidedir yandadır yanda

***

Seher vakti kalkan kervan
İniler de zarilenir
Bir güzele düşen gönül
Çiçeklenir, korulanır

Bahçenizde güller biter
Dalında bülbüller öter
Engel gelir bir kal katar
Olan işler gerilenir

Bülbül geldi kondu dala
Bülbülden hata yok güle
Engel bir taş atar göle
Yüzen ördek yaralanır

Pir Sultan Abdal göçelim
Pir elinden bade içelim
İnkar olandan kaçalım
İnkar bir gün parelenir

***

Sefasına cefasına dayandım
Bu cefaya dayanmayan gelmesin
Rengine hem boyasına boyandım
Bu boyaya boyanmayan gelmesin

Rengine boyandım, meyinden içtim
Nice canlar ile didar görüştüm
Muhabbet eyleyip candan seviştim
Muhabbeti küfür sayan gelmesin

Muhabbet eyleyip yokla pirini
Yusun senin namus ile arını
Var bir gerçek ile kıl pazarını
Kıldığın pazardan ziyan gelmesin

Kırklar bu meydanda gezer dediler
Evliyayı yola dizer dediler
Destini destinden üzer dediler
Nefsaniyetine uyan gelmesin

Pir Sultan'ım eydür: Dünya fanidir
Kırkların sohbeti aşk mekânıdır
Kusura kalmayan kerem kanıdır
Gönülde karası olan gelmesin

***

Sabır kıla kıla canıma yetti
Hasmını ararsan bundadır âşık
Kamil oldum deyü dava edersin
Hamakat nişanı kimdedir âşık

Ehl-i dil olmadan söyleme hemen,
Senin mücadelen benimle neden?
Muhammet Mustafa göçtü dünyadan,
Muhammed'in nuru kimdedir âşık

Ben de bilemedim nasıl sevdadır
Heman çekticeğim kuru kavgadır
Nebi Medine'de, Musa Tur'dadır
Muhammed'in nuru kimdedir âaşık

Gözle erkanını, dönme yolundan
Dererler de goncasını gülünden
Pir Sultan'ım hü der almam elinden
Senin sende benim bendedir âşık.

***

Sabahtan uğradım dedem göçüne
Dedem beni talip alsan olmaz mı
İbrişim uydurmuş siyah saçına
Dedem beni talip alsan olmaz mı

Var git yezit var git, takılma bize
Bizden binbir lanet okunur size
Sen aşık olmuşsun geline kıza
Var git yezit var git talip olmazsın

Dedem bu sözlerin her demler olsun
Önümüzde dönen boz atlar olsun
Gelin kız seversem gözüm kör olsun
Dedem beni talip etsen olmaz mı

Bir söz söyleyim de sen olma hatır
Edebi havayı bilemez katır
Sof'oğluyum dersem git bacın getir
Var git yezit var git talip olmazsın

Pir Sultan Abdal'ım, bu sırra erdik
Özümüz sözümüz bu yola verdik
Yezit sofu olmaz biz sizde gördük
Gel git sofu kardaş yolu bilmezsin

***

Sabahtan dergaha vardım
Dedem uzanmış yatıyor
İzzet ile selam verdim
Günbegün derdim artıyor

Dedem kalkmış yatağından
Gül ister hüsnün bağından
Münkir münafık şerrinden
Müminleri Hak koruyor

Mümin olan yola yarar
Münafık dergahta n'arar
Kem söz sahibine zarar
Muhabbetten bal akıyor

Muhabbet nedir Muhammet
Müminin arzusu Cennet
Yola giren cana minnet
Bir has gül olmuş kokuyor

Pir Sultan'ım, vardır nice
Kabr evine o girince
Hak divanına durunca
Günahlarından korkuyor

***

Sabahtan cemalin seyran eyledim
Gönüller perişan elinden güzel
Nice bir gezeyim gurbet elleri
Hiç mi bilir yoktur halımdan güzel

Sen seher yelisin gider gelmezsin
Gelirsen de güzel bakî kalmazsın
Seni uçuranlar murat almasın
Seni kim uçurdu yuvandan güzel

Tığ-i gamzelerin misk ü bu kokar
Yar ala gözlerin hışm ile bakar
Cemalin görenler cennete gider
Sandım güneş doğmuş yüzünden dilber

Kemhalar giyinip zünnar bağlanır
Eser bad-ı saba zülfün ırganır
Sen giden de deli gönül eğlenir
Bergüzar ver zülfün telinden dilber

Pir Sultan Abdal'ım, cemalin güzel
Aradım bulmadım derdimi yazar
Şimdi benim dostum cennette gezer
Kalma benim için yolundan güzel

***

Sabahtan cemalin seyran eyledim
Eyledin gönlümü perişan dilber
Hayli demdir gezdim gurbeti elleri
Kimseler halimden sormadı dilber

Sensiz garip gönlüm karar eylemez
Eser bad-ı sabah zülfün ırganmaz
Sen gidersen dertli gönlüm eğlenmez
Dedim ver belgüzar telinden dilber

Gamzeyi zülfün mis gibi kokar
Yarelerim göz göz hışmınan bakar
Cemalin görenler cenneti neyler
Sandım güneş doğmuş yüzünden dilber

Sen irfan kuşusun gider gelmezsin
Gelir biz de baki mihman kalmazsın
Seni uçuranlar murat almasın
Kim uçurdu seni yuvandan dilber

Abdal Pir Sultan'ım cemalin güzel
Katipler oturmuş vasfını yazar
Naibler saf olmuş yolunu gözler
Benim için kalma yolundan dilber

***

Pir Sultan'ım şu dünyaya
Dolu geldim, dolu benim
Bilmeyeneler bilsin beni
Ben Ali'yim, Ali benim

Coşma deli gönlüm coşma
Coşup da kazandan taşma
Üçyüz altmış tane çeşme
Serçeşme'nin gönlü benim

Çarşılarda dolanırım
Ben Hakk'ım, Hak'tan gelirim
On'ki imam hak bilirim
Bildikleri veli benim

Kılıcın kırk arşın uzar
Münkirin kökünü kazar
Çarşı pazarlarda gezer
Dedikleri deli benim

Pir Sultan kapında kuldur
Bunu bilmek müşkül haldir
Ali'nin ihsanı boldur
Şah'ı Merdan kulu benim

***

Pirim bana ismini bağışladı
Deftere yazıldım bir dün içinde
On iki kapılı şehre uğradım
Yedi derya geçtim bir gün içinde

Bir saatte yedi iklim dolandım
Saat geçti, karar kıldım uyandım
Hikmeti görünce yine bulandım
Biraz çalkalandım cihan içinde

O ruh girdi bana Haydar dost dedi
Yaradandan nasibini istedi
Sabahın seheri gel gel eyledi
Ay olup oturdum bir can içinde

Alnıma yazıldı ak ile kara
El defterin ko, sen defterin ara
Kudret ıssı hikmetini göstere
Bugün mihman düştük bir can içinde

Pir Sultan'ım eydür: Menzil ıraktır
Gülüp oynamanın sonu fıraktır
Şimdi geldik amma gitsek gerektir
Şimdi geziniriz canan içinde

***

Sabah seherinde niyaz ederken
Pirim Hacı Bektaş Veli'yi gördüm
Sundu ab-ı kevser mest olmuşum ben
Kanber'in elinde doluyu gördüm

Balıklar oynaşır Baki gölünde
Kumrular söyleşir umran dibinde
Bağlar meyve vermiş baba yolunda
Gülü var dikensiz gülünü gördüm

Pir Sultan'ım eyder: Elinde harfi
Okur Hak kitabı, bilir Aref'i
Ben vech-i ademde buldum Mushaf'ı
Yetmiş iki millet dilini gördüm

***

Musahipten özün seçen musahip
On'ki İmam dergahına varamaz
Musahip sırrını açan musahip
On'ki İmam dergahına varamaz

Musahip musahibin sırrın açar
Evliyalar anın hışmından kaçar
Dünyadan ahrete imansız göçer
On'ki İmam dergahına varamaz

Musahip var musahibin varisi
İkisi de bir elmanın yarısı
Özü çürük kallaş olsa birisi
On'ki İmam dergahına varamaz

Musahip musahibe bulsa bahane
Anı da sürerler bir ulu hana
Ahırı cehennem oduna yana
On'ki İmam dergahına varamaz

Musahip muhasibe etse bir güman
Anda ne din kalır, ne de bir iman
Şefaatçi olmaz On İki İmam
On'ki İmam dergahına varamaz

Pir Sultan'ım bed huylardan bezili
Yerden gökten umutçuğu üzülü
Musahip musahiple gezse küsülü
On'ki İmam dergahına varamaz

***

Sabah olur koyun kuşluğa gelir
Her koyun arar da kuzusun bulur
Ağca koyun meler arada kalır
Gel koyun meleme, vazgel kuzundan

Benim kuzum kuzuların beyidir
Ağca koyun yüreğimin yağıdır
Onun gideceği Yıldız Dağı'dır
Gel koyun meleme, vazgel kuzundan

Koyun meler, kuzusunun adı yok
Sıra sıra küleklerin südü yok
Kuzusuz yaylanın hiçbir tadı yok
Gel koyun meleme, vazgel kuzundan

Koyunun başına bodcak takayım
Yönüm dönüp o koyuna bakayım
Kuzun nerde ise kuzun bulayım
Gel koyun meleme, vazgel kuzundan

Koyun sen şurada kuzlamadın mı
Sağını solunu gözlemedin mi
Aç kurt gelir diye gizlemedin mi
Gel koyun meleme, vazgel kuzundan

Dereye aşağı gider kurt izi
Kurt ağzında gördüm bir körpe kuzu
Seversen Mevla'yı ağlatma bizi
Gel koyun meleme, vazgel kuzundan

Seni yayan çoban bir delikanlı
İbrişim bıyıklı, hem ince belli
Sağında solunda püskülü belli
Gel koyun meleme, vazgel kuzundan

Seni yayan çoban yetip gitmesin
Bahçesinde lale sünbül bitmesin
Seni incitenler Hakk'a yetmesin
Gel koyun meleme, vazgel kuzundan

Pir Sultan Abdal'ım, bu kuzu n'oldu
Koyunun feryadı ciğerim deldi
Yoksa bir aç kurt mu kuzunu aldı
Gel koyun meleme, vazgel kuzundan

***

Sabah olur cümle âlem uyanır
Yollar çoğul çoğul eyler sabahtan
Şu çifte kantara neler dayanır
Boz deve yuları teller sabahtan

Bülbülü gülden ayıran muzular
Anasız mı olur körpe kuzular
Peteğin içinde arı vızılar
Alınır oğuldan ballar sabahtan

Aşk ataşı onun oluptur meze
Can dayanmaz bu ataşa bu köze
Bu garip bülbüle ne cefa ceza
Görmeden açılır güller sabahtan

Dudular kumrular peşkeş çekildi
Hayvalar turunçlar çitil dikildi
Ağcabük'e gövel turnam döküldü
Deryalar seslenir göller sabahtan

Balı kudrettendir, aslı sinektir
Çıkar çıkmaz yollarımız dikektir
Al kırmızı giymiş, pembe yanaktır
Kullar temennaha iner sabahtan

Pir Sultan Abdal'ım, seçiktir deyü
Hulle donlarımız biçiktir deyü
Hacet kapıları açıktır deyü
Kullar temennaha iner sabahtan

***

Önüme bir çığır geldi
Bir ucu var şar içinde
Attarı bir dükkan açmış
Her ne dersen var içinde

Gir dükkana pazar eyle
Hışmın yenip hazer eyle
Aya güne nazar eyle
Ay balkıyor nur içinde

Ay Ali'dir, gün Muhammet
Okunur doksan bin ayet
Balıklar da suya hasret
Çarh dönerler göl içinde

Göl içinde çarha döner
Susuzluktan bağrı yanar
Müminler secdeye iner
Seyir var seyir içinde

Kudretten verildi balı
Bahanesi oldu arı
Dinle imdi ah ü zarı
Arı inler bal içinde

Pir Sultan'ım, ey gaziler
Alnımızda ak yazılar
Önce talip pir arzular
Bülbül öter gül içinde

***

Ol benim şahımı
Görmeye kim gelir
Zevk ile sefasın
Sürmeye kim gelir

Asası elinde
Kemeri belinde
Pirimin yolunda
Ölmeye kim gelir

Şehidin kanını
Yumazlar tenini
Hak için canını
Vermeye kim gelir

İncidir dişleri
Kalemdir kaşları
Can için başları
Vermeye kim gelir

Şahımın özünü
Severim sözünü
Gün gibi yüzünü
Görmeye kim gelir

Pir Sultan illeri
Uzaktır yolları
Bahçede gülleri
Dermeye kim gelir

***

Muhammet neslinden şunda kim kaldı
Var mı Hacı Bektaş Veli'den gayrı
Onulmaz yaraya merhem kim sardı
Var mı Hacı Bektaş Veli'den gayrı

Muhammet Mirac'da davet gününde
Arslan hamle kıldı rahı önünde
Kim idi görünen arslan donunda
Var mı Hacı Bektaş Veli'den gayrı

Muhammet Mirac'tan indiği demdir
Kırkların sürdüğü sema'da cemdir
Zühre yıldızını doğuran kimdir
Var mı Hacı Bektaş Veli'den gayrı

Sarı İsmail hü der muhib yolu
Kimdir yeşil benli gösteren eli
Zahirde batında Şah Merdan Ali
Var mı Hacı Bektaş Veli'den gayrı

Size niyaz eder Güruh-i Naci,
Arkasında hırka, başında tacı.
Onulmaz yaranın merhem ilacı,
Var mı Hacı Bektaş Veli'den gayrı

On'ki kurban olur keramet kazan
Kim idi ol divin bendini çözen
Özenirsen sen bir mürşide özen
Var mı Hacı Bektaş Veli'den gayrı

Pir Sultan'ım hu der, ya sen ne dersin
Bilinmez sözleri söyler gidersin
Dersin ahmak, sen de dalgın gezersin
Var mı Hacı Bektaş Veli'den gayrı

***

Muhammed Ali'nin eli değil mi
Hak bilip tuttuğum el bana yeter
Bu yolun sahibi Ali değil mi
Ali'nin kurduğu yol bana yeter

Hep kardaşlar muratların alırsa
Her biri cihanın kutbu olursa
Mürşidin elinden her ne gelirse
Sunduğu zerh ise bal bana yeter

İki yüzlü, iki dilli olanlar
İki pirli, iki yollu olanlar
Anlar dahi kelptir lanet alanlar
Pire doğru gelen kul bana yeter

Mürşid-i kamilden terbiye alan
Üstadın hasılı gönülde olan
İcazet verilip ezeli gelen
Beyden gelen beydir bil bana yeter

Kamile varmadan kamil olunmaz
Her mürşit olanda kemal bulunmaz
Nefsin bilmeyince Halık bilinmez
Okuduğun cim'se dal bana yeter

Yeter bana ol pirimin kemali
Celali içinde vardır cemali
N'eylerim âlemi, n'eylerim malı
Mürşidimden olan hal bana yeter

Pir Sultan damenin tuttunsa erin
Hakk'ın rızasıdır rızası pirin
Mürşidin gönlünde var ise yerin
Beytullah değil mi, ol bana yeter

***

KAYNAKLAR

ALTUN, Erman, "Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri", turkoloji.cu.edu.tr, 2007.

ARTUN, Erman, *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı, Alevi-Bektâşî Edebiyatına Genel Bir Bakış*, İstanbul 2006.

ASLANOĞLU, İbrahim, *Kul Himmet*, İstanbul 1997.

ASLANOĞLU, İbrahim, *Pîr Sultan Abdallar*, İstanbul 1984.

AVCI, Ali Haydar, *Bize de Banaz'da Pir Sultan Derler*, İstanbul 2004.

AVCI, Ali Haydar, *Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal*, İstanbul 2006.

BALEVİ, Ali, *Pir Sultan Abdal, Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 1957.

BALIM, Ali, Pir *Sultan Abdal Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 1957.

BEZİRCİ, Asım, *Pir Sultan Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Etkisi, Sözlük, Kaynakça ve Bütün Şiirleri*, 4. bs., 1995.

BİRDOĞAN, Nejat, *Anadolu'nun Gizli Kültürü*, İstanbul 1994.

BORATAV, Pertev Naili - GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Pir Sultan Abdal*, Ankara 1943.

BOZKURT, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, İstanbul 1993.

CEVDAT KUDRET, *Pir Sultan Abdal*, İstanbul 1965.

ÇANDIR, Muzaffer - ÖZCAN, Selay, "Alevi - Bektaşi Âşık Edebiyatı Geleneği İle Bu Gelenek İçinde Az Bilinen Şair Kul Himmet'in Hayatı Ve Şiirleri Üzerine Bir Çalışma", *Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 11, S. 1, Nisan 2013.

DELİGÖZ, Haydar, *Pir Sultan'ın Şiirlerinin Tahlili ve Dayandığı Temeller*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2007.

EYUBOĞLU, Sabahattin, *Pir Sultan Abdal*, İstanbul 1977.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, 1991, Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Konya 1991.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Pir Sultan Abdal-Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1953.

GÜNAYDIN, Ayşegül Utku, "Pir Sultan Abdal Şiirlerinde Anlatıcının Konumu", *Millî Folklor*, Yıl: 20, S. 79 (2008).

KAYA, Doğan, "Pir Sultan Abdal ve Sivas Kaynaklı Cönklerde Bazı Şiirleri", *Hayat Ağacı*, S. 10 (Sivas Bahar 2008).

KORKMAZ, Esat, *Pir Sultan Abdal Divanı*, İstanbul 1994.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad, "Bektaşiliğin Menşeleri", *Türk Yurdu,* C. 2, S. 8, İstanbul-1341'den aktaran: Nergishan Tekin, *Türklük ve Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul 2011.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad, "Bir Kızılbaş Şairi: Pir Sultan Abdal", *Hayat*, C. 3, S. 64 (1928).

KÖSE, Nerin, "Pir Sultan ve Hızır Paşa" Hikayesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IV, (İzmir 2000).

MELİKOFF, İrene. "Pir Sultan Abdal Üzerine", *Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal*, Ankara 1998.

MEMET FUAT, *Pîr Sultan Abdal Yaşamı Sanatçı Kişiliği Yapıtları*, İstanbul 2001.

ÖZ, Gülağ, Aleviliğin Tarihi Kökleri ve Anadolu Erenleri, Uyum Yay., Ankara 1996.

ÖZDEMİR, Gülseren, "İki Devlet Karşısında Pir Sultan Abdal", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu (21-25 Mayıs 2007)*.

ÖZDEMİR, Gülseren, "Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Eski Türk İnançlarının ve Animizmin Etkisi" , *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni (17-18-19 Ekim 2007)*.

ÖZTELLİ, Cahit, *Bektaşi Gülleri Bektaşî - Alevi Şiirleri Antolojisi*, İstanbul 1973.

ÖZTELLİ, Cahit, *Pir Sultan Abdal - Bütün Şiirleri*, İstanbul 1974.

ÖZTELLİ, Cahit, *Pir Sultan'ın Dostları*, İstanbul 1973.

ÖZTÜRK, Serkan, Genel Yapısıyla Alevilik, www. caferilik. com.

SAMANCIGİL, *Kemal, Alevi Şairleri Antolojisi*, İstanbul 1946.

TEKİN, Arslan, *Edebiyatımızda Terimler*, 5. bs., İstanbul 2012.

TEKİN, Nergishan, *Türklük ve Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul 2011.

TEMİZKAN, Mehmet, "Türk Dünyası Edebiyatlarında Nevrûz Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, Volume 2 /1, Winter 2007.

ULUÇAY, Ömer, *Kalemlerde Pir Sultan*, Adana 1997.

URAZ, Murat, *Türk Mitolojisi*, İstanbul 1967.

ÜÇER, Cenksu, "Alevi Telakkîde Hz. Muhammed", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XIV/1, 2010).

ÜÇER, Cenksu, "Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevilikte Hz. Ali", *Hz. Ali -Sempozyum Bildirileri-*, İzmir 2009.

ÜZÜM, İlyas, "Pir Sultan Abdal'ın Tanrı Anlayışı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2000, C. 6, S. 15 (2000).

ÜZÜM, İlyas, "Şâh-ı Merdân Murtazâ Ali: Kültürel Alevi Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 11 (2004).

YILDIRIM, Ali, *Pir Sultan Abdal Yaşamı Sanatı Şiirleri*, Ankara 1994.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ankara 2005.